

Український незалежний центр політичних досліджень

За заг. ред. Юлії Тищенко

Громадянство, земля, “націоналізація власності” в умовах окупації Криму: дефіцит прав

Аналітичний звіт

Київ – 2015

УДК 341.324:342.72/.73.03](477.75)

ББК 67.9(4Укр-6Крм)412+67.9(4Укр-6Крм)400.7

Г87

Аналітичний звіт підготовлено за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН). Жодну частину цих матеріалів не можна відтворювати, використовувати в будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, ксерокопіювальний чи будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Звіт випускається українською мовою в друкованому й електронному варіантах. Електронну версію звіту представлено на сайті УНЦПД за адресою <http://www.ucipr.org.ua>. У друкованому вигляді видання розповсюджується безкоштовно. УНЦПД дозволяє поширювати тексти з посиланням на джерело.

Г87 Громадянство, земля, “націоналізація власності” в умовах окупації Криму: дефіцит прав. Аналітичний звіт / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : За заг. ред. Ю. Тищенко. — К.: Агентство “Україна”, 2015. — 96 с.

ISBN 978-966-137-046-2

У виданні відображено проблеми, що виникають у Криму після окупації та анексії з боку Російської Федерації; аналізуються проблеми з примусом до набуття громадянства РФ; вперше детально проаналізовано проблеми з “націоналізацією” з боку самопроголошеної та окупаційної влади української державної та приватної власності, проблеми в земельних питаннях. Видання розповідає про порушення прав громадян України на громадянство, власність, соціальні права, аналізує ризики порушення прав громадян на півострові.

Видання буде корисним для представників влади, громадських активістів, широкого кола осіб, які цікавляться питаннями Криму.

УДК 341.324:342.72/.73.03](477.75)

ББК 67.9(4Укр-6Крм)412+67.9(4Укр-6Крм)400.7

ISBN 978-966-137-046-2

© УНЦПД, 2015

Зміст

ВСТУП	5
РЕЗЮМЕ.....	7
I. ПРОБЛЕМИ З ГРОМАДЯНСТВОМ У КРИМУ	26
1. Примус до відмови від українського громадянства	26
1.1. Влаштування на державну службу	29
1.2. Влаштування на роботу в бюджетні організації	33
1.3. Влаштування на роботу в приватні структури.....	33
1.4. Отримання медичного обслуговування.....	34
1.5. Продаж, придбання нерухомого майна	34
2. Труднощі з набуттям громадянства Російської Федерації через відсутність реєстрації в Криму	35
2.1. Громадяни України, які зареєстровані за місцем проживання на території материкової України, але постійно проживають у Криму.....	36
2.2. Репатріанти, які повернулися до Криму нещодавно і не мають реєстрації за місцем проживання в Криму.....	39
3. Проблеми з відмовою від громадянства Російської Федерації у громадян України, які не написали заяву до 18 квітня 2014 року	42
4. Труднощі, пов'язані з отриманням виду на проживання	45
4.1. Обмежена кількість людей, які можуть отримати вид на проживання	45
4.2. При оформленні виду на проживання вимагають вказати некоректні дані	46
4.3. Проблеми з оформленням документів через скорочені строки, черги	46
4.4. Ризики, пов'язані з оформленням виду на проживання	48
5. Висновки	48
II. ПРИВАТНА ТА ДЕРЖАВНА ВЛАСНІСТЬ: ЛЕГАЛІЗАЦІЯ, ВИКОРИСТАННЯ, “НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ”	52
1. Майно	55
1.1. “Націоналізація” майна з боку окупаційної влади	55

<i>А. Державна власність і власність українських профспілок</i>	55
<i>Б. "Націоналізація" групової та індивідуальної приватної власності</i>	57
<i>В. Спроби оскаржити рішення про "націоналізацію"</i>	61
<i>Г. Особливості "націоналізації" в м. Севастополі</i>	62
<i>Д. Знищення майна на окупованій території</i>	65
1.2. Рухоме майно: автомобільний транспорт	65
<i>А. Складнощі використання транспорту з новими номерами</i>	67
<i>Б. Процедури купівлі-продажу, дарування тощо (рухоме майно)</i>	67
1.3. Нерухоме майно	68
<i>А. Процедури купівлі-продажу, дарування тощо (нерухоме майно)</i>	70
<i>Б. Зміна системи оподаткування</i>	72
2. Перереєстрація бізнесу	73
ІІІ. ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ В КРИМУ	77
1. Реалії врегулювання земельних відносин у Криму після анексії	77
1.1. Перелік законодавчих і нормативно-правових актів, що регулюють земельні відносини в Криму	77
1.2. Розмежування земель державної та муніципальної (комунальної) власності	78
1.3. Право власності на землю	79
<i>А. Безоплатне надання земельних ділянок</i>	80
1.4. Процедура оформлення прав на земельну ділянку	82
<i>А. Переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки</i>	83
1.5. Порядок виділення земельної частки (паю)	84
2. Проблема самовільних захоплень землі (самозахоплення)	86
2.1. Хронологія подій, пов'язаних із самозахопленнями	86
2.2. Оцінка положень Закону "Про надання земельних ділянок, що перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин" щодо самовільно зайнятих ділянок землі	90
ВИСНОВКИ	93

Вступ

Анексія АР Крим з боку Російської Федерації спричинила не лише глибинні зміни, що торкнулися всіх рівнів організації суспільства, але й призвела до чисельних порушень прав людини та громадянина. Дане дослідження має на меті висвітлити актуальний стан питань, що стосуються громадянства, приватної та державної власності, а також земельних відносин у Криму.

Відповідно до закону **“Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”**¹, тимчасово окупована територія України є невід’ємною частиною України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. У законі тимчасово окупована територія визначається як сухопутна територія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, внутрішні води України цих територій, внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України, повітряний простір над окупованими територіями.

У законі зазначається, що перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням процедури, визначеної Конституцією і законами України та іншими міжнародно-правовими актами є окупацією частини території суверенної держави Україна та міжнародним протиправним діянням з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом. Отже, відповідно до Конвенції про захист цивільного населення під час війни² (Женева, 12 серпня 1949 року) встановлено низку правил, яких має дотримуватися Російська Федерація на території АР Крим та м. Севастополя. Зокрема, це стосується статусу окупованих територій, захисту населення, збереження майна тощо. Статтею 2 цієї Конвенції передбачено, що на додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілкової окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не має жодного збройного спротиву.

Хоча окупація Криму не зустріла збройного спротиву, вона була здійснена з активним використанням збройних сил Російської Федерації. Президент РФ В. Путін у фільмі “Крим. Шлях на батьківщину”³ особисто визнав факт проведення військової операції “з повернення Криму”.

---

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_154

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=t42-71RpRgI>

Таким чином, Російська Федерація має дотримуватися всіх обмежень, передбачених нормами міжнародного права для режиму окупації. Проте реалії свідчать про цілковите ігнорування відповідних норм з боку окупаційної російської влади. Це стосується комплексу питань стосовно прав людини, гуманітарної, безпекової політики, питань власності.

Методологія. Збір даних було здійснено через аналіз публічної інформації, моніторинг ЗМІ, аналіз подій та законодавчої бази, що стосується питань громадянства, власності, земельної політики. Також було проведено більш ніж 35 глибоких інтерв'ю з респондентами з різних регіонів Криму, що зазнали утисків своїх прав у тих чи інших сферах їх реалізації. Для більш реального опису сучасного стану було також проаналізовано законодавчу базу Російської Федерації, що має безпосередній вплив на Крим, а також так звані рішення та закони самопроголошеної влади Криму.

У першому розділі **"Проблеми з громадянством у Криму"** висвітлюються основні проблеми, що стосуються примусу до відмови від українського громадянства, труднощів з отриманням громадянства Російської Федерації, проблем з відмовою від громадянства Російської Федерації, а також труднощів, пов'язаних з отриманням виду на проживання. Дослідження цього питання проводилося у вересні–листопаді 2014 року. Під час дослідження застосовувався метод контент-аналіз для документів, законів, нормативно-правових рішень, глибоких інтерв'ю з представниками різних категорій мешканців Криму (серпень–вересень 2014 року).

У другому розділі **"Приватна і державна власність: легалізація, використання, націоналізація"** було висвітлено актуальний стан процесів, що стосуються майна та перереєстрації бізнесу за російським законодавством, і проблеми, що були спричинені цими процесами. Також було висвітлено такі гучні теми, як так звана націоналізація майна з боку окупаційної влади, перереєстрація автомобільного транспорту і проблеми з проведенням процедур з купівлі-продажу, дарування, успадкування нерухомого майна громадянами.

Третій розділ **"Земельні відносини в Криму"** фокусується на висвітленні двох основних тем: деталізований огляд та аналіз реалій врегулювання земельних питань у Криму після анексії та проблема самовільних захоплень земель, зокрема її висвітлення в законах, що були ухвалені після анексії незаконною владою.

На початку даного звіту також подано резюме, що містить основні положення та висновки дослідження та з максимально інформативною репрезентацією всієї проведеної роботи.

Висловлюємо щире вдячність усім, хто сприяв проведенню даного дослідження та його публікації, нашим волонтерам, експертам, консультантам, імена яких ми не можемо називати через певні причини. Висловлюємо подяку стосовно доповнень до окремих пунктів розділів «Проблеми з громадянством у Криму» та «Приватна і державна власність: легалізація, використання, "націоналізація" Зайцю Сергію, адвокату, експерту ГО "Регіональний центр прав людини" Свиридовій Дарії, експерту Української Гельсінської спілки з прав людини.

Резюме

Минуло більше року після незаконної анексії українського Криму з боку РФ. Фактично, окупація й анексія були проведені 1 квітня 2014 року, коли набув чинності Федеральний конституційний закон РФ № 6-ФКЗ від 21 березня 2014 року “Про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим і створення в складі Російської Федерації нових суб’єктів – Республіки Крим та міста федерального значення м. Севастополя”. Позиція і дії РФ інтерпретуються як акт прямої агресії проти України як суверенної держави. В історії заморожених конфліктів на пост-радянському просторі, які ініціювалися та фінансувалися російським політичним керівництвом, не було прецедентів анексії територій в якості суб’єктів РФ де-юре. Порушуючи всі можливі норми міжнародного права, Російська Федерація здійснила окупацію частини території суверенної держави.

Так званий референдум про статус Криму був проведений кримською владою 16 березня 2014 року без відповідного законодавства, поза наявних повноважень місцевих органів влади, за відсутності міжнародних спостерігачів. Формулювання питань, винесених на референдум, не передбачали можливості збереження статусу АР Крим у складі України. Проведення референдуму не було визнано міжнародною спільнотою. Ще 20 березня 2014 року Венеціанська комісія Ради Європи ухвалила висновок про те, що референдум у Криму не відповідає законам і юридичній практиці в Європі.

Референдум проводився під час розпаду воєнної присутності російський військ у регіоні. Він відбувся на тлі рішення Ради Федерації про дозвіл введення військ на територію України, а на східних кордонах України були зосереджені збройні сили РФ.

Показово, що окупація та анексія Криму з боку РФ були здійснені, незважаючи на Будапештський меморандум від 5 грудня 1994 року, де саме Російська Федерація є однією з країн-гарантів незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України.

Анексія Криму призвела до тотального порушення прав державної та приватної власності в Україні. За інформацією Міністерства юстиції України, сума збитку від присвоєння власності держави й українських громадян складає більше 1 трлн грн; у цій цифрі не враховані упущена вигода і вартість корисних копалин, а також морського шельфу. За оцінками незалежних українських експертів, сума збитків може становити близько 3 трлн дол.

Крим до анексії був цілком інтегрований в економічну систему України. Регіон не був самодостатній з погляду енергетичних ресурсів, води, продуктів харчування. До окупації та анексії Крим у 2013 році зміг забезпечити свої фінансові потреби на 51,2%. Кримські платники податків заплатили до бюджетів усіх рівнів 8,5 млрд грн⁴. При цьому отримали з бюджету 16,6 млрд грн. Дотація Пенсійному

---

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/895858-krim-buy-i-zalishaetsya-dotatsiyim-regionom-golova-minfinu.html>

фонду Криму склала 3,4 млрд грн. У Криму частка пенсіонерів від загальної кількості населення значано вища, ніж в цілому по Україні. За даними ГУ статистики, в АР Крим продовжує зростати чисельність осіб у віці 65 років і старше. Так, у 2013 році вона склала 287,3 тис. осіб проти 285,2 тис. у 2012 році та 264,9 тис. у 2001 році. У АР Крим за шкалою Роснета (доля осіб у віці 60 років і старше) "дуже старе населення" практично у всіх регіонах автономії, окрім Сімферопольського і Советського районів, де зафіксований "високий рівень старіння"⁵.

Близько 75% доходів у бюджеті Криму за 2015 рік представляють дотації з федерального бюджету РФ. На дотації з федерального бюджету буде припадати у 2015 році більше 47 млрд руб. У той же час, з моменту анексії регіон отримав з федерального бюджету значно більшу суму – 93 млрд руб. у 2014 році, що в разі перевищує розмір усіх дотацій в інші дотаційні регіони РФ⁶. У 2015 році на так звану федеральну цільову програму "Соціально-економічний розвиток Республіки Крим та м. Севастополя до 2020 року" планується витрати 372 960 млн руб. Загалом до 2020 року програма передбачає витрати в розмірі 681 200 млн руб. З них кошти федерального бюджету складають 658 200 млн руб., а кошти позабюджетних джерел – понад 23 млрд руб.

Така соціально-економічна залежність регіону, що посилюється проблемами транспортного сполучення, також представляє постійну загрозу, пов'язану з ескалацією військових дій, зокрема, не можна виключати можливості для створення з боку РФ "коридору в Крим".

У той же час з перших днів анексії керівництво РФ поставило завдання "інтеграції" Криму в економічну і правову систему РФ. З 1 січня 2015 року на території анексованого Криму вступив у дію закон "Про розвиток Кримського федерального округу та вільної економічної зони на територіях Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя", почалася реалізація так званої Федеральної цільової програми "Соціально-економічний розвиток Кримського федерального округу до 2020 року".

Російські експерти констатують, що Крим одночасно відчуває на собі зовнішній тиск на економіку та інфраструктуру в першу чергу з боку України, а також ЄС і США, які ввели проти півострова ряд гласних і негласних санкцій та заходів політичного й економічного впливу.

30 липня 2014 року ЄС увів санкції щодо Криму⁷, не враховуючи вже раніше затверджених персональних санкцій проти кримських і російських публічних персон, причетних до анексії. Санкції містять заборону для європейських компаній на інвестиційні та інфраструктурні проекти, інвестиції у транспортні, телекомунікаційні та енергетичні сектори, а також видобуток нафти, газу і мінералів. Забороняється поставка обладнання для цих секторів, а також надання для них фінансових і страхових послуг. Крім того, Євросоюз наводить список кримських товарів, які заборонено купувати, – в ньому корисні копалини, мінерали і вуглеводні. Всього в переліку "забороненої торгівлі" визначено більше 250 найменувань, включаючи морську воду та соляні розчини. Європейські фінансові структури тепер не зможуть видавати кредити або купувати частки в проектах, яких торкнулися секторальні санкції.

⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gosstat.crimea.ru/arh092013.php>

⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interfax.ru/business/406731>

⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_07_30_02_en.htm

20 грудня 2014 року цей список заходів був остаточно затверджений, до нього додався ряд інших заборон, наприклад, – заборона європейським туристичним компаніям працювати в Криму.

Україна також запровадила низку заходів, які обмежують розвиток кримської економіки в умовах незаконної анексії. Зокрема, з 27 грудня 2014 року припинено транспортне залізничне сполучення з Кримом. У свою чергу ці заходи піддаються гострій критиці з боку правозахисних організацій, оскільки обмежують право на свободу пересування.

Одночасно в регіоні спостерігається процес системного порушення прав власності – відбувається безпрецедентна “націоналізація” або, точніше, експропріація як державної, так і приватної власності самопроголошеною владою за підтримки влади РФ.

Комплексні проблеми права власності в Криму виникли у зв’язку з окупацією та анексією Криму Російською Федерацією. Протягом року після анексії з боку російської влади і самопроголошеної кримської влади було вжито ряд заходів з так званої націоналізації майна, яке перебувало в державній власності України, і майна профспілок. Відбулася націоналізація частини групової та індивідуальної приватної власності. Зараз непросто оцінити, як нині реально працюють українські підприємства у Криму. Зокрема, 27 вересня 2014 року набув чинності Закон України “Про створення вільної економічної зони “Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України”⁸ від 12 серпня 2014 року № 1636-VII, який передбачає створення вільної економічної зони “Крим” (далі – ВЕЗ “Крим”) на території АР Крим та м. Севастополя. Так, згідно з нормами цього закону “Фізична особа, яка має податкову адресу (місце проживання), юридична особа (відокремлений підрозділ), яка має податкову адресу (місцезнаходження) на території ВЕЗ “Крим”, прирівнюються з метою оподаткування до нерезидента”, а потім вони не звітують про свою діяльність і податки (крім митних платежів).

У той же час гострій критиці піддаються положення закону про те, що кримчани автоматично стають податковими нерезидентами в Україні, що дійсно створює складності громадянам України, які проживають у Криму, представникам малого та середнього бізнесу. У той же час експерти вказують на корупційні ризики цього закону, можливість контрабандного трафіка, тому фактично окремі компанії ведуть у Криму бізнес і торговельну діяльність. Наприклад, у Державній фіскальній службі зазначають, що “за період з 27 вересня по 31 грудня 2014 року загальні обсяги переміщення українських товарів з материкової частини в СЕЗ “Крим” склали 1 147,2 тис. т фактурною вартістю 431 600 000 дол. США, в січні 2015 року – 101,0 тис. тонн фактурною вартістю 37,3 млн дол. США”.

З моменту окупації та анексії АР Крим Російською Федерацією на території півострова в усіх сферах життя суспільства відбуваються докорінні зміни. Дане дослідження має на меті охарактеризувати актуальний стан питань, що стосуються громадянства, приватної і державної власності та земельних відносин у Криму.

Стосовно висвітлення питань громадянства в Криму у звіті були розглянуті основні проблеми, спричинені анексією півострова:

⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1636-18>

- примус до набуття громадянства РФ;
- труднощі з отриманням громадянства Росії з причини відсутності реєстрації в Республіці Крим;
- проблеми з відмовою від російського громадянства у громадян України, які не написали заяви до 18 квітня 2014 року;
- труднощі, зумовлені отриманням виду на постійне проживання в Автономній Республіці Крим;
- політичні, соціальні та корупційні виклики, які спричинили ці проблеми.

Також у дослідженні було порушено проблеми у сфері реалізації соціальних прав громадян (працевлаштування, медичне обслуговування, майнові права). Зазначається, що кримські підприємці по-різному ставляться до питання громадянства своїх працівників: більшість вважає, що отримання громадянства Російської Федерації співробітниками спрощує ведення документації та виключає можливі непорозуміння в майбутньому; однак були й такі (в основному, представники малого бізнесу), хто, навпаки, звільнив працівників, що отримали паспорти Російської Федерації. За їх словами, така їхня громадянська позиція.

Одна з категорій кримчан, що зіткнулися з проблемами набуття громадянства РФ, — це репатріанти, які повернулися до Криму і не встигли зареєструватися за місцем проживання в Автономній Республіці Крим. Основна причина полягає в тому, що вони повернулися в Республіку Крим нещодавно, отже, підтвердження місця їх проживання через судові інстанції не можливе, оскільки суди встановлюють лише факти тривалого проживання в Криму, що дає їм підставу для отримання громадянства РФ або посвідки на проживання.

З подібними труднощами стикаються в основному кримські татари, що повернулися на батьківщину з місць депортації (Узбекистану і Таджикистану) і сподівалися на спрощену процедуру набуття громадянства. Однак на практиці вони стикаються з безліччю проблем, у тому числі і з загрозою повторної депортації з Криму.

У найбільш вразливому становищі в контексті питань громадянства перебувають ті громадяни України, які не подавали заяви про відмову від громадянства РФ і не бажають його отримувати. Багато з них не встигли цього зробити з технічних причин. За офіційними даними, заяви про відмову від російського громадянства в Республіці Крим і м. Севастополі написали 3 427 осіб.

Органи ФМС у Криму і м. Севастополі приймають документи на отримання дозволу на проживання і видають їх лише по 8–12 годин на тиждень. Причому черга єдина для всіх, хто написав відмову від громадянства РФ, для тих, хто продовжує вид на проживання, для тих, хто в Україні мав дозвіл на тимчасове перебування або вид на проживання, а також для тих, хто вперше оформляє вид на проживання (у тому числі громадяни України, які зареєстровані на материковій Україні, але проживають і працюють в Автономній Республіці Крим).

У свою чергу можна припустити загострення ситуації навколо питань громадянства після 1 січня 2016 року. Але й сьогодні в окремих сферах, зокрема в державній і муніципальній службі, "виявлення" подвійного громадянства може бути підставою для відмови у працевлаштуванні або звільненні.

***

З моменту анексії АР Крим Російською Федерацією відбувається безпрецедентна націоналізація як державної, так і приватної власності самопроголошеною владою за підтримки влади РФ, точніше цей процес більше схожий на експропріацію власності. Причому, він відбувається не на підставі спеціальних законів, фактично в режимі постанов самопроголошеної кримської влади, що навіть суперечить російському законодавству.

Сьогодні в Криму діють:

а) українські державні підприємства, що були незаконно націоналізовані кримською владою;

б) підприємства, які перереєстровані в Україні, але працюють у Криму, проте сьогодні вони фактично припиняють існування;

в) підприємства, що здійснюють спроби реєстрації і у РФ, і в Україні з метою стати резидентами обох країн.

Підприємств різних форм власності, що працюють за українським законодавством, у Криму практично не залишилося. Так, юридичні особи, які до 1 березня 2015 року не пройшли перереєстрацію відповідно до законодавства Росії, будуть позбавлені права здійснювати діяльність на території РФ і підлягають ліквідації.

За даними Державної реєстраційної служби України, з березня до грудня 2014 року 677 юридичних осіб змінили місце реєстрації з території АР Крим на територію іншого регіону України. Найбільша кількість юридичних осіб перереєструвалася в м. Києві (182), Херсонській (142) і Миколаївській (114) областях. За даними Державної реєстраційної служби, між 1 березня 2014 року і 30 січня 2015 року дев'ять державних підприємств “зареєстрували зміну місцезнаходження з АР Крим або м. Севастополі на материкову частину України”, а одне припинило існування⁹.

Згідно з неофіційною інформацією, на півострові продовжує роботу ряд великих підприємств, які пройшли перереєстрацію відповідно до законів РФ (перереєструвалися як російські підприємства або зареєстрували в Криму дочірні підприємства). Серед них: ПАТ “Кримська фруктовая компанія”, СТОВ і птахофабрика “Дружба народів”, ПАТ “Стівідорна компанія “Авліта”, ПАТ “Морський індустріальний комплекс”, ТОВ “Керченський стрілковий завод”, ПАТ “Кримський Титан”, ПАТ “Кримський содовий завод”, мережі супермаркетів “АТБ”, “Сільпо”, “Фуршет”, “Ашан”, “Екомаркет”, “Novus”.

Так звана Державна Рада Криму оголосила про початок націоналізації ще 17 березня 2014 року. Як зазначають самопроголошені очільники, загалом у Республіці Крим було націоналізовано близько 250 об'єктів¹⁰ державної власності. Втім реальні цифри набагато більші. За офіційною інформацією Міністерства юстиції України, на тимчасово окупованій території АР Крим знаходяться близько 4 000 підприємств, організацій і установ, однак на цей момент ще проводяться роботи з уточнення списку. 25 березня 2014 року уряд доручив Міністерству юстиції України разом із Фондом держмайна визначити ціновий еквівалент втрат

⁹ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2-015/03/150302_ru_s_crimea_economy_business

¹⁰ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://news.allcrimea.net/news/2015/2/27/vlasti-kryma-natsionalizirovali-250-obektov-32184>

об'єктів державної власності. За інформацією Міністра юстиції України Павла Петренка, сума становить більше 1 трлн грн, однак він уточнив, що ці дані не остаточні, і в них не враховано втрачену вигоду і вартість корисних копалин і морського шельфу.

У цілому до такого переліку майна, яке враховується з точки зору самопроголошеної кримської влади як власність Республіки Крим, увійшли державні підприємства та об'єкти приватної форми власності. Наприклад, об'єкти транспортної інфраструктури, а саме: майно Акціонерної компанії "Кримавтотранс"; склад паливно-мастильних матеріалів та рухоме майно "Кримського паливного Альянсу"; майно Української фондової біржі; земельна ділянка і нерухоме майно Ялтинської кіностудії; акції ЗАТ "Готель на Революційній" Феодосійської суднобудівельної компанії "Море" та акції "Східно-Кримської енергетичної компанії"; майно Кримського філіалу ПАТ "Укртелеком"; майно санаторію "Зорі України" (с. Оползневе, м. Ялта) та Центрального військового санаторію "Ялтинський" Міністерства оборони України; об'єкти, які знаходяться на території парку-пам'ятника садово-паркового мистецтва "Харакс" у с. Гаспрі; 105 земельних ділянок у с. Семидвір'я (м. Алушта); майно пансіонату "Чорноморський" (с. Чорноморське), який раніше належав ДАТ "Хліб України"; водовід і свердловини в Байдарській долині; майно ПАТ "Бухта Двоєкірна" (м. Феодосія); ТОВ "Керченський морський порт "Камиш-Бурун"; ЗАТ "Аеробуд" (м. Ялта); садиба Бертє-Делагарда (м. Ялта); майно українського оператора зв'язку ПАТ "Київстар" та інші. Також проведено націоналізацію підприємства "Керченська поромна переправа" та морських портів у мм. Керчі, Феодосії, Євпаторії та Ялті; були націоналізовані автовокзал "Сімферополь" і будівля готелю, яка йому належить, автовокзали "Ялта", "Керч", "Алушта", 58 автостанцій, майстерні та квиткові каси. Наприклад, самопроголошена влада націоналізувала тільки 82 об'єкти нерухомості, що належать структурам губернатора Дніпропетровської області Ігоря Коломойського (приміщення, де розташовувалися відділення ПриватБанку, а також об'єкти, що знаходяться у власності банку. Також під націоналізацію потрапили завод "Кримзалізобетон", нафтобаза і 32 автотранспорту ("Укрнафта", Sentosa Oil, ANP і "Авіас").

28 лютого 2015 року в м. Севастополі "ухвалили" прийняти в державну власність 12 підприємств, що входять у структуру ВАТ "Севастопольський морський завод".

Відбулася "націоналізація" майна підприємств, організацій та установ агропромислового комплексу, а також тих, які входять до лісового і мисливського господарств. Усього у списку виявилася 141 компанія, серед них – виноробні заводи "Магарач" і "Масандра", а також завод шампанських вин "Новий Світ". Власністю республіки стали всі кримські заповідники, природні парки і лісгоспи. Націоналізовано майно "Кримспоживспілки", у тому числі 28 ринків та інше нерухоме майно на території півострова.

Міняє власників і комунальне майно. У переліку до розпорядження так звані Ради міністрів Республіки Крим "Про прийняття в державну власність Республіки Крим цілісних майнових комплексів комунальних медичних установ і організацій" наведено 84 об'єкти комунальної власності. Було ухвалено так зване розпорядження Ради міністрів Республіки Крим "Про прийняття в державну власність Республіки Крим територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)".

У квітні 2014 року так звана Державна Рада Республіки Крим ухвалила постанову “Про питання управління власністю Республіки Крим”, згідно з якою вся державна власність (держави Україна) та безгосподарне майно, яке знаходиться на території Республіки Крим, на момент Референдуму і до моменту розмежування державної власності на муніципальну, федеральну і власність суб’єкта Федерації вважається власністю Республіки Крим. У цій же постанові зазначено, що так звана Рада Міністрів РК набуває широких повноважень з управління цією власністю, у тому числі шляхом створення, перетворення і ліквідації акціонерних товариств, які знаходяться в державній власності України.

21 січня 2015 року до зазначеної постанови було внесено одну суттєву зміну, і тепер наведений вище пункт цього документа виглядає так:

“1. Установити, що до розмежування Республікою Крим і муніципальною власністю, все державне майно (держави Україна) і безгосподарне майно, яке знаходиться на території Республіки Крим, а також майно, зазначене в Додатку до цієї Постанови, враховується як власність Республіки Крим”.

Ці зміни до Постанови і Додаток по суті ставлять під питання законність усього документа, оскільки прямо суперечать навіть Конституції РФ. Адже “націоналізація” відбувається тільки за регіональною постановою, яка весь час доповнюється самопроголошеною кримською владою.

З кінця 2014 року власники об’єктів, що потрапили під націоналізацію, намагаються повернути нерухомість за допомогою російських арбітражних судів. Одні компанії прямо або за допомогою підставних фірм намагаються довести суду, що вони мають права на об’єкти. Інші українські фірми поновлюють у кримському арбітражі справи, порушені українською прокуратурою до анексії Криму, про оскарження приватизації: так, щоб суддя визнав спірне майно власністю України або позивача. Серед тих, хто оскаржує рішення про “націоналізацію”, бізнесмени Сергій Тарута та Ігор Коломойський.

У “Чорній книзі Кремля”, яку презентував радник Прем’єр-міністра України Данило Лубківський, загальна сума економічних та інфраструктурних втрат України названа точніше – 1,18 трлн грн. При цьому втрати бюджету України у 2014 році внаслідок подій березня 2014 року, за підрахунками автора, становили 9,8 млрд грн, зокрема аграрний сектор позбувся майже 16 млрд грн.

Підсумки “націоналізації”. Хронологія процесу анексії власності

27 лютого 2015 року так звана Держрада Криму склала підсумковий список підприємств, що підлягають націоналізації, і заборонила розширювати його після 1 березня 2015 року. Крім перерахованих нижче об’єктів до нього були включені майно Української фондової біржі, водовід і свердловини в Байдарській долині.

28 лютого 2015 року було ухвалено так звану постанову Уряду Севастополя №118-пп “Про деякі питання націоналізації майна”. У список націоналізованих підприємств увійшли: ПАТ “Севморзавод”, ДП “Внешекономсервіс”, ТОВ СПТ “Корабел”, ТОВ “Севмордорстрой”, ТОВ “Севморнефть”, ТОВ “Севмормаш”, ТОВ “Нова ера”, ТОВ “Інкермеблі”, ТОВ “Севморремо”, ТОВ “Югсевморсервіс”, ДП “Севморенерго”, ДП “Конструкторське бюро радіозв’язку”.

Зв'язок

1 вересня 2014 року ПАТ "Укртелеком" заявило про те, що майновий комплекс кабельної каналізації м. Севастополя незаконно закріплений на правах господарського відання за компанією "Севастополь Телеком", про що отримано письмові повідомлення від Управління зв'язку та інформаційних технологій уряду м. Севастополя і державного унітарного підприємства "Севастополь Телеком" з посиланням на розпорядження №99 "Про закріплення майна за Державним унітарним підприємством "Севастополь Телеком"": "Значна частина телефонної кабельної каналізації міста Севастополя належить на правах приватної власності ПАТ "Укртелеком". Оператор не бачить законних підстав для примусової передачі своєї інфраструктури, активів або абонентів іншим суб'єктам господарської діяльності", – заявили в компанії. Кількість абонентів фіксованого зв'язку "Укртелекому" на території м. Севастополя становила 129 тис.

22 вересня 2014 року так званий уряд Севастополя ухвалив постанову № 314 "Про інвентаризацію майна ПАТ "Укртелеком". На час проведення інвентаризації директор Севастопольської філії компанії був відсторонений від займаної посади. Наступного дня ПАТ "Укртелеком" заявив про те, що "на період проведення протиправної інвентаризації змушений призупинити господарську діяльність на території м. Севастополя".

27 лютого 2015 року так звана Держрада Криму оголосила власністю республіки ПАТ "Укртелеком" (ПАТ "Укртелеком" належить українському бізнесменові Рінату Ахметову, компанія обслуговує близько 370 тис. абонентів Криму і займає майже 40% ринку послуг надання доступу до інтернету в регіоні), а також кримське майно компанії "Київстар" ("Київстар" – "дочка" Vimpelcom – здійснював діяльність до 11 серпня 2014 року за українськими ліцензіями та дозвільними документами) і телекомунікаційної групи "Вега".

Під контроль самопроголошеної влади перейшло рухоме і нерухоме майно ПАТ "Укртелеком", а також активи, у тому числі нематеріальні, які перебували на балансовому обліку компанії. Крім того, так званий парламент Криму націоналізував і кримське майно мобільної "дочки" "Укртелекому" – компанії "ТриМоб". Сергій Аксьонов назвав причиною рішення Держради той факт, що "Укртелеком" продовжував вести діяльність за українським законодавством, не перереєструвався згідно російських законів і не отримав ліцензію; також нібито була виявлена "шкідлива програма, яка повинна була 11 лютого повністю відключити базу даних абонентів і фактично залишити Крим без зв'язку".

Згідно з пояснювальною запискою так званої Держради, "Вега" "ставить під загрозу захист персональних даних жителів Республіки Крим" і "незаконно розміщувала свої мережі у будинках муніципальної власності, порушуючи цілісність несучих конструкцій і заподіюючи шкоду майну міст Криму". На думку президента компанії SV-Consulting Олега Стефанюка, вартість компаній "Вега" і "Укртелеком" у Криму складає близько 50 млн. дол. "У "Веги" були сильні позиції в м. Севастополі, де компанія обслуговувала близько 30 тис. абонентів, а "Укртелеком" має розгалужену мережу на півострові, яка прокладена через гірські породи. Обійтися без такого активу владі Криму навряд чи вдалося б. "Прокласти таку мережу вдруге зараз практично нереально", – підкреслює О. Стефанюк.

Згідно з пояснювальною запискою так званої Держради, “Київстар” 11 серпня 2014 року без попередження відключив абонентів від зв’язку та інтернету; в результаті таких дій тільки в м. Сімферополі 10 тис. абонентів зазнали збитків у 2,5 млн руб., Майно компанії “кинуто напризволяще, базові станції знеструмлені”, а компанія має значні борги. За даними “Київстарту”, їх мережа в Криму оцінюється в 13 млн дол.

Паливно-енергетичний комплекс

17 березня 2014 року так звана Держрада Криму на позачерговому засіданні ухвалила постанову, якою націоналізувала ПАТ “Чорноморнафтогаз”, кримські активи ПАТ “Укртрансгаз” і ДАТ “Феодосійське підприємство із забезпечення нафтопродуктами”.

“Встановити, що власністю Республіки Крим є [...] рухоме і нерухоме майно публічного акціонерного товариства “Чорноморнафтогаз”, його континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, яке увійшло і не увійшло до статутного капіталу (“Чорноморнафтогазу”), у тому числі державне (Україна) майно, що передане йому в користування і знаходиться на балансовому і позабалансовому обліку “, – йдеться в постанові” Про питання енергетичної безпеки республіки Крим “. Таким чином дві морські платформи глибокого буріння, більш відомі як “Вишки Бойка”, теж були націоналізовані Держрадою Криму, хоча для їх придбання “Чорноморнафтогаз” узяв кредит у НАК “Нафтогаз України”. На основі цих рішень Рада міністрів Криму створила кримське республіканське підприємство “Чорноморнафтогаз” і кримське республіканське підприємство “Феодосійське підприємство із забезпечення нафтопродуктами”.

19 серпня 2014 року так звана Рада міністрів Криму створила державне підприємство “Кримгазсет”, яке має управляти повернутими у власність республіки газопроводами. “Йдеться про газові мережі, які були безоплатно передані у користування приватному акціонерному товариству “Кримгаз”. Ці мережі повернуті в держвласність”, – заявив Сергій Аксьонов. У ПАТ “Кримгаз” була введена тимчасова адміністрація. Фактично, компанією володів Дмитро Фірташ через підконтрольне йому ПАТ “Газтек”, якому належить 23,989% акцій “Кримгазу”, а ТОВ “Ласфано України” – ще 14,9286%. Трохи більше 40% підприємства належить НАК “Нафтогаз України” та ПАТ “Чорноморнафтогаз”. У грудні 2014 року Мінпаливенерго Криму також ввело тимчасові адміністрації в чотири кримські газорозподільні компанії до кінця опалювального сезону або до викупу їх у власників. Мова йде про компанії ТОВ “Джурчі” (Феодосія), ПП “Укргазпром” (сmt Партеніт), ТОВ “Об’єднання” Транс-Континенталь (“сmt Кіровське), ПАТ “Керчгаз” (м. Керч).

3 вересня 2014 року у складі майна І. Коломойського були націоналізовані нафтобаза і 32 автозаправки (“Укрнафта”, Sentosa Oil, ANP і “Авіас”).

21 січня 2015 року так звана Держрада республіки Крим націоналізувала компанію ДТЕК “Крименерго”, що входить в холдинг ДТЕК, який належить Рінату Ахметову. “Вважаємо, що сфера енергетики повинна контролюватися державою. Упевнений, що в державній власності ця компанія принесе Криму більше користі”, – сказав на засіданні так звану Держради Криму Сергій Аксьонов. Він також заявив, що рішення про націоналізацію пов’язано з діями ДТЕК “Крименерго” в останні роки: “Всі ви знаєте, як працювало” Крименерго”. Було реальне ви-

магання грошей у різних підприємств під різними приводами, так чи інакше вимагали гроші у кримчан". Прес-служба енергохолдингу називає націоналізацію енергопостачальної компанії ПАТ "ДТЕК Крименерго" несподіваним і безпідставним кроком: "Для ДТЕК ситуація з націоналізацією ("Крименерго") стала несподіванкою – ми не бачимо підстав для такого кроку. На поточний момент ми не отримували жодних судових рішень, в яких би йшлося про якісь порушення, здатних спричинити такі події. Ми розбираємося в ситуації, що склалася, і дамо офіційну позицію за підсумками з'ясування всіх обставин".

27 лютого 2015 року так звана Держрада Криму націоналізувала майно "Кримського паливного Альянсу" (колишня нафтобаза, розташована в м. Феодосії, у власності склад ПММ, мережа заправок). Також 27 лютого 2015 року були націоналізовані акції "Східно-Кримської енергетичної компанії".

Примітка:

Енергопостачальна компанія "Севастопольенерго" змінила місце реєстрації із м. Севастополя на Херсон (тепер юридична адреса "Севастопольенерго" знаходиться в м. Херсоні, в м. Севастополі створено дочірнє підприємство). Компанія забезпечує електроенергією промислових і побутових споживачів, об'єкти курортної зони Севастополя та прилеглих районів, статутний фонд компанії – 6,7 млн грн. 95,182% акцій Севастопольенерго належать компанії VS Energy International, Нідерланди.

Транспортна інфраструктура

26 березня 2014 року так звана Держрада Криму ухвалила постанову про створення в республіці держпідприємства "Кримська залізниця". "В управління КЖД передано майно підприємств, установ та організацій, що забезпечують роботу залізничного транспорту на території півострова. Згідно з документом, нове підприємство отримало статус стратегічного і "не підлягає обмеженню в енергопостачанні, теплопостачанні, а також в інших ресурсах життєдіяльності", – сказано в постанові. Цього ж дня так звана Держрада Криму заснувала підприємство "Кримаеронавігація" та "Універсал-Авіа" на базі Сімферопольського аеропорту та аеродрому "Бельбек" під м. Севастополем.

Також проведено націоналізацію підприємства "Керченська поромна переправа" та морських портів в мм. Керчі, Феодосії, Євпаторії та Ялті. Депутати вирішили створити держпідприємство "Кримські морські порти", а так звана Держрада Криму створила державне підприємство "Лоцман-Крим".

27 лютого 2015 року так звана Держрада Криму ухвалила повернути в держвласність майно ПАТ "Акціонерна компанія" Кримавтотранс ", яка спеціалізувалася на міжміських автобусних перевезеннях і володіла кримськими автовокзалами. Зокрема, були націоналізовані автовокзал "Сімферополь" і будівля готелю, яка йому належить, автовокзали "Ялта", "Керч", "Алушта", 58 автостанцій, майстерні та квиткові каси.

Також 27 лютого 2015 року було націоналізовано майно ПАТ "Бухта Двоякірна" (м. Феодосія і ТОВ "Керченський морський порт" Камиш-Бурун "; ЗАТ "Ае-

робуд “(контролювалося кіпрськими компаніями; виконувало будівельні проекти на замовлення групи “Приват”), у тому числі приналежну ЗАТ садибу Бертъе-Деллагарда у м. Ялта і прилеглу до неї територію (колишньої ялтинської станції юних техніків; у 2004 році класи-лабораторії, майстерні, бокси для спортивної техніки на території близько 1 га у центрі м. Ялти (вул. Кірова) були продані за 1 млн 256 тис. грн).

Агросектор

26 березня 2014 року так звана Держрада Криму ухвалила постанову про націоналізацію майна підприємств, організацій та установ агропромислового комплексу, а також тих, що входять до лісового і мисливського господарства. Усього у списку виявилася 141 компанія, серед них – виноробні заводи “Магарач” і “Масандра”, а також завод шампанських вин “Новий Світ”. Власністю республіки стали всі кримські заповідники, природні парки і лісгоспи. За деякими даними, відразу після націоналізації з підвалів “Масандри” були вивезені всі колекційні історичні запаси вина. Влітку 2014 року “Магарач” і “Масандра” почали переносити своє виробництво на територію України, зокрема – в Одеську область. На сьогодні Слідчий комітет РФ порушив кримінальну справу стосовно в.о. генерального директора “Масандри” Юрія Космачевського за перешкоджання розслідуванню розкрадань на підприємстві.

3 вересня 2014 року так звана Держрада Криму ухвалила постанову про націоналізацію майна “Кримспоживспілки”, у тому числі 28 ринків та іншого нерухомого майна на території півострова. “Масово ми приймаємо зараз звернення від пайовиків. Хочу запевнити, що від зміни власника і націоналізації ринків та інших об’єктів пайовики не постраждають. Ведеться активна робота, ми з’ясуємо, хто які суми вкладав у систему споживкооперації, як ці гроші витрачалися і наскільки ефективно”, – розповів у середині жовтня 2014 року міністр промислової політики Криму Андрій Скринник.

12 листопада 2014 року були націоналізовані Сімферопольський комбінат хлібопродуктів та ПАТ “Кримхліб”, що входило в український холдинг “Золотий урожай” Олександра Лешинського (підприємство виробляє 36% хлібобулочної продукції на ринку півострова, має структурні підрозділи в м. Бахчисараї, Джанкої, Євпаторії, Керчі, Сімферополі, Феодосії та Ялті; за інформацією власників, компанія встигла вивезти на територію України всі виробничі лінії). Володимир Константинов заявив, що обидва підприємства включені до складу майна півострова “для збереження стратегічно важливих об’єктів і продовольчої безпеки Криму”.

Санаторії та державні дачі

До літа 2014 року так звана Держрада Криму націоналізувала 10 державних дач і резиденцій, розташованих на півострові: Держдача №11, або об’єкт “Зоря”; дві дачі в с. Гаспрі: №5, яку в часи ЦК КПРС іменували “Маївка”, і №7, яку називали дачею “Чаїр”; дві дачі і дві резиденції в с. Олива (Мухалатка) неподалік від м. Фороса; держдача №10, яка резервувалася як гостьова або здавалася в оренду (її постояльцем був президент Калмикії Кірсан Ілюмжинов); державна резиден-

ція №3 у Масандрі "Мала Соснівка. Шатер", яка зазвичай використовувалася для неформальних прийомів; мисливський будиночок в урочищі "Діброва-2" на території Кримського природного заповідника; резиденція "Юсуповський палацо-парковий садибний комплекс" в смт Кореїзі (останні роки Юсуповський палац не функціонував як держдача, а надавав свої зали для VIP-урочистостей).

Крім держдач і резиденцій у власність Криму перейшли чотири об'єкти профспілкового об'єднання "Укрпрофоздоровниця" в м. Ялта, Науково-дослідний інститут дитячої курортології та фізіотерапії в м. Євпаторія, навчально-спортивна база "Динамо" в м. Феодосія і пансіонат "Орел" у м. Алушта (власність Міністерства оборони України). Окремо в перелік включені офісні приміщення в м. Ялта і виробнича база в м. Лівадія.

Також був націоналізований лікувально-оздоровчий комплекс "Айвазовське", що належав донецькому олігархові Сергію Таруті; пансіонат "Масандра", що належав І. Коломойському, націоналізований у вересні 2014 року.

27 лютого 2015 року було оголошено про націоналізацію майна санаторію "Зорі України" (с. Оползневе, м. Ялта) і Центрального військового санаторію "Ялтинський" (власність Міністерства оборони України); акцій ЗАТ "Готель на Революційній" Феодосійської суднобудівної компанії "Море"; об'єкти, що знаходяться на території парку, – пам'ятки садово-паркового мистецтва "Харакс" у с. Гаспрі; 105 земельних ділянок в с. Семидвір'я (м. Алушта); майно пансіонату "Чорноморський" (с. Чорноморське), що раніше належав ДАТ "Хліб України".

Суднобудування

25 червня 2014 року так звана Держрада Криму націоналізувала майно Відкритого акціонерного товариства "Суднобудівна компанія "Море", у тому числі майно, яке увійшло і не увійшло до статутного капіталу ВАТ "Феодосійська суднобудівна компанія "Море" у складі необоротних (в т.ч. нематеріальних) і оборотних активів, що перебувають на його балансовому і позабалансовому обліку. Підприємство входило до складу ДК "Укроборонпром"; воно спеціалізується на військовому і цивільному суднобудуванні, зокрема створенні військових і цивільних катерів, суден на підводних крилах з легких сплавів, суден на повітряній подушці.

24 серпня 2014 року кримська самооборона захопила керченський суднобудівний завод "Залив", що належить Костянтину Жеваго. Директора заводу примушували підписати договір оренди з підставною компанією ТОВ "Суднобудівний завод" Залив "(зареєстрованої кількома днями раніше в м. Москві) із статутним фондом 10 000 руб. На заводі були вилучені документи.

28 лютого 2015 року на позаплановому засіданні так званого Уряду Севастополя ухвалили прийняти у державну власність 12 підприємств, що входять у структуру "Севастопольського морського заводу" (ВАТ "Севастопольський морський завод" – одне з найбільших судноремонтно-суднобудівних підприємств, розташованих в Азово-Чорноморському регіоні; розташовується на двох виробничих майданчиках загальною площею 53 гектари, наприкінці 1990-х років був приватизований, у 2003 році державний пакет СМЗ у розмірі 26% був виставлений на продаж і в результаті в 2006 році був проданий Петру Порошенку.

Група “Приват”

3 вересня 2014 року так звана Держрада Криму націоналізувала 82 об'єкти нерухомості, що належать структурам губернатора Дніпропетровської області Ігоря Коломойського.

Мова йде про приміщення, де розташовувалися відділення ПриватБанку, а також об'єкти, що знаходяться у власності банку. Під націоналізацію потрапили завод “Кримзалізобетон”, нафтобаза і 32 автозаправки (“Укрнафта”, Sentosa Oil, ANP і “Авіас”).

Анексована земля

Земельне питання в анексованому Криму стикається з п'ятьма комплексними проблемами:

- **Відсутність чіткої правової бази, що регулює земельні відносини.** Ухвалені самопроголошеною владою закони повною мірою не регламентують порядок, умови, процедуру отримання та оформлення земельних ділянок. Одночасно прерогатива внесення роз'яснень у ці питання віддана так званій Раді міністрів, постанови якої не мають такої ж сили, як законодавчі акти, а, отже, можуть бути змінені або скасовані. Це веде, по-перше, до обмеження можливостей громадян на відстоювання своїх прав у законному порядку, і по-друге, — до розвитку корупції в цій сфері.

- **Складна процедура отримання землі у власність на безоплатній основі.** Основні труднощі пов'язані з великою кількістю довідок і документів, які потрібно надати, а також з наявністю важко здійснених умов, як наприклад, необхідність 5-річного постійного проживання на території відповідного муніципального району. Крім того, повністю не прояснена процедура отримання земельних ділянок. У результаті багато громадян навіть потрапляють у категорію пільгових громадян, які мають право на безкоштовне отримання землі, але на практиці не зможуть цим правом скористатися. Також частина громадян, які це право все ж зможуть реалізувати, не застраховані від того, що отримають ділянки землі не там, де хотіли б. Особливо це актуально для учасників “галявин протесту”, які мають зведені споруди на самовільно зайнятих ділянках, а в результаті можуть отримати у власність землю в зовсім іншому місці.

- **Неврегульованість питання з дооформлення земельних ділянок, виділених раніше.** Основні проблеми пов'язані з відсутністю в законодавстві пояснень щодо рішень про виділення землі, дія яких закінчилася до 18 березня 2014 року. Також проблемним моментом є те, що всі рішення про виділення землі, датовані до 14 жовтня 2008 року, визнано недійсними. А значить багато громадян, які отримали земельні ділянки і навіть освоїли їх, не зможуть отримати на них правовстановлюючі документи. Крім того, єдина так звана постанова №313, яка дозволяє дооформлювати земельні ділянки, суперечить законодавству РФ, а, отже, може бути оскаржена в судовому порядку і скасована. Отже, і ця можливість на завершення оформлення ділянок може бути відібрана.

- **Проблеми з отриманням земельної ділянки зі зведеною на ній будовою.** Основна проблема полягає в необхідності довести, що зведений на самовільно захопленій ділянці об'єкт капітального будівництва є житловим будинком без додаткового

будівництва. Довести це переважній кількості учасників "галявин протесту" буде складно, якщо не сказати неможливо. Звідси проблема з отриманням ділянок землі, вже освоєних людьми, і отже, чималий конфліктний потенціал у відносинах учасників "галявин протесту" з владою.

• **Проблеми, пов'язані з націоналізацією власності.** Поряд з підприємствами, офісами, будівлями та іншим майном влада Криму та м. Севастополя проводять націоналізацію земельних ділянок, що належать українським власникам, а також анулюють прийняті до 18 березня 2014 року рішення про виділення землі, називаючи їх "незаконними". Йде перерозподіл власності, в якому страждають права власників, які опинилися або неугодних владі, або нездатних відстояти свої права.

Переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки

2 вересня 2014 року самопроголошена Рада міністрів Республіки Крим ухвалила так звану Постанову № 313 "Про затвердження порядку переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки на території Республіки Крим"¹¹. Документ підготовлено для забезпечення переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки, які виникли до набуття чинності Федеральним конституційним законом.

На думку експерта, який працює у сфері оформлення земельних ділянок, у чинному законодавстві є ряд незрозумілих моментів щодо процедури оформлення. Наприклад, ситуація з тими рішеннями, дія яких закінчилася до набуття чинності Федеральним конституційним законом: *"Стосовно рішень, які були чинними на момент референдуму, було заявлено, що вони будуть дійсними й надалі. Знову ж незрозуміло, що буде з тими рішеннями, дія яких напередодні закінчилася, чи зможуть люди далі оформити ділянки, як це написано в самому рішенні"*.

Серед проблем, які ускладнюють роботу з оформлення земельних ділянок, експерт назвав відсутність нормальної логіки: *"Можна було припустити, що буде певна кількість людей, які бажать переоформити документи на землю і звернутися до Держкомреєстру. Зараз туди хоче потрапити дуже багато людей, однак не в усіх його відділах чітко поставлено роботу. Людина приходить туди, але не факт, що вона в цей день зможе здати документи. Або спеціалістів не вистачає, або когось влаштовує такий стан речей. Скрізь черги. Причому вони не приймають списків, а тільки живу чергу людей. Ви можете уявити собі живу чергу із 500 осіб?!"*

Експерт припустив, що в такій ситуації, безперечно, є люди, які заробляють, беручи на себе посередницькі функції у вирішенні питань людей, які стоять у чергах. У самій Росії, за його словами, ці процеси організовані набагато краще, оскільки там діють багатофункціональні центри, куди громадянин може звернутися з різних питань.

На думку експерта, який надає юридичні послуги у сфері земельних відносин, сама так звана Постанова № 313 "Про затвердження порядку переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки на території Республіки Крим" суперечить Земельному кодексу Російської Федерації: *"Згідно*

¹¹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://rk.gov.ru/rus/file/pub/pub_233237.pdf

із Земельним кодексом підстава для отримання земельної ділянки – це рішення уповноваженого органу. Але рішення, які одержали громадяни до референдуму, сьогодні визнаються РФ як рішення іноземної держави. Адже це дійсно так, юридично це документ іноземної держави. Хоча було прийнято Федеральний конституційний закон 6-ФКЗ, який визначає перелік юридичних документів, прийнятих до референдуму, які залишають за собою юридичну силу. Але тоді потрібно вносити зміни до Земельного кодексу Російської Федерації та до частини інших нормативно-правових актів”.

Експерт також зізнався, що радий тому, що було прийнято хоча б таку постанову, яка дає можливість громадянам дооформити земельні ділянки. За його словами, згідно з даними самопроголошеного Республіканського комітету із земельних ресурсів АР Крим, у 2014 році на півострові було більше 60 тис. громадян, які одержали рішення на освоєння земельних ділянок.

За словами юриста, одна з найбільш суттєвих проблем, з якими стикаються сьогодні громадяни, які бажають дооформити земельні ділянки, – це строк, до якого рішення про виділення землі вважаються дійсними. Так, ті рішення, що були ухвалені уповноваженими органами АР Крим до 14 жовтня 2008 року і не були реалізовані, втратили юридичну силу. Сталося це в результаті змін, які свого часу були внесені до українського законодавства у сфері земельних відносин. Експерт звертає увагу на те, що в нормативно-правових актах Республіки Крим ніде немає на це вказівок. Лише на сайті так званого Міністерства майнових і земельних відносин Республіки Крим дається роз’яснення, що, за його словами, виглядає дивно: *“Рада міністрів своїм указом наділила Міністерство майнових і земельних відносин Республіки Крим правом роз’яснення нормативно-правових актів. Але я ніяк не можу зрозуміти, як можна роз’яснювати те, що не написано в законі?!”*.

Але згідно з цими роз’ясненнями багато громадян, у тому числі й кримські татари, які одержали рішення на землю в рамках Програми з облаштування депортованих громадян ще в 1990-х роках, сьогодні не можуть дооформити земельні ділянки: *“До мене люди приходять, наприклад, із Ай-Василя в Ялті. Їм землю за програмою депортованих виділили, але вони так і не змогли за всі ці роки оформити ці ділянки. Деякі з них узагалі мають рішення 1992 року про забудову земельної ділянки, і вони забудовували. Був період, коли вони з цим рішенням могли підключитися до енергопостачання. Вони більше 20 років оплачують енергопослуги. А тепер вони зависли у повітрі. Тому що згідно із роз’ясненням Міністерства їхні рішення не підлягають дооформленню. Що тепер робити, – зносити їхні будинки?”*.

Оцінка положень Закону “Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин” щодо самовільно зайнятих ділянок землі

Так званий Закон Республіки Крим “Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин” від 15.01.2015 № 66-ЗРК випередив умови, за яких громадянин, який самовільно звів до 18 березня 2014 року будівлю на земельній ділянці, має право придбати її у власність:

1) якщо земельна ділянка перебуває в державній або муніципальній власності і не надана іншим особам;

2) якщо на земельній ділянці є об'єкт капітального будівництва, зведений громадянином до набуття чинності цим так званим законом;

3) якщо є висновок так званого органу місцевого самоврядування про те, що такий об'єкт капітального будівництва може бути визнаний житловим будинком без додаткового будівництва;

4) якщо об'єкт капітального будівництва врахований виконавчими самопроголошеними органами державної влади Республіки Крим до набуття чинності цим так званим законом;

5) якщо на цій земельній ділянці відповідно до містобудівної документації допускається зведення житлового будинку.

Особа, яка не має права на отримання земельної ділянки у власність безкоштовно, має право купити цю ділянку без проведення торгів або оформити її в оренду. При цьому така земельна ділянка повинна бути викуплена громадянином або оформлена в оренду протягом шести місяців від дня подання відповідної заяви. Після закінчення зазначеного терміну земельна ділянка, зайнята самовільною забудовою, підлягає звільненню.

Особи, які здійснили самовільні забудови, зобов'язані до 1 січня 2016 року подати заяву про надання земельних ділянок відповідно до вимог цієї статті або за рахунок своїх коштів забезпечити знесення самовільних забудов. Після 1 січня 2016 року за відсутності заяви осіб, які здійснили самовільні забудови, або в разі відмови в наданні земельної ділянки, зайнятої самовільною забудовою, на підставах, передбачених цим так званим законом, звільнення земельної ділянки відбувається органами місцевого самоврядування за рахунок осіб, які самовільно звели об'єкт капітального будівництва або іншу самовільну споруду.

Так звані органи місцевого самоврядування також мають право звернутися до суду з позовом про примушування до знесення самовільної забудови в порядку, встановленому так званим цивільним законодавством. У разі якщо особу, яка здійснила самовільну забудову, не встановлено, то так званий орган місцевого самоврядування здійснює звільнення земельної ділянки за власні кошти.

Державна реєстрація права власності на житловий будинок, визнаний таким на підставі висновку так званого органу місцевого самоврядування, здійснюється до 1 січня 2020 року на підставі технічного плану житлового будинку і зазначеного висновку.

Як зауважив експерт, який надає юридичні послуги у сфері земельних відносин, наведені в так званому законі умови для громадян, які самовільно звели будівлі на земельній ділянці та бажають придбати її у власність, можуть виявитися непосильними. Серед них, наприклад, необхідність мати висновок так званого органу самоврядування про те, що об'єкт капітального будівництва може бути визнаний житловим будинком без додаткового будівництва: *"За державними нормативами будівля вважається завершеною, коли вона має навіть зливоспуски (система для відведення дощових і талих вод), не кажучи вже про те, що має бути завершено фасад, внутрішнє оздоблення цієї будівлі тощо. Як бути з тими громадянами, які проживають у незакінчених будівлях, але придатних для проживання? Крім того, яким чином орган місцевого самоврядування даватиме такий висновок? Це повинна робити Державна будівельна інспекція"*.

Він звернув увагу на ще одну умову, наведену в так званому законі: *“Об’єкт капітального будівництва має бути врахований органами виконавчої влади до набуття чинності цим законом. Що означає “врахований”? Ця стаття на сьогодні не зрозуміла, вона ніким не була роз’яснена. Яким чином громадяни повинні були заявити про самовільно зведену будівлю? До якого органу повинні були заявити? Більше того, як громадяни могли це зробити, не знаючи про те, що така вимога може з’явитися в січні 2015 року?”*

На думку юриста, процедура отримання землі учасниками “галявин протесту” складна. До пакету документів для становлення на облік у базу даних вони повинні долучити документи, які підтверджують факт постійного проживання більше п’яти років на території відповідного муніципального району: *“Яким чином це можливо? Ні в законі, ні в постанові Ради міністрів цього не прописано. Ця проблема істотна. В разі, якщо місце реєстрації заявника і місце проживання не збігаються, додається рішення суду. Тобто людина повинна звернутися до суду і підтвердити факт постійного проживання. Це не так просто написати позов і подати до суду. Яким чином учасники самозахоплень зможуть це довести? Тим, що цеглини стоять на ділянці? Або сарайчик там два на три?”*

Ще один проблемний момент пов’язаний з тим, що ні в так званому Законі № 66-ЗРК “Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин”, ні в так званій постанові “Про затвердження Порядку ведення черговості громадян на отримання у власність (оренду) земельної ділянки, яка перебуває у власності Республіки Крим або муніципальній власності” від 10.02.2015 № 41 не прописано обов’язків уповноважених органів, зокрема, в які строки вони зобов’язані розглянути заяву громадян: *“Там тільки написано, що в разі, якщо ділянка сформована (тобто є схема розташування ділянки на кадастровому плані території), уповноважений орган зобов’язаний протягом двох місяців повідомити заявника. А так у черзі на отримання земельної ділянки можна простояти і п’ять, і десять років. І немає жодних підстав, щоб притягнути посадових осіб до адміністративної відповідальності”*.

Експерт порівнює цей момент з положеннями українського законодавства, відповідно до якого уповноважений орган зобов’язаний у місячний термін або дати відмову заявнику, або виділити земельну ділянку.

Ще одним проблемним моментом, на переконання експерта, є позбавлення громадян права самостійно вибирати собі ділянку. Особливо гострою, на його думку, ця проблема буде для тих учасників самозахоплень, які звели самовільні будівлі: *“Як бути громадянам, які входять до пільгової категорії громадян, але вже освоїли (хай і самовільно) ділянку, вже побудували там якусь будову. Як бути їм, коли уповноважений орган сам вибирає ділянку?”*

Експерт вважає, що, незважаючи на запевнення самопроголошених властей про те, що такі громадяни зможуть отримати освоєні ними ділянки, тут міститься великий конфліктний потенціал, оскільки будь-який чиновник повинен керуватися насамперед законом, а в законодавчих актах нічого про це не сказано: *“Якщо громадянин звертається до чиновника із заявою, то він зобов’язаний її розглянути в порядку, встановленому законом. А там немає такого, що можна прийти до уповноваженого органу і подати заяву на запитовану земельну ділянку. Так, я чую із ЗМІ про те, що якісь там домовленості ідуть, але яким нормативно-правовим актом це повинно бути закріплено? Чи буде такий акт дійсним, якщо він суперечитиме закону?”*

У цілому, на думку юриста, деякі постанови самопроголошеної Ради міністрів Республіки Крим у сфері земельних відносин суперечать законодавству Російської Федерації, значно ускладнюють процедуру отримання земельної ділянки навіть пільговими категоріями громадян і, більше того, унеможливають її отримання.

Висновки

Незважаючи на те, що окупація і подальша анексія Криму були здійснені РФ без гарячої стадії збройного конфлікту, вони спричинили появу ряду комплексних проблем і викликів у сфері міжнародної безпеки, системі міжнародного права, міжнародних відносин, порушенні стандартів дотримання прав людини, проблеми у сфері міжетнічних відносин, порушенні прав власності:

- Ситуація навколо незаконної анексії Криму підірвала основи міжнародного права, архітектуру міжнародної безпеки. Практично вперше після Другої світової війни ми спостерігаємо прецедент анексії частини території суверенної держави на Європейському континенті. Російське політичне керівництво також активно намагалося підірвати єдину позицію країн ЄС, США щодо України, що могло б створити прецедент у системі міжнародних відносин.
- Анексія Криму і подальше продовження гібридної війни в Україні з боку РФ, каталізування та підтримка війни на Донбасі створює загрозу для всього регіону, країн пострадянського простору, оскільки може оцінюватися політичним керівництвом низки країн як "плата" за бажання інтеграції з ЄС, виходу із сфери геополітичного впливу РФ.
- Анексувати Крим не є самодостатнім економічно, це потенційно каталізує конфлікт на Донбасі, зокрема як можливість для РФ вирішення шляху створення "сухопутного коридору в Крим" воєнним шляхом.
- Ситуація, що складається навколо анексії Криму з боку РФ, загрожує нерозповсюдженню ядерної зброї. Ризики в цій сфері криються не тільки в системному порушенні положень Будапештського меморандуму, але і в створенні можливих прецедентів розгортання ядерної зброї з боку РФ у Криму. Зокрема, у грудні 2014 року цій проблемі було присвячено ряд виступів експертів і політиків.

Окремою проблемою є бачення з боку РФ майбутнього Криму. Є підстави припускати, що можливий сценарій – продовження мілітаризації регіону, що також несе загрози стабільності в Чорноморському басейні.

- Анексія Криму призвела до тотального порушення прав власності України та громадян України (державна, приватна). За інформацією Міністерства юстиції України, сума збитків від присвоєння власності держави і українських громадян складає більше 1 трлн грн; у цій цифрі не враховані упущена вигода і вартість корисних копалин, а також морського шельфу. За оцінками незалежних українських експертів, сума збитку може становити близько 3 трлн дол.
- Ситуація, що складається навколо анексованого Криму, є проявом гібридної війни, яку сьогодні веде РФ щодо України (військова, гуманітар-

на, інформаційна складова, використання політичних технологій). Анексування Криму та частки України в контексті ведення “гібридної війни” з боку РФ можна трактувати як своєрідний полігон для апробування можливостей застосування подібних сценаріїв в інших країнах пострадянського простору і Східної Європи.

- З боку РФ та самопроголошеної кримської влади спостерігаються глибокі системні порушення прав людини (примушування до громадянства, викрадення людей, порушення принципів свободи слова і вираження думок, порушення свободи релігії та віросповідання, заборона мирних зібрань та об’єднань громадян, дискримінація та переслідування представників меншин і корінних народів, порушення права на свободу пересування, порушення права на справедливе правосуддя тощо).

Вищеперелічені виклики формують загрозу не тільки у сфері міжнародної безпеки регіону в цілому, а й закладають основи для конфліктного потенціалу, можливого загострення ситуації у Криму в соціальній, гуманітарній сферах, сфері міжетнічних відносин.

Україна сьогодні не має чітко артикульованої стратегії по деокупації Криму, можливостей вирішення проблем “націоналізованої власності”, дієвої реакції на процес порушення прав людини в Криму. Питання окупації та анексії Криму з боку РФ потребує політичної волі, моніторингу та ініціювання переговорів про деокупацію під егідою міжнародного співтовариства, ініціювання спеціальних сесій з цього приводу в Раді Безпеки ООН, хоча подібні ініціативи можуть бути апіорі блоковані російською окупаційною стороною.

Україна має сприяти підготовці та поданню різних судових позовів стосовно ситуації з експропріацією власності.

Сьогодні в Україні дуже обмежені можливості впливу на ситуацію, що складається в анексованому Криму, зокрема у відстоюванні прав та інтересів громадян України, які перебувають на окупованій території. Системне порушення прав людини, колективних прав потенційно закладає основи для створення нових конфліктних ситуацій у регіоні, зокрема й у сфері міжетнічних відносин. У зв’язку з вищевикладаним, незважаючи на вже діючі з боку Заходу економічні санкції стосовно РФ через анексію Криму, є доцільним доповнення санкцій, виходячи з ситуації з порушенням прав людини в Криму.

I. Проблеми з громадянством у Криму

Після окупації та анексії АР Крим і м. Севастополя з боку Російської Федерації (далі – РФ) для мешканців цих регіонів стали актуальними чимало правових проблем, зокрема пов'язаних з громадянством. Нині анексований Крим існує в “перехідному періоді”. Так, з метою врегулювання “перехідних питань” були прийняті Федеральний конституційний Закон від 21 березня 2014 року № 6-ФКЗ “Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим і утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя”¹², а також ряд інших нормативних актів. Було встановлено, що основний перехідний період має завершитися до 1 січня 2015 року, хоча ще 13 листопада 2014 року самопроголошеним керівництвом Криму було направлено звернення до керівництва РФ з проханням подовжити в республіці перехідний період до 2016 року. Це мотивувалося тим, що до кінця 2014 року Крим не встигне в усіх сферах життя адаптуватися до російських норм. Крім того, на думку так званого керівництва Криму, додатковий час може знадобитися для перереєстрації підприємств малого й середнього бізнесу. Однак 8 грудня 2014 року в уряді РФ заявили, що названий період не буде збільшено, але подовження “перехідного періоду” позначиться на багатьох сферах, зокрема природокористуванні, містобудувальні, земельних відносин, а також питаннях реабілітації репресованих народів.

Анексія Криму та м. Севастополя з боку РФ та зміна їх статусу спричинили виникнення проблем у різних сферах життя суспільства. Однією з ключових тем є визначення приналежності до громадянства мешканців півострова. Дослідження з цього питання проводилося у вересні–листопаді 2014 року. Для аналізу матеріалів (документів, законів, нормативно-правових рішень, глибинних інтерв'ю з різними категоріями мешканців Криму) було застосовано контент-аналіз.

У дослідженні порушено проблеми у сфері реалізації політичних і соціальних прав громадян у контексті громадянства (працевлаштування, медичне обслуговування, майнові права).

1. Примус до відмови від українського громадянства

Згідно даних Державної служби статистики України (Статистичний збірник “Чисельність наявного населення України”)¹³, станом на 01 січня 2013 року в АР Крим та м. Севастополі проживало близько 2 млн 350 тис. осіб. Відповідно до №

¹² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2014/03/22/krym-dok.html>

¹³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm

6-ФКЗ “Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим і утворення у складі Російської Федерації нових суб’єктів – Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя” всі громадяни України, які постійно проживали та були зареєстровані в Криму, були автоматично визнані громадянами Росії, за винятком осіб, які протягом одного місяця після цього не заявлять про своє бажання зберегти наявне у них та (або) їх неповнолітніх дітей інше громадянство або залишитися особами без громадянства.

Таким чином, громадяни України та особи без громадянства, зареєстровані в Криму і Севастополі станом на 18 березня 2014 року були автоматично визнані громадянами РФ, якщо вони в строк до 18 квітня 2014 року не подали заяви про свою відмову набутти громадянство РФ. За офіційними даними, в Криму та м. Севастополі 3 427 осіб написали такі заяви¹⁴. **Такі ж самі відомості наводяться в доповіді уповноваженого РФ з прав людини.**¹⁵

Громадяни України, які бажали подати заяви про збереження громадянства України, були істотно обмежені в такій можливості. Для подачі заяв було встановлено термін один місяць – з 18 березня по 18 квітня 2014 року, але приймати такі заяви фактично почали тільки з 1 квітня. Таким чином, на подачу зазначених заяв було відведено тільки 18 днів. При цьому для подачі заяв на отримання громадянства РФ у спрощеному порядку було встановлено термін до 1 січня 2015 року – 9 місяців. У квітні було відкрито всього 8 пунктів прийому таких заяв (у мм. Ялта, Євпаторія, Саки, Феодосія, Джанкой, Сімферополь, Севастополь, Бахчисарай). Для прийому заяв на отримання громадянства РФ у спрощеному порядку було відкрито 250 пунктів (за даними ФМС РФ).

Крім того, відповідно до Федерального конституційного закону від 29.12.2014 N 19-ФКЗ “Про внесення змін до статті 4 і 12 ФКЗ №6...” особа, визнана відповідно до частини 1 цієї статті громадянином РФ і яка отримала документ, що засвідчує особу громадянина РФ, визнається на території РФ громадянином, що не має громадянства іноземної держави, у разі подання ним заяви про небажання перебувати в громадянстві іноземної держави. За практикою окупаційної влади до такої “відмови від громадянства” примушувалися особи, що займають посади держслужбовців, суддів та інші. Така процедура відмови від громадянства України суперечить чинному законодавству України (Закону України “Про громадянство України”¹⁶) та не може бути визнана ані Україною, ані міжнародним співтовариством.

У той же час відповідно до ст. 6 Федерального конституційного закону РФ “Про громадянство Російської Федерації”¹⁷ громадянин РФ, який має також інше громадянство, розглядається Російською Федерацією лише як громадянин РФ за винятком випадків, передбачених міжнародним договором або федеральним законом. Відповідні договори щодо подвійного громадянства між РФ та Україною відсутні. Крім того, у разі наявності таких договорів між Україною та РФ, вони не набули сили стосовно території окупованого та анексованого Криму.

¹⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interfax.ru/russia/373136>

¹⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ombudsmanrf.org/www/upload/files/docs/ap-peals/doklad2014.pdf>

¹⁶ Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2235-14

¹⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2014/03/22/krym-dok.html>

Відповідно до статті 15 Загальної декларації прав людини¹⁸ кожна людина має право на громадянство. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Конструкція цієї норми свідчить про те, що вона передбачає заборону на примусову зміну громадянства, позбавлення громадянства або щодо нав'язування іншого (подвійного) громадянства. Таким чином, дії РФ призводять до істотної зміни статусу громадян України, які проживають на окупованій території, позбавлення їх низки прав та покладення додаткових обов'язків.

У справі О. Кольченка та О. Сенцова, обвинувачених було позбавлено права на консульський захист. Крім того, це покладає обов'язок щодо військової служби. Разом з тим, стаття 51 **Конвенції про захист цивільного населення під час війни** забороняє примушувати мешканців окупованих територій служити в збройних силах країни-окупанта.

Фактично, правильно говорити не про примус до відмови від громадянства України, а **про примусове набуття громадянства Російської Федерації, оскільки відмовитися від громадянства України згідно з українським законодавством можна тільки шляхом подання відповідної заяви до дипломатичного представництва України.**

Перехідний період у Криму та м. Севастополі з боку окупаційної влади встановлено до 1 січня 2015 р. Потім будь-який мешканець Криму змушений мати відповідний документ, що підтверджуватиме його перебування на території Республіки Крим: паспорт РФ, паспорт України і міграційну карту, паспорт України або іншої держави і вид на проживання/дозвіл на тимчасове перебування, або за відсутності таких документів буде позбавлений доступу до багатьох привілеїв та можливостей.

Однак відповідно до Федерального закону РФ від 4 червня 2014 року № 142-ФЗ "Про внесення змін до статей 6 і 30 Федерального закону "Про громадянство Російської Федерації"¹⁹ та окремих законодавчих актів Російської Федерації" протягом 60 днів, починаючи з понеділка 4 серпня 2014 року, громадяни РФ зобов'язані повідомити органи Федеральної міграційної служби (далі – ФМС) про наявність у них другого громадянства (до кримчан ці норми застосовуються з 1 січня 2016 року відповідно до ст. 6 цього закону). Необхідно письмово повідомити у територіальний орган ФМС за місцем проживання про наявність подвійного громадянства. За приховування факту подвійного громадянства наставатиме кримінальна відповідальність: штраф у розмірі до 200 тис. руб. або в розмірі заробітної плати, або іншого доходу засудженого за період до одного року, або у вигляді обов'язкових робіт на термін до 400 годин.

Передбачено й адміністративну відповідальність: штраф у розмірі від 500 руб. до 1 тис. руб. за порушення 60-денного терміну повідомлення, інформування про подвійне громадянство з недостовірними відомостями або некоректним заповненням граф повідомлення.

¹⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_015

¹⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2014/06/06/grajdanstvo-dok.html>

У свою чергу, щодо громадян РФ, які набули громадянство РФ відповідно до “Договору між Російською Федерацією та Республікою Крим про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим і утворення в складі Російської Федерації нових суб’єктів”, правила, передбачені статтями 6 і 30 Федерального закону від 31 травня 2002 року № 62-ФЗ “Про громадянство Російської Федерації” (в редакції цього Федерального закону), застосовуються з 1 січня 2016 року.

Беручи до уваги викладене, можна припустити, що без зміни ситуації в Криму щодо громадянства вже в 2016 році у мешканців Криму, які зберегли українські паспорти, можуть виникнути чергові проблеми, пов’язані з інформуванням про “подвійне” громадянство. У свою чергу, “неінформування” може приділятися значна увага, наприклад, під час влаштування на державну й муніципальну службу. Цю ситуацію потенційно може бути використано для протидії “неугодним”.

Це також робить невизначеним статус тих громадян, які, формально маючи зареєстроване місце проживання на території Криму або м. Севастополя, фактично ще до окупації виїхали на материкову частину України і тривалий час проживають там (у зв’язку з роботою, навчанням тощо). Внаслідок дій влади Російської Федерації, що опосередковують анексію, вони формально також визнаються громадянами РФ, а їх статус є невизначеним.

Таким чином, країна-окупант не лише не забезпечила, щоб рішення стосовно набуття кримчанами громадянства РФ могли переглядатися в адміністративному чи судовому порядку відповідно до внутрішньодержавного права та були добровільними, але й призвела до суттєвого обмеження прав мешканців Криму та фактичного позбавлення їх громадянства України у правових відносинах з РФ. Виходячи з вищезазначеного, так зване “автоматичне” набуття громадянами України громадянства РФ у Криму не може бути визнано правомірним, оскільки внутрішньодержавні процедури РФ вступу до нього не відповідають чинним міжнародним конвенціям, міжнародному звичаєвому праву і принципам права про громадянство, які є загальноновизнаними.

1.1. Влаштування на державну службу

Згідно з російським законодавством обіймати посади в державних і муніципальних органах можуть тільки громадяни Російської Федерації²⁰.

Відповідно до Положення про конкурс на заміщення вакантної посади державної громадянської служби Російської Федерації, затвердженого Указом Пре-

²⁰ Найпоширеніша група обмежень – це обмеження в політичних правах. Громадяни РФ, які мають громадянство іноземної держави, не можуть бути обрані депутатами представницьких органів державної влади і виборними посадовими особами органів державної влади, але можуть бути обрані депутатами представницьких органів місцевого самоврядування і виборними посадовими особами місцевого самоврядування, якщо це передбачено міжнародним договором РФ. Також особи з подвійним громадянством не можуть бути членами виборчих комісій і комісій референдумів, членами Громадської палати РФ.

зидента Російської Федерації від 01.02.2005 № 112 "Про конкурс на заміщення вакантної посади державної громадянської служби Російської Федерації", **громадянин не може бути прийнятий на громадянську службу в разі наявності в нього громадянства іншої держави (інших держав)**, якщо інше не передбачено міжнародним договором РФ.

Передбачалося, що існування в РФ обмеження на заміщення державних і муніципальних посад, посад державної і муніципальної служби особами, які мають громадянство іноземної держави, почнуть діяти на територіях Республіки Крим і м. Севастополя через місяць від дня прийняття суб'єктів до складу. Фактично ж термін було подовжено до січня 2015 року. У подальшому процедуру було спрощено.

Тим не менш, як свідчать співробітники декількох міністерств, Пенсійного фонду, органів МВС і прокуратури на території Криму, держслужбовці оформили паспорти РФ до жовтня 2014 року. З огляду на повідомлення громадян, які пройшли зазначену процедуру, жодних перепон у цьому зафіксовано не було, оскільки і в Україні держслужбовцями могли бути лише громадяни України, а ті держслужбовці, які були прописані не в Криму і м. Севастополі, мали підтвердження фактичного проживання – довідку з місця роботи – для отримання паспорта РФ.

На підставі Федерального закону про муніципальну службу в РФ²¹, Федерального закону "Про державну громадянську службу Російської Федерації"²² наявність "подвійного громадянства" є в РФ істотною перешкодою для вступу на державну або муніципальну службу. Так, серед обмежень, пов'язаних з державною або муніципальною службою, міститься також згадка про наявність громадянства іншої держави (інших держав), якщо інше не передбачено міжнародним договором РФ.

Можна припустити загострення ситуації, пов'язаної з отриманням громадянства, після завершення "перехідного періоду". І сьогодні в окремих сферах, у тому числі в державній і муніципальній службах, виявлення подвійного громадянства може бути підставою для відмови у працевлаштуванні або звільнення.

Як впливає з інтерв'ю з декількома держслужбовцями різних категорій, вони не одержували ні усних, ні письмових вказівок щодо отримання паспорта РФ, однак, за їхніми словами, було очевидно, що тільки громадянин РФ зможе бути держслужбовцем у Криму, тому ті, хто хотіли залишитися працювати, самі одержували російський паспорт:

"Так, у будь-якій державі – держслужбовцем може бути тільки громадянин цієї держави. Якось навіть не обговорювалося це питання "отримувати – не отримувати", напевно, хтось вирішував "працювати – не працювати", тому що якщо ти залишаєшся, то обов'язково маєш бути громадянином Росії... Українські паспорти ніхто не забирав, удома й внутрішній, і закордонний паспорти лежать" (мешканка Криму).

²¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : : Федеральний закон від 02.03.2007 № 25-ФЗ (ред. від 04.03.2014 р.) "Про муніципальну службу в Російській Федерації" (02 березня 2007) [http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_159779]

²² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Федеральний закон від 27.07.2004 № 79-ФЗ (ред. від 14.02.2010) "Про державну громадянську службу Російської Федерації" (27 липня 2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_97557

Також респонденти зазначають, що звільнень у зв'язку з отриманням громадянства РФ у їхніх відомствах не було, були поодинокі випадки, коли людина звільнялася у зв'язку з переїздом родини:

“У нас такого не було, декілька людей було, хто звільнився, але у зв'язку з переїздом сім'ї, а не тому, що не хотіли брати російський паспорт. Навіть, по-моєму, одна жінка взяла, а потім поїхали вони уже” (мешканка Криму).

Співробітники органів прокуратури України, які працювали на території Республіки Крим і м. Севастополя на день прийняття у РФ, мали переважне право вступу на службу до органів прокуратури РФ за наявності у них громадянства РФ, а також за умови складання ними екзамену на знання законодавства РФ та їх відповідності вимогам, які висуваються законодавством РФ до працівників органів прокуратури. При вступі на службу до прокуратури РФ за ними визнаються:

- освіта і кваліфікація;
- враховується строк служби в органах прокуратури України;
- наявні класові чини й строки вислуги в цих класових чинах.

Громадяни, які заміщують посади суддів у судах, що діють на територіях Республіки Крим і м. Севастополя, також мали переважне (переважного. по суті, не мали, а брали участь у непрозорому відборі без чітко встановлених принципів та правил, як наприклад, крім наявності громадянства РФ ще й відсутність родичів за кордоном чи на посадах в адвокатурі та прокуратурі) право на заміщення посади судді в судах РФ, які створювалися на цих територіях, за наявності у них громадянства РФ, а також за умови відповідності іншим вимогам, які висуваються законодавством РФ, про статус суддів до кандидатів на посади суддів. Зазначеній вимозі складно відповідати суддям, які раніше працювали в Автономній Республіці Крим, внаслідок незнання ними юридичних норм РФ, фактичної наявності у них громадянства України (пряма заборона в ст. 4 Закону РФ “Про статус суддів у Російській Федерації”²³). Конкурсний відбір на заміщення посади судді в зазначених судах здійснюється Вищою кваліфікаційною колегією суддів Російської Федерації. Відповідно до інтерв'ю М. Тимошева²⁴, голови ВККС РФ, всього в Криму і м. Севастополі планується призначення 462 суддів. При цьому за результатами першого етапу відбору суддів вакансії були заповнені на 70 %, “громадяни, які заміщують посади суддів” у перехідний період у цій кількості складають трохи більше половини (біля 56 %).

З числа працівників міліції, податкової міліції, служби безпеки і митної служби формуються підрозділи Федеральної служби з контролю за обігом наркотичних засобів і психотропних речовин (ФСКН), оскільки відповідної держструктури в Україні не було. Для вступу на службу у ФСКН також необхідно набути громадянство РФ і відповідати вимогам, які висуваються до співробітників цих органів,

²³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://base.garant.ru/10103670/#block_4 “... суддею може бути громадянин Російської Федерації, що не має громадянства іноземної держави або посвідки на проживання чи іншого документа, що підтверджує право на постійне проживання громадянина Російської Федерації на території іноземної держави”.

²⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.russia-today.ru/article.php?i=1199>

знати законодавство РФ у сфері контролю за обігом наркотичних засобів і психотропних речовин. При цьому для мешканців Республіки Крим не встановлюється випробувальний термін, а також автоматично визнаються їх освіта і кваліфікація, враховуються термін служби в органах внутрішніх справ, органах і підрозділах міліції, службі безпеки і митній службі України, наявні у них спеціальні (військові) звання і термін вислуги в цих званнях.

До федеральної протипожежної служби Державної протипожежної служби були прийняті колишні працівники органів управління та підрозділів громадянського захисту, розташованих на територіях Республіки Крим і м. Севастополя, які прийняли громадянство РФ.

До органів внутрішніх справ РФ були прийняті колишні працівники органів внутрішніх справ, органів і підрозділів податкової міліції України, розташованих на територіях Республіки Крим і м. Севастополя, які набули громадянство РФ. При цьому їхні спеціальні звання, документи про проходження служби в органах внутрішніх справ, органах і підрозділах податкової міліції України визнаються дійсними при наданні оригіналів відповідних документів.

При вступі на військову службу за контрактом у Збройні Сили Російської Федерації, інші війська, військові формування та органи військового управління і військових формувань Республіки Крим необхідно прийняти громадянство РФ. Військові звання, документи про освіту і про проходження військової служби у Збройних Силах України, військових формуваннях і правоохоронних органах України, в яких передбачена військова служба, і органах військового управління і військових формуваннях Республіки Крим визнаються дійсними при наданні оригіналів відповідних документів.

Багато респондентів зазначали, що їм відомі випадки, коли при зарахуванні на держслужбу вимагали відмовитися від громадянства України, а також говорили про факти дискримінації мешканців Республіки Крим:

“Хочеш узяти участь у виборчій кампанії, – відмовляйся від українського громадянства. Не має значення, чи ти будеш кандидатом, членом виборчої комісії або ще якимось суб'єктом виборчого процесу, – ти повинен написати відмову від українського громадянства. Це не скрізь працює, але ці хитрощі поширені в багатьох місцевих органах влади. Сьогодні ця проблема серйозно зачепила представників кримськотатарського народу, які хотіли бути представленими в місцевих органах влади” (мешканець Криму).

“По-перше, всі держслужбовці проходили переатестацію і проходять. Дуже багато працівників прокуратури, міліції, правоохоронних органів не одержали допуску до роботи, хоча їм було обіцяно, що вони пройдуть переатестацію всі. Але за фактом дуже багато людей її не пройшли, багато хто був звільнений з правоохоронних органів. Звільняють із органів прокуратури. Дуже багато нотаріусів закривають свою діяльність з ряду причин. Тому що істотно відрізняється робота за українськими й за російськими законами. Ось зараз насувається переатестація суддів²⁵, теж будемо бачити, як багато суддів українських, які працювали, залишаться на своїх місцях”.

²⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : У Криму в 2013 році працювали 492 судді, в Севастополі приблизно 130 суддів – громадян України.

1.2. Влаштування на роботу в бюджетні організації

У Міністерстві освіти зазначають, що жодних директив щодо обов'язковості отримання російського громадянства до шкіл і дитячих дошкільних закладів не направлялося. Вчителі (кримські татари, росіяни та українці з Чорноморського, Сімферопольського і Первомайського районів) зазначають, що питання громадянства не обговорювалося керівництвом, але вчителі, розуміючи необхідність, самі отримували паспорти РФ. Тим не менш, у декількох інтерв'ю респонденти зазначали, що все залежить від керівництва навчального закладу:

“У дитячому садочку висіло оголошення, я його навіть сфотографував: до початку навчального року всім працівникам здати копію російського паспорта. Тобто варіант ВНП у принципі не розглядається. Як мені пояснили, таких людей намагаються одразу позбутися, щоб не мати потім проблем з інспекціями по кадрах, інспекціями з праці тощо. Це одна з основних проблем” (мешканець Криму).

“Неформально є така вимога в бюджетних установах (школах, лікарнях, комунальних ЗМІ тощо), щоб люди, які там працюють, пред'являли російський паспорт, а потім ще з них вимагають технічно і заяву про відмову від українського громадянства. Але це неформально все відбувається” (мешканець Криму).

1.3. Влаштування на роботу в приватні структури

Доволі складно оцінити ситуацію з вимогами працевлаштування в приватних організаціях. Спираючись на декілька інтерв'ю, можна дійти висновку, що остаточне рішення передусім залежить від позиції керівника підприємства. Про обов'язкове отримання паспорта РФ як умову отримання/продовження роботи переважно говорять кримські татари:

“Я знаю, що дуже багатьох з українським громадянством просто не беруть на роботу. Жорсткі умови: або так, як у Росії, або йди геть з роботи. Відкритим текстом. У нас є багато таких знайомих, яких тимчасово поставили. Вони досі тягнуть, не отримують”.

Для багатьох кримчан питання не є гострим, оскільки вони самі добровільно отримали паспорти, тому не можуть відповісти, став би роботодавець вимагати паспорт РФ чи ні.

Підприємці по-різному ставляться до питання громадянства своїх працівників: хтось вважає, що отримання ними громадянства РФ спрощує ведення діловодства і виключає можливі непорозуміння в майбутньому; були, однак, і такі (переважно представники малого бізнесу), хто, навпаки, звільнили працівників, які отримали російські паспорти. За їхніми словами, такою є їхня громадянська позиція.

1.4. Отримання медичного обслуговування

З 1 січня 2015 року медичне обслуговування на території Криму і м. Севастополя буде здійснюватися за полісами обов'язкового медичного страхування. Виняток становлять випадки надання невідкладної допомоги (безкоштовне медичне обслуговування надається протягом трьох днів). Поліс обов'язкового медичного страхування оформлюється на всіх працюючих і непрацюючих громадян РФ, у тому числі на дітей. Іноземні громадяни, які постійно проживають у РФ (які мають вид на проживання/дозвіл на тимчасове перебування), мають такі самі права і обов'язки в галузі медичного страхування, як і громадяни Росії.

Якщо іноземний громадянин, прийнятий на роботу в російську організацію (тобто не в іноземну, зареєстровану на території РФ як філіал, представництво тощо), не має виду на проживання, він належить до категорії "тих, що тимчасово перебувають", і з ним теж може бути укладений трудовий договір, однак на нього не поширюються положення про обов'язкове медичне страхування. За даними російської сторони, 12 % кримчан не звернулися за полісами на медичне страхування²⁶.

1.5. Продаж, придбання нерухомого майна

Нині документи, які підтверджують право власності на майно, в тому числі нерухоме, отримані відповідно до законодавства України, продовжують діяти без перереєстрації та іншого підтвердження російською владою. Однак для проведення операцій купівлі-продажу або обміну необхідно внести нерухомість в Управління Федеральної служби державної реєстрації, кадастру і картографії по Кримському федеральному округу або м. Севастополю (скорочено Росреєстр). У перехідний період об'єкти нерухомості заноситимуться до Росреєстру на підставі документів, які підтверджують право власності, перекладених російською мовою, без нотаріально засвідченого перекладу. Спеціалісти зазначають, що цим користуються шахраї і вже виявлені випадки підробки правоустановчих документів. До державної реєстрації земельні ділянки та будинки повинні пройти доволі довгий шлях через кадастрування земельних ділянок, визначення їх загальних площ, меж, призначення і дозволеного користування.

Зареєструвати нерухомість і здійснити операції з нею можуть як громадяни РФ, так і громадяни інших держав. Обмеження для негромадян РФ існує тільки в придбанні земель сільськогосподарського призначення. Громадяни України, які вже володіють землями сільськогосподарського призначення в Республіці Крим, залишаються їх власниками.

Під час продажу нерухомості існують різні податкові ставки для податкових резидентів і нерезидентів. Згідно з Податковим кодексом Російської

²⁶ <http://www.sobytiya.info/news/15/49398>

Федерації до податкових резидентів належать фізичні особи, які фактично перебували на території РФ не менше 183 календарних днів поспіль (шість місяців) протягом останніх 12 місяців. Громадянство для податкового резидентства жодного значення не має, тобто податковим резидентом може бути як громадянин РФ, так й іноземний громадянин.

Коли, наприклад, квартиру продає податковий резидент, він повинен заплатити 13% оціночної вартості квартири, податковий нерезидент – 30%.

У підсумку можна зазначити, що громадянство фізичної особи не має жодного значення для продажу нерухомості, важливим є податкове резидентство. Щоб продати квартиру з меншими витратами, продавцеві необхідно стати резидентом країни, тобто прожити в РФ 183 дні до укладання договору купівлі-продажу, або ж подарувати свою квартиру близьким родичам – громадянам РФ (при даруванні близькому родичу податок не сплачується), щоб уже вони, користуючись перевагами резидента, продали квартиру.

Для оформлення правочину купівлі-продажу нерухомості в Республіці Крим і Севастополі громадянину України тепер буде необхідний переклад паспорта і свідоцтва про шлюб, згода дружини/чоловіка російською мовою, при цьому всі документи мають бути засвідчені у російського нотаріуса (засвідчення в українського нотаріуса в такому випадку не підходить). Купивши в РФ квартиру або будинок, власник – громадянин іншої держави – має право зареєструватися на цій території, але іноземець, який має нерухомість у РФ, повинен оплачувати податок на майно за тими самими ставками, що й громадянин РФ, а придбання житла і реєстрація в ньому не є підставою для набуття громадянства РФ.

Не встановлено механізму міжнародного визнання правочинів, які здійснюються на території Республіки Крим. Так, з огляду на Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян і правовий режим на тимчасово окупованій території України” всі правочини і документи, які видаються на території Республіки Крим, визнаються недійсними, не ведуть до жодних правових наслідків. З іншого боку, правочини, здійснені на материковій Україні, не визнаються в Республіці Крим і м. Севастополі.

2. Труднощі з набуттям громадянства Російської Федерації через відсутність реєстрації в Криму

Згідно з так званим Договором про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим і утворення в складі РФ нових суб'єктів громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають станом на 18 березня 2014 року на території Республіки Крим або на території міста федерального значення Севастополя, визнаються громадянами РФ. Виняток становлять особи, які протягом

одного місяця після цього дня заявлять про своє бажання зберегти наявне в них та (або) їхніх неповнолітніх дітей громадянство України або залишитися особами без громадянства.

Як виявилось, зазначена стаття договору поширюється виключно на тих кримчан, які станом на 18 березня 2014 року мали кримську реєстрацію. Однак **не всі мешканці Криму, які постійно проживали на його території, були офіційно зареєстровані за місцем проживання. Тому не всі змогли набути без проблем громадянство РФ. Можна виокремити дві основні категорії мешканців Криму, які стикаються з проблемою набуття громадянства РФ через відсутність у них кримської реєстрації: це громадяни України, які прописані на території материкової України, але постійно проживають у Криму, і репатріанти, які повернулися недавно в Крим із місць депортації і не встигли до 18 березня 2014 року оформити реєстрацію за місцем проживання в Криму.**

За офіційною оцінкою загальна кількість таких осіб становить понад 100 тис.²⁷

2.1. Громадяни України, які зареєстровані за місцем проживання на території материкової України, але постійно проживають у Криму

За словами Уповноваженого з прав людини в Російській Федерації Елли Панфілової, близько 50 тис. мешканців Криму стикнулися з проблемами при отриманні паспорта РФ з причини відсутності у них реєстрації на півострові станом на 18 березня 2014 року.²⁸

Причини, з яких ці люди не мали реєстрації за місцем проживання, різні. Хтось володів нерухомістю на материковій Україні і боявся її втратити, хтось побоювався залишитися без спадщини в разі зняття з реєстрації за місцем проживання, а хтось не міг бути зареєстрований за місцем проживання, тому що проживав у Криму на дачних масивах. У числі останніх, наприклад, родина Курченків, яка переїхала до Криму з м. Луцька у 2009 році²⁹. Не маючи можливості придбати квартиру у м. Сімферополі, вони знайшли недобудований будинок у садовому товаристві "Магарач" Сімферопольського району, добудували його і стали в ньому жити. Коли ж настав час подавати документи на набуття громадянства РФ, родина зіткнулася з істотними проблемами.

Без реєстрації за місцем проживання в Автономній Республіці Крим були й представники однієї з релігійних громад Криму. Діючи на півострові вже більше 15 років, маючи свій храм у м. Сімферополі та постійну громаду з понад 500 вірян, громада мала розв'язати таке питання. Виявилось, що трьом ченцям, які живуть у храмі та зареєстровані за місцем проживання в Україні, відмовили в набутті громадянства РФ і у праві залишатися в Криму. Кожен із них більше 10 років постійно проживає в Республіці Крим і займається місіонерською діяльністю, але, показавши працівникам ФМС посвідчення, видане Міжконфесійною радою Криму, вони одразу отримали відповідь: "У Росії немає поняття "релігійна діяльність":

²⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ombudsmanrf.org/www/upload/files/docs/ap-peals/doklad2014.pdf> (с. 100)

²⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zerkalokryma.ru/news1/chast_krymchan_dobivayutsya_rossijskogo_grazhdanstva_v_sude

²⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kianews.com.ua/page/kak-zhivut-nepriznannye-krymchane>

“Будучи ченцями, ми не маємо власного житла, доходу чи родини, тому не маємо жодних із необхідних для підтвердження факту проживання документів. Тепер ми вважаємося непотрібними для суспільства громадянами, які ніколи не отримають ні громадянства, ні виду на проживання. Нам тепер треба або вертатися в Україну, або залишити чернецтво, влаштуватися на роботу і створювати сім'ю. Звичайно, зробити це в 40 років уже не так просто” (мешканець Криму)³⁰.

А. Процедура “набуття російського громадянства” (отримання паспорта громадянина РФ)

Згідно із вказівками ФМС, усі мешканці Криму, які не мають кримської реєстрації за місцем проживання і бажають набути громадянство РФ, повинні пройти процедуру перевірки обставин, які засвідчать наявність у них громадянства РФ. Для цього їм необхідно звернутися до ФМС і подати заяву про проведення перевірки. Разом із заявою їм потрібно надати такі документи: копії паспорта і свідоцтва про народження, автобіографію і комплект документів, які свідчать, що людина дійсно постійно проживає в Республіці Крим. У числі останніх можуть бути: довідка з місця роботи; копія трудової книжки; довідка з пенсійного фонду про нарахування пенсії саме на території Автономної Республіки Крим; виписка з поліклініки про те, що людина там перебувала на обліку протягом тривалого часу; довідка про поставлення на військовий облік; рішення суду про встановлення юридичного факту постійного проживання; договір про оренду житла; для жінок виписка з жіночої консультації про те, що вона перебувала на обліку там увесь період вагітності; довідка із школи або дитячого садка про те, що дитина проходить там навчання; довідки із спортивних секцій тощо. Причому ФМС попереджає про те, що якоїсь однієї довідки недостатньо, а потрібен комплект взаємопідтверджувальних документів.

Як зазначають юристи, ФМС зазвичай не видає паспорта громадянина РФ без судового рішення, навіть якщо факт проживання підтверджується незаперечними доказами. На такі звернення громадян ФМС дає письмову відповідь, в якій рекомендує звернутися до суду і встановити факт постійного проживання в Республіці Крим, у тому числі на момент референдуму. При поданні документів до суду формується комплект документів і для ФМС, на підставі яких у службі заводиться особова справ людини і дається обґрунтування для суду з аргументованою позицією міграційної служби з питання, чи підтримує служба позовну вимогу особи, яка звернулася, чи ні³¹.

Як уже йшлося, в суді необхідно довести факт постійного проживання на території Республіки Крим. Однак часовий інтервал постійного проживання законодавчо ніяк не встановлений. За словами юристів, у судовій практиці зазвичай приймається період в один рік, тобто необхідно доводити, що людина постійно проживає на території Криму мінімум з 18 березня 2013 року до цього часу, включаючи дату референдуму. Періодичне проживання, наприклад, у літній період часу або тривале проживання громадянина в Криму, а потім переїзд на інше по-

³⁰ Там само.

³¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://c-pravda.ru/newspapers/2014/09/24/dokazhi-hto-ty-krymchanin>

стійне місце проживання, не є підставою для встановлення судом факту постійного проживання для набуття громадянства РФ³².

Після доведення в суді юридичного факту постійного проживання в Республіці Крим і після закінчення одного місяця (коли рішення суду набуде чинності) потрібно знову звернутися до ФМС для оформлення паспорта громадянина РФ. Звертає увагу той факт, що у ФМС особи повинні повторно надати документи, які підтверджують їх тривале перебування в Республіці Крим і які вони раніше подавали до суду.

Юристи попереджають, що якщо в суді вдалося довести факт постійного проживання в Республіці Крим, але у ФМС заявили, що це ще нічого не означає і висунули вимогу надати ще які-небудь факти, необхідно отримати від ФМС письмову відмову і знову звернутися до суду. Як правило, після чергового звернення до міграційної служби ніхто не відмовляє в оформленні паспорта РФ.

Таким чином, процедура підтвердження має складний характер. Крім часових затрат, як зазначається у звіті Кримської польової місії за вересень 2014 року³³, вона пов'язана і з фінансовими витратами³⁴. До того ж у кожному суді вимагають різні докази постійного проживання. Наприклад, у суді Нахимівського району м. Севастополя для цього вимагають відомості про легальні джерела отримання коштів за період проживання в Республіці Крим або підтвердження офіційної трудової діяльності. Так, батьки, які переїхали в Республіку Крим до своїх повнолітніх дітей і перебувають на їхньому забезпеченні, не завжди можуть надати такі відомості. Працівники Кримської польової місії зазначають, що неодноразовими є випадки, коли за наявності документів, які підтверджують факти проживання в Республіці Крим, суди виносять рішення про відмову в установленні таких фактів.

Пройти процедуру підтвердження свого проживання в Республіці Крим довелося згаданій родині Курченків, тому що, як виявилось, її члени не змогли надати у ФМС переконливі докази:

*“За п'ять років життя на півострові ні я, ні чоловік, ні син не були офіційно працевлаштовані. Мій чоловік – художник, і всі ці роки забезпечував родину, малюючи портрети відпочивальників на набережній в м. Ялті під час курортного сезону. Наш син працював у меблевому цеху в садовому товаристві, а я залишалася домогосподаркою, виховувала молодшу доньку. Відсутність трудової книжки вплинула на негативну відповідь ФМС, хоча наша донька всі ці роки відвідувала школу, ми були зареєстровані в сільській раді та мали право власності на дачну ділянку. Зрештою, ми звернулися до суду і викликали свідками наших сусідів і друзів. На щастя, суд визнав факт нашого постійного проживання в Криму, але, за їхніми словами, це не є гарантією подальшої позитивної відповіді ФМС. Тепер ми будемо чекати ще місяць для того, щоб повторно подати документи для отримання російського громадянства. Знову процес затягується на декілька місяців” (мешканка Криму)*³⁵.

³² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kafanews.com/novosti/92988/sud--feodosii-ynosit-pervye-resheniy-po-pasportam-rf_2014-08-17

³³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://crimeahr.org/sites/default/files/obzor_krymskoj_polevoju_missii_sentyabr_2014.pdf

³⁴ За деякими даними, рекомендації юристів щодо збирання документів і складення позову обійдуться кримчанам у 1,5 тис. руб., а особисте представництво в суді – у 7 тис. руб.

³⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kianews.com.ua/page/kak-zhivut-nepriznannye-krymchane>

Б. Статистика³⁶

У цілому, питання підтвердження факту тривалого проживання на території Республіки Крим у більшості кримчан вирішується позитивно. Багато хто зумів на підставі таких судових рішень домогтися набуття громадянства РФ. На жаль, офіційної статистики кількості таких громадян поки немає. Про масштаби питання можна говорити лише за заявами офіційних осіб і повідомленнями ЗМІ, а також даними сайтів судів Криму щодо масових заяв про встановлення фактів, що мають юридичне значення³⁷.

Так, 22 вересня 2014 року начальник кримського управління ФМС Петро Ярош в ефірі Першого кримського телеканалу повідомив про те, що 18 тис. кримчан звернулися до ФМС із заявою про перевірку обставин, які свідчать про наявність або відсутність громадянства РФ. Із них більше 6,5 тис. осіб уже отримали позитивні рішення судів, і ще понад 9 тис. осіб чекають на судові вердикти. Ряд ЗМІ з посиланням на міське управління ФМС у м. Севастополі повідомляють, що більше 3 тис. мешканців міста, права яких на російське громадянство були доведені в суді, вже отримали паспорти. Ще 8–12 тис. осіб претендуватимуть на отримання паспортів РФ за рішенням суду³⁸.

2.2. Репатріанти, які повернулися до Криму нещодавно і не мають реєстрації за місцем проживання в Криму

Одна з категорій кримчан, які зіткнулися з проблемами набуття громадянства РФ, — це репатріанти, які повернулися до Криму і не встигли зареєструватися за місцем проживання в АР Крим. Ситуація з ними залишається складною. Основна причина полягає в тому, що вони повернулися в Республіку Крим нещодавно, отже, підтвердження їх місця проживання через судові інстанції неможливе, оскільки суди встановлюють лише факти тривалого проживання в Криму, що дає їм підставу для отримання громадянства РФ або виду на проживання.

З подібними труднощами стикаються переважно кримські татари, які повертаються на батьківщину із місць депортації (Узбекистану й Таджикистану) і сподіваються на спрощену процедуру набуття громадянства РФ. Однак на практиці при цьому виникає безліч проблем, у тому числі пов'язаних із загрозою повторної депортації з Криму.

У серпні 2014 року голова Державного комітету у справах національностей і депортованих громадян Республіки Крим (Держкомнацу) Заур Смирнов запевнив журналістів у тому, що “жодних видворень, депортацій з території республіки осіб, які з тих чи інших причин не встигли оформити в'їзд і виїзд або реєстрацію на тимчасове проживання, жодних репресивних заходів не буде”³⁹. Він також закли-

³⁶ Див. стор. 11 http://ombudsman.rk.gov.ru/file/File/UPCHvRK/%D0%95%D0%B6%D0%B5-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%E2%84%961.pdf

³⁷ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sudrf.ru/index.php?id=300>

³⁸ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://infosevastopol.ru/1313-fms-v-sevastopole-budut-pretendovat-na-grazhdanstvo-rf-po-resheniyu-suda-8-12-tysyach-chelovek>

³⁹ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ru.krymr.com/content/article/26647029.html>

кав людей звертатися до структури, яку він очолює, якщо такі випадки, навіть у вигляді словесного вираження, матимуть місце, і пообіцяв вжити найсуворіших заходів щодо тих спеціалістів, які собі такі "вольності" дозволять. Однак на практиці випадки загроз депортації щодо репатріантів мають місце.

У жовтні 2014 року став відомим випадок родини Толмачевих⁴⁰ з Кіровського району. Сім'я переїхала до Криму з Узбекистану в травні 2014 року і, придбавши будинок, оселилася в с. Яскраве Поле Кіровського району. Однак людей не стали реєструвати за місцем проживання, а після постановлення на міграційний облік попередили, що після спливу 90 днів сім'я, відповідно до законодавства РФ, повинна залишити територію Республіки Крим. Усі спроби отримати дозвіл на тимчасове проживання не були успішними. За словами репатріантки Оксани Толмачевої, працівниця міграційної служби спочатку їй сказала, що в неї немає дозволу на тимчасове проживання, потім – що немає патенту на роботу. Згодом вона їй заявила таке: *"Навіщо ви сюди приїхали? Ви нічого тут не доб'єтесь. Три місяці мине, що далі робитимете? Депортуємо вас. Приїде автобус, завантажить вас і вивезе кудись"*.

Оксана пригадує, що жінка порадила їй поїхати в Херсонську область, винайняти там квартиру, жити й працювати. Крайній термін перебування родини Оксани Толмачевої в Республіці Крим спливав 27 серпня цього року. Але родина Толмачевих не залишила півострів, оскільки чекали на одержання дозволу на тимчасове проживання за квотою, гарантованою владою. Однак дотепер цього не було зроблено. Водночас дільничний за місцем проживання склав адміністративний протокол про порушення Толмачевою та членами її родини міграційного законодавства, передавши справу до суду. 7 жовтня 2014 року Кіровський райсуд ухвалив рішення депортувати Оксану разом із родиною за межі РФ. Крім того, вона, її чоловік і батьки повинні заплатити штраф по дві тис. руб. (близько 650 грн) кожен. Родина знайшла адвоката і подала скаргу до Феодосійського апеляційного суду. Він відбувся наприкінці жовтня і ухвалив повернути справу на повторний розгляд до суду першої інстанції.

За словами працівника Кримської польової місії Андрія Криська, таких сімей репатріантів, які повернулися до Криму навесні 2014 року та переживають подібні проблеми, нараховується декілька десятків. Він послався на Уповноваженого з прав людини Російської Федерації і сказав, що якщо ця проблема стосується десятків людей, то вона розглядатиметься в індивідуальному порядку, якщо ж буде йтися про сотні сімей, то проблема вирішуватиметься комплексно.

Як зазначив працівник так званого Держкомнацу Республіки Крим, вичерпної інформації про кількість новоприбулих репатріантів поки немає, оскільки такі дані підраховуються ближче до кінця року. За попередніми розрахунками, таких родин станом на початок листопада 2014 року було трохи більше 30. Питання про набуття ними громадянства РФ перебуває на порядку денному в Держкомнаці Республіки Крим. Як заявив його працівник, нині готуються пропозиції, які будуть відображені в указі голови Республіки Крим. Згідно з цими пропозиціями буде переглянуто спрощену процедуру набуття громадянства РФ тими репатріан-

---

⁴⁰ Зв'язки родини з Кримом обумовлені тим фактом, що батьки по материнській лінії були депортовані із Криму.

тами, які перебували в Криму на момент референдуму, але не встигли отримати кримську реєстрацію.

Серед репатріантів, які переживають проблеми з отриманням громадянства РФ, є не лише ті, хто приїхав до Республіки Крим навесні 2014 року, а й ті, хто потрапив на півострів набагато раніше. Так, родина Усніє приїхала до Криму із Таджикистану в березні 2013 року. Усі члени родини подали документи на отримання виду на проживання, одержали його, прописалися в Нижньогірському районі в будинку сестри Усніє. У лютому 2014 року вони подали увесь пакет документів (у тому числі три національні та закордонні паспорти громадян Таджикистану) на отримання громадянства України. Коли після 18 березня 2014 року вони звернулися до паспортного столу Нижньогірського району з питанням про те, що їм тепер робити, то отримали відповідь, що їхні документи загублено. Усніє декілька місяців ходила по різних кабінетах з проханням знайти їхні документи, їй весь час радили почекати. У серпні вона написала заяву на ім'я начальника кримського управління ФМС Петра Яроша з проханням розібратися в ситуації, однак відповіді так і не отримала. На початок листопада її стан був близький до паніки: *“Ми не знаємо, що тепер робити. Ми хотіли швидше отримати російські паспорти, щоб влаштуватися на роботу, щоб нормально жити й працювати”*.

Також у складній ситуації опинився син Усніє, який приїхав до Республіки Крим 4 вересня 2013 року, підготував документи для отримання українського виду на проживання і здав їх у лютому 2014 року: *“Ми у лютому здали його документи на український вид на проживання, і теж усе зависло. Його таджицький паспорт тепер недійсний, оскільки йому виповнилося 25 років і термін минув”*.

У середині листопада Усніє повідомила, що її документи нарешті знайшлися.

В іншій кримськотатарській репатріантки, Джеваєр А., ситуація дещо інша. Вона проживала в Криму з 2000-х рр., встигла отримати громадянство України. Потім, після 5 років проживання, у зв'язку з хворобою сина була вимушена повернутися до Узбекистану. За час її відсутності в Автономній Республіці Крим протягом двох з половиною років хазяйка будинку, де вона була прописана, її виписала. Коли Джеваєр у травні 2014 року приїхала на територію Республіки Крим і намагалася отримати громадянство РФ, у неї виникли труднощі у зв'язку з відсутністю реєстрації. Після декількох місяців ходіння по кабінетах вона, зібравши необхідні документи (у тому числі виписку із домової книги та автобіографію), знову звернулася до паспортного столу. Цього разу рішення було на користь неї і 1 грудня їй пообіцяли видати паспорт РФ.

3. Проблеми з відмовою від громадянства Російської Федерації у громадян України, які не написали заяву до 18 квітня 2014 року

У найбільш вразливому становищі в контексті питань громадянства перебувають ті громадяни України, які не подавали заяви про відмову від громадянства РФ і не бажають його отримувати. Багато із них не встигли цього зробити з технічних причин.

Заступник голови Кримської польової місії Ольга Скрипник зазначила, що стосовно людей, які хотіли відмовитися від громадянства РФ, було застосовано дискримінаційну практику⁴¹. Так, за її словами, для прийому їхніх заяв у Криму працювали лише чотири пункти (територіальних підрозділів УФМС Росії по Республіці Крим), тоді як для отримання паспортів РФ діяли 250 пунктів. Крім того, експерт звертає увагу на те, що хоча офіційно заяви про відмову від громадянства РФ мали прийматися з 18 березня до 18 квітня 2014 року, але на практиці їх приймали з 1 до 17 квітня 2014 року. Водночас документи на отримання паспорта РФ приймалися і на листопад 2014 року. Громадяни України також підтверджують, що часу на подання заяви про відмову від громадянства РФ було менше, ніж заявлено офіційно:

“До останніх днів у мене було листування з ФМС, я подивилася, – 40 листів. І у них одна й та сама відповідь: за законом Російської Федерації особа, яка не встигла написати заяву до 18 квітня.. Там теж брехня, тому що з 1 до 17 квітня тільки приймали, а в деяких містах до 14 квітня, як виявилось. Там взагалі скоротили до рівно двох тижнів. І вони мені одну відповідь давали, що ви уже автоматично громадянка Росії, що це змінити ніяк не можна. І все. А от буквально кілька днів тому з'явилося повідомлення, що вони нам дозволяють писати заяви про вихід із російського громадянства, але тільки за загальною формою” (Олена).

Через скорочені строки не всі особи, які виявили бажання зберегти громадянство України і залишитися жити в Республіці Крим, зуміли розібратися в тому, в яких правових умовах їм доведеться жити:

“Знову ж таки, це через те, що ми настільки були обмежені строками. Потрібно було бігом здати документи на довідку на відмову від російського громадянства. Це черги. В Севастополі стояли черги по 60, 100, 120 людей. Приймали по півдня всього. Люди фізично не встигали здавати документи. Чесно кажучи, розбиратися юридично [в тому, що на нас чекає попереду] не вийшло. Ми неграмотні в цьому плані, на жаль. Коли ми все це уже отримали, нам почали тільки після цього розповідати про наші права й обов'язки” (Тетяна).

⁴¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.krymr.com/content/article/26600512.html>

Також О. Скрипник зазначила, що серед кримчан, які бажають зберегти громадянство України, є люди, які принципово не одержували довідки про збереження українського громадянства. Вони вважають, що і так є громадянами України, які все життя прожили в Республіці Крим, тому залишаються ними, незважаючи ні на що. Серед останніх, наприклад, голова Ревізійної комісії Курултаю Алі Озенбаш.

За його словами, серед кримських татар багато тих, хто не отримав паспортів РФ, але водночас і не відмовився від них офіційно⁴². Основна причина в тому, що ці люди не хочуть грати за нечесними правилами, які їм нав'язує нова влада: *“Навіщо ходити, стояти в чергах, просити? Не можна, анексувавши Крим, прийняти закон, дати людині термін у 30 днів і, якщо вона не відмовиться, вважати її своїм громадянином. Це суперечить і Конституції, і Декларації прав людини. Це дурня. Ні заперечувати її, ні засуджувати, ні оббивати пороги я не збираюся”*.

Попри обмежену кількість місць у квоті на тимчасове проживання і розуміння того, що можна в цю квоту не вписатися, А. Озенбаш все одно збирається жити в Республіці Крим з паспортом України, а якщо працівники ФМС будуть пробувати його депортувати, то він має намір відстоювати своє право на проживання в Криму.

Частина жителів Криму свідомо відмовлялася подавати такі заяви з наступних причин:

1) така процедура суперечить законодавству України, оскільки громадяни України не повинні робити жодних дій для збереження громадянства. Громадянство України припиняється внаслідок виходу їх з громадянства або втрати громадянства в установленому законом порядку. Підстави для виходу або втрати громадянства України для осіб, які постійно проживають в АР Крим та м. Севастополі, були відсутні, у зв'язку з чим багато громадян відмовлялися подавати заяви про збереження громадянства України. Законодавство України закріплює принцип неможливості позбавлення громадянства України в обставинах, в яких опинилися жителі Кримського півострова;

2) раніше законодавство Російської Федерації не містило норм щодо подібної процедури “збереження” громадянства України, у зв'язку з чим жителі Криму сумнівалися в легітимності такої процедури;

3) частина громадян України, які постійно проживають у Криму, не визнає органів Російської Федерації у Криму, оскільки вони були створені з порушенням міжнародних норм і норм законодавства України; у зв'язку з цим такі громадяни не подавали документи у ФМС РФ;

4) таких громадян зобов'язували в заяві про збереження громадянства України погодитися з правовими наслідками такого рішення, але громадяни України не ознайомлені з нормами російського законодавства, у зв'язку з чим знати про правові наслідки такого рішення вони не могли.

Багато кримчан, які не написали заяву про відмову від громадянства РФ, неодноразово зверталися до ФМС Російської Федерації для отримання роз'яснень стосовно того, як їм діяти, щоб зберегти тільки одне громадянство України і при цьому постійно проживати в Республіці Крим. ФМС дає відповіді такого змісту:

⁴² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimeanua.wix.com/main#!Як-у-Криму-готуються-до-виселення-нелегалів/cmbz/D4AFBA89-57E9-4FB8-8DAF-067CCE56036F>

ті, хто не подавав заяви, автоматично є громадянами РФ без їхньої згоди. Отримати вид на проживання такі громадяни не можуть, оскільки їм відмовляють з причини їх "автоматичного громадянства Російської Федерації". Єдиний варіант для таких громадян – отримати паспорт РФ, а потім пройти процедуру відмови від російського громадянства, передбачену законодавством РФ.

При цьому, за повідомленнями в ЗМІ⁴³, голова так званого ФМС Криму Петро Ярош заявив, що, починаючи з 2015 року кримчани, які прописані на території півострова, але не отримали російський паспорт, вважаються іноземцями. За його словами, кримська прописка не робить жителів республіки росіянами. Крім того, самі послуги щодо оформлення паспорта громадянина РФ з 2015 року для кримчан стануть платними.

При цьому практика визнання кримчан громадянами РФ є дискримінаційною і такою, що використовується з метою тиску на "неугодних". Показовими є судові справи кримчан, зареєстрованих у Криму, Олександра Кольченка⁴⁴, якому судом відмовлено в збереженні українського громадянства, та Синавера Кадирова⁴⁵, якого у зв'язку з неотриманням до кінця 2014 року паспорта РФ видворили з території півострова.

А. Процедура відмови від громадянства Російської Федерації

Законодавство РФ передбачає право громадянина відмовитися від громадянства РФ у встановленому порядку. Однак на відміну від зарубіжних країн у РФ вихід із громадянства має дозвільний характер і не допускається, якщо:

- 1) наявне не виконане перед РФ зобов'язання, встановлене федеральним законом. Наприклад, зобов'язання зі сплати податків або з несення військової служби;
- 2) особа притягнута як обвинувачений у кримінальній справі або стосовно неї є вирок суду, який набув чинності;
- 3) особа не має іншого громадянства або гарантії його набуття.

Залежно від місцезнаходження людини застосовується різний порядок припинення громадянства РФ. Стосовно осіб, які проживають на території РФ, діє загальний порядок виходу із громадянства РФ, а для осіб, які проживають на території іноземної держави, – спрощений. Також спрощений порядок застосовується при виході із громадянства РФ дитини, якщо один із її батьків (єдиний із батьків якого) є громадянином іншої держави. Однак для цього знадобиться заява обох батьків або заява єдиного із батьків.

Для виходу із громадянства РФ у загальному порядку знадобляться такі документи:

- заява за встановленою формою;
- документ повноважного органу іноземної держави про наявність у вас іншого громадянства або підтвердження такої можливості в разі виходу із громадянства РФ;

⁴³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.allcrimea.net/news/2015/1/11/yarosh-nepoluchivshie-rossiiskie-pasporta-krymchane-stali-inostrantsami-28854>

⁴⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zn.ua/UKRAINE/sud-kryma-otkazal-aktivistu-kolchenko-v-sohraneni-ukrainskogo-grazhdanstva-165363_.html

⁴⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://interfax.com.ua/news/general/246585.html>

- довідка податкового органу РФ про відсутність заборгованості зі сплати податків;
- квитанція про сплату держмита в розмірі 2 000 руб.;
- паспорт громадянина РФ;
- документ, який свідчить про зміну прізвища, імені або по батькові (якщо ви змінювали прізвище, ім'я або по батькові);
- три чорно-білі або кольорові фотографії розміром 30x40 мм.

Слід звернути увагу на строки процедури виходу із громадянства РФ. При виході із громадянства РФ у загальному порядку рішення приймається впродовж року від дня подання заяви і всіх необхідних документів. При виході у спрощеному порядку — впродовж шести місяців від дня подання заяви і всіх необхідних документів. Враховуючи доволі тривалий термін проходження цієї процедури, слід зазначити, що багато мешканців Республіки Крим можуть зіткнутися з проблемами оформлення свого легального статусу знаходження на території Республіки Крим, оскільки навряд чи встигнуть його отримати до завершення перехідного періоду (до 1 січня 2015 року).

4. Труднощі, пов'язані з отриманням виду на проживання

4.1. Обмежена кількість людей, які можуть отримати вид на проживання

За офіційними даними, заяви про відмову від російського громадянства в Республіці Крим і Севастополі написали 3 427 осіб.

Як заявили в Управлінні ФМС Російської Федерації по Республіці Крим, станом на 2014 рік квота для іноземних громадян на оформлення дозволу на тимчасове проживання на території Республіки Крим становить 5 тис. осіб. У відомстві уточнили, що крім цієї квоти є декілька категорій іноземних громадян, які мають право на отримання дозволу на тимчасове проживання в Росії без квоти:

- особи, які мають чоловіка або дружину — громадян РФ;
- особи, які мають недієздатних або непрацездатних батьків — громадян РФ;
- особи, які були народжені на території РСФСР.

Крім названої квоти, вид на проживання у Республіці Крим зможуть отримати 3 427 громадян, які написали відмову від отримання російського громадянства. Ті, хто не написав відмову від громадянства, але не хочуть отримувати російський паспорт, можуть відмовитися від нього, попередньо формально отримавши його, або домогтися відмови від громадянства РФ через суд без отримання паспорта. За словами експертів, достовірних даних про те, скільки людей у Республіці Крим не бажають отримувати паспорт РФ, немає.

4.2. При оформленні виду на проживання вимагають зазначити некоректні дані

Деякі респонденти зазначали, що при оформленні виду на проживання від них вимагають зазначити дату прибуття до РФ. Ті, хто прибув на територію Республіки Крим або м. Севастополя до 2014 року, зазначають фактичну дату приїзду, а ті, хто народився в Автономній Республіці Крим або м. Севастополі, повинні зазначити 18 березня 2014 року, з чим вони категорично не згодні:

“Примушують заповнювати анкету, в якій ти повинен написати дату прибуття. Одна моя знайома каже: “Я їм кажу, що напишу дату свого народження, 30 грудня 1970 року – дата прибуття, я тут народилася”. Тітонька сивіє моментально, на очах, яка в цьому ФМС, і каже: “Як так, пишіть 18 березня?!”. Вона говорить: “Чого це раптом 18 березня? Я народилася тут, усе життя тут прожила, чому це я сюди прибула 18 березня?! Може, це ви сюди прибули 18 березня зі своєю країною?!” Тобто такі дурниці” (мешканка Криму).

Ще одна вимога при оформленні виду на проживання – зазначити джерело доходу. Багато хто ще до подання заяви занепокоєні тим, що не зможуть довести свою фінансову стабільність, і не розуміють, чим їм це загрожуватиме – просто відмовою в отриманні виду на проживання, депортацією із Республіки Крим, штрафами або якимись іншими наслідками:

“Потрібно щороку надавати довідку про доходи. Ось у мене син вчиться заочно в одеському коледжі. Яким чином це зробити, якщо мені дадуть вид на проживання, а він працює на фрілансі? Він фізично не може зараз піти на роботу, тому що йому треба здобути освіту. Він, припустимо, працює на фрілансі, у нього немає доходу, який був би зареєстрований. І роботу в нас у місті знайти дуже складно, тільки на базар. Маленьке містечко, все скрізь скорочується, закривається, магазини теж закриваються. З українським паспортом тебе взагалі нікуди не візьмуть. І оформитися десь з видом на проживання теж буде проблематично. А довідку про доходи надати треба... Йому просто анулюють вид на проживання і депортують” (мешканка Криму).

За інформацією працівників, якщо хоча б один із членів родини працює або отримує соціальні виплати, решта можуть зазначити в графі “джерело доходу” формулювання “на утриманні”.

4.3. Проблеми з оформленням документів через скорочені строки, черги

З жовтня 2014 року ФМС почала видавати вид на проживання на рік чи п'ять років. До цього видавався тимчасовий вид на проживання, тому ті, хто отримав вид на проживання до жовтня 2014 року змушені тепер подовжувати його.

На цей час органи ФМС у Республіці Крим і м. Севастополі приймають документи на отримання виду на проживання і видають його лише по 8–12 годин на тиждень. Причому черга єдина для всіх, хто написав відмову від громадянства РФ, для тих, хто подовжує вид на проживання, для тих, хто в Україні мав дозвіл на тимчасове перебування або вид на проживання, а також для тих, хто вперше оформляє вид на проживання (у тому числі громадяни України, які зареєстровані на материковій Україні, але проживають і працюють в Автономній Республіці Крим).

“У мене в Україні дозвіл на тимчасове проживання був, я із Узбекистану приїхала, мала вже наприкінці березня вид на проживання отримати, але ось довелося знову всі документи збирати. Я спочатку чергу відстояла, щоб дізнатися, які документи мені потрібні, це потім мені уже працівники сказали, що є спеціальне інформаційне вікно, в інтернеті є інформація. У мене спрощена процедура отримання, чоловік уже має російський паспорт, він мене хотів прописати, але сказали, що потрібно спочатку вид на проживання отримати. Коли збирала довідки, ще раз відстояла чергу, там зараз усе разом, а приймають тільки у вівторок і четвер з дев'ятої до першої або до третьої, не пам'ятаю. Приходиш, записуєшся, там не в порядку живої черги, а за списком ідуть” (мешканка Криму).

Також варто зазначити, що в Криму істотно збільшилася кількість біженців із східних областей України, які не хочуть реєструватися як біженці, а претендують на отримання виду на проживання:

“Я переїхала з Донецька ще в травні, а доньку змогла тільки у жовтні привезти, тому що колишній чоловік дозвіл не давав вивезти дитину. Влаштувала її в школу, а зараз мені класний керівник сказала, що якщо я не отримаю російський паспорт або вид на проживання, вони не зможуть атестувати мою дитину, тому що ми — громадяни іншої держави. А як отримати?! Родичів близьких з російським паспортом немає, самі ми народилися в УРСР, у березні нас у Криму ще не було. Не знаємо, що робити... Таких, як ми, біженців, у ФМС зараз, по-моєму, більша частина, але надії отримати вид на проживання мало” (мешканка Криму).

У зв'язку із зазначеними обставинами в органи ФМС шикуються черги, за різними даними, до тисячі осіб (прийом здійснюється не в порядку живої черги, люди записуються у списки; в різних відділеннях, за різними даними, у такі списки записано до тисячі людей, однак на день, також за різними оцінками, приймають всього до 100–150 осіб). Також при оформленні виду на проживання крім документів, які засвідчують особу, і заяви потрібні довідки, які підтверджують відсутність ряду інфекційних і венеричних захворювань, що провокує також черги в медичних закладах, які видають відповідні довідки.

4.4. Ризики, пов'язані з оформленням виду на проживання

Громадяни України, які проживають у Криму та написали заяву про відмову від набуття громадянства РФ, опинилися у парадоксальній ситуації іноземців на своїй землі. Якщо зазвичай така ситуація складається внаслідок того, що іноземець свідомо їде до чужої країни, то громадяни України в Криму та м. Севастополі опинилися в чужій країні поза власним бажанням.

Статус іноземця накладає на особу певні обмеження. Наприклад, такі громадяни виявилися позбавленими права брати участь в управлінні справами держави, гарантованим ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

У той же час їх статус є невизначеним, що, фактично, позбавляє владу Росії можливості легально вислати їх з території Криму, оскільки таке вислання потягло б за собою цілу низку порушень як прав людини, так і норм міжнародного гуманітарного права.

Отримання виду на проживання таку невизначеність усуває, але не на користь громадян України. Вид на проживання дає підстави, передбачені законодавством РФ, для вислання таких осіб за межі Росії, до яких російська влада включає також і Крим.

Іншими словами, якщо для виправдання втручання у права таких громадян потрібні декілька умов, яких може бракувати на початку (втручання має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві), то саме підстави, передбачені законом, у такому випадку з'являються.

5. Висновки

Серед наслідків окупації та анексії Криму і м. Севастополя з боку РФ – комплексні проблеми в різноманітних сферах життя суспільства, дотриманні прав людини, прав національних меншин, корінних народів, осіб, які до них належать. Одним із ключових є питання приналежності до громадянства мешканців півострова.

Сьогодні основними проблемами у сфері громадянства в Криму, пов'язаними з анексією півострова, є такі:

1. Примушення до відмови від українського громадянства.
2. Складнощі з отриманням громадянства Росії через відсутність реєстрації в Криму та м. Севастополі.
3. Проблеми з відмовою від російського громадянства у громадян України, які не написали заяви до 18 квітня 2014 року.
4. Складнощі, пов'язані з отриманням виду на постійне проживання в АР Крим та м. Севастополі.
5. Проблеми у сфері реалізації політичних і соціальних прав громадян (право на працю, медичне обслуговування, майнові права), зокрема таких компенсаторних прав національних меншин, як право на вільну взаємодію; право на економічний розвиток.

У Криму відбулося примушення до отримання російського громадянства, а відмовитися від громадянства України, згідно з українським законодавством, можна тільки шляхом подання відповідної заяви до дипломатичного представництва України.

Найбільш вразливими групами в контексті громадянства є:

- Репатріанти, які повернулися до Криму і не встигли зареєструватися за місцем проживання в Автономній Республіці Крим. Подібні труднощі переважно є актуальними для кримських татар, які повертаються на батьківщину із місць депортації (Узбекистану і Таджикистану). На практиці вони стикаються з безліччю проблем, у тому числі із загрозою повторної депортації з Криму. За попередніми даними, таких родин до початку листопада 2014 року нараховувалося дещо більше 30.
- У вразливому становищі в контексті питань громадянства перебувають ті громадяни України, які не подавали заяви про відмову від громадянства РФ і не бажають його отримувати. Чимало з них не встигли цього зробити з технічних причин, часу на подання заяви про відмову від громадянства РФ було менше, ніж офіційно заявлено.
- Спостерігаються складнощі з отриманням виду на проживання у РФ.
- Діти-сироти та діти, які залишилися без піклування батьків (громадяни України), які знаходяться під опікою чи піклуванням державних органів. За офіційними даними, на 1 серпня 2014 року у Криму таких дітей 4 228 чоловік. Суттєвою є загроза тиску на дітей і позбавлення їх права на вибір громадянства після досягнення ними 14-річного віку і примусового отримання ними громадянства РФ.
- Особи, які перебувають під опікою через психічні захворювання або перебувають у медичних установах закритого типу, піддаються тим же ризикам, які зазначені вище. Однак враховуючи їх уразливе становище, порушення їх прав має більш виражений характер.

Можна прогнозувати, що після завершення перехідного періоду питання, пов'язані з громадянством, можуть актуалізуватися. Перехідний період у Криму і м. Севастополі встановлено до 1 січня 2015 року, після цього будь-який мешканець Криму повинен буде мати відповідний документ, який підтверджує його перебування на території Республіки Крим: паспорт РФ, чи паспорт України і міграційну карту, чи паспорт України або іншої держави і вид на проживання/дозвіл на тимчасове перебування. Ця ситуація створить безліч проблем для тих, хто не відмовився від громадянства України і не отримав вид на проживання в РФ.

Сьогодні є підстави вважати, що без зміни ситуації в Криму щодо громадянства, уже в 2016 році у мешканців Криму, які так чи інакше зберегли українські паспорти, навіть у разі набуття громадянства РФ можуть виникнути нові проблеми щодо інформування про “подвійне” громадянство; у свою чергу, “неінформування” може розглядатися, наприклад, під час влаштування на державну чи муніципальну службу. Ця ситуація може бути використана потенційно для протидії “неугодним”.

Відсутність громадянства РФ або наявність “подвійного громадянства” може ускладнювати працевлаштування, особливо на державну і муніципальну службу.

Відповідно до законодавства РФ обіймати посади в державних і муніципальних органах можуть тільки громадяни РФ⁴⁶. Передбачалося, що обмеження, які існували в РФ стосовно заміщення державних і муніципальних посад, посад державної і муніципальної служби особами, які мають громадянство іноземної держави, почнуть діяти на територіях Республіки Крим і м. Севастополя через місяць від дня прийняття суб'єктів до складу РФ. Фактично строк було подовжено до січня 2015 року. Можна також припустити загострення ситуації, пов'язаної з отриманням громадянства після закінчення "перехідного періоду". І сьогодні в окремих сферах, у тому числі в державній, муніципальній службі, виявлення подвійного громадянства може бути підставою для звільнення або відмови у працевлаштуванні.

Багато респондентів зазначали, що чули про випадки вимоги відмовитися від громадянства України, а також про дискримінацію мешканців Республіки Крим при прийомі на держслужбу:

- при влаштуванні на роботу у приватні структури рішення про прийняття кандидата на вакансію залежить передусім від позиції керівника підприємства. Є дані про необхідність обов'язкового отримання паспорта РФ як умови отримання/продовження роботи;
- ситуація також може впливати на виникнення проблем з медичним обслуговуванням. Так, з 1 січня 2015 року медичне обслуговування на території Криму і м. Севастополя буде здійснюватися за полісами обов'язкового медичного страхування. Виняток становлять випадки надання невідкладної допомоги. Поліс обов'язкового медичного страхування оформлюється на всіх працюючих та непрацюючих громадян РФ, у тому числі на дітей. Іноземні громадяни, які постійно проживають у РФ (які мають вид на проживання/дозвіл на тимчасове перебування), мають такі самі права й обов'язки в галузі медичного страхування, як і громадяни Росії. Якщо іноземний громадянин, прийнятий на роботу в російську організацію (тобто не в іноземну, зареєстровану на території РФ як філіал, представництво тощо), не має виду на проживання, він належить до категорії "тих, що тимчасово перебувають", і з ним теж може бути укладений трудовий договір, однак на нього не поширюються положення про обов'язкове медичне страхування;
- виникають складнощі, у тому числі й податкового характеру, і за таких економічних дій, як продаж нерухомості. Коли, наприклад, квартиру продає податковий резидент, він повинен заплатити 13% оціночної вартості квартири, податковий нерезидент – 30%. Актуалізується проблема з точки зору міжнародного визнання правочинів, які здійснюються на території Республіки Крим. Так, з огляду на Закон України "Про забезпечення прав і свобод громадян і правовий режим на тимчасово окупованих територіях"

⁴⁶ Найпоширеніша група обмежень – це обмеження в політичних правах. Громадяни РФ, які мають громадянство іноземної держави, не можуть бути обрані депутатами представницьких органів державної влади і виборними посадовими особами органів державної влади, але можуть бути обрані депутатами представницьких органів місцевого самоврядування і виборними посадовими особами місцевого самоврядування, якщо це передбачено міжнародним договором РФ.

Також особи з подвійним громадянством не можуть бути членами виборчих комісій і комісій референдумів, членами Громадської палати РФ.

ваній території України” всі правочини і всі документи, які видаються на території Республіки Крим, визнаються недійсними, не тягнуть жодних правових наслідків. З іншого боку, правочини, здійснені на материковій Україні, не визнаються в Республіці Крим і м. Севастополі;

- актуалізуються проблеми у громадян України, які зареєстровані на території материкової України, але постійно проживають у Криму, і репатріантів, які нещодавно повернулися до Криму із місць депортації і не встигли до 18 березня 2014 року оформити реєстрацію за місцем проживання в Криму. Близько 50 тис. мешканців Криму зіткнулися з проблемами при отриманні паспорта РФ з причини відсутності у них реєстрації на півострові станом 18 березня 2014 року⁴⁷;
- на цей момент отримати вид на проживання може обмежена кількість людей. За офіційними даними, заяви про відмову від російського громадянства у Республіці Крим і м. Севастополі написали 3 427 осіб. Достовірної інформації про те, скільки людей в Республіці Крим не бажають отримати паспорт РФ, немає.

---

⁴⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zerkalokryma.ru/news1/chast_krymchan_dobivayutsya_rossijskogo_grazhdanstva_v_sude

II. Приватна та державна власність: легалізація, використання, “націоналізація”

Крим до анексії був повністю інтегрований в економічну систему України. Регіон не був самодостатній з погляду енергетичних ресурсів, води, продуктів харчування. До окупації та анексії, в 2013 році Крим зміг забезпечити свої фінансові потреби на 51,2%. Кримські платники податків заплатили до бюджетів усіх рівнів 8,5 млрд грн⁴⁸. При цьому отримали з бюджету 16,6 млрд грн. Дотація Пенсійному фонду Криму склала 3,4 млрд грн.

Усі ці фактори обтяжують ситуацію у регіоні з боку РФ ще й на тлі економічних проблем та економічних санкцій. Близько 75% доходів у бюджеті Криму за 2015 рік представляють дотації з федерального бюджету РФ. На дотації з федерального бюджету буде припадати у 2015 році більше 47 млрд руб. У той же час, з моменту анексії регіон отримав з федерального бюджету значно більшу суму – 93 млрд руб. у 2014 році, що в рази перевищує розмір усіх дотацій в інші дотаційні регіони РФ⁴⁹. Усього витрати на федеральну цільову програму “Соціально-економічний розвиток Республіки Крим та м. Севастополя до 2020 року” у 2015 році плануються в розмірі 372 960 млн руб. Всього до 2020 року програма передбачає витрати в розмірі 681 200 млн руб. З них кошти федерального бюджету складають 658 200 млн руб., а кошти позабюджетних джерел – понад 23 млрд руб.

Така соціально-економічна залежність регіону, що посилюється проблемами транспортного сполучення анексованого регіону, також має як постійну загрозу, пов’язану з ескалацією воєнних дій, зокрема не можна виключати можливості для створення з боку РФ “коридору в Крим”.

У той же час з перших днів анексії керівництво РФ поставило завдання “інтеграції” Криму в економічну і правову систему РФ. З 1 січня 2015 року на території анексованого Криму вступив у дію закон “Про розвиток Кримського федерального округу та вільної економічної зони на територіях Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя”, почалася реалізація так званої федеральної цільової програми “Соціально-економічний розвиток Кримського федерального округу до 2020 року”.

Російські експерти констатують, що Крим одночасно відчуває на собі зовнішній тиск на економіку та інфраструктуру в першу чергу з боку України, а також ЄС і США, які ввели проти півострова ряд гласних і негласних санкцій та заходів політичного й економічного впливу.

---

⁴⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/895858-krim-buv-i-zalishaetsya-dotatsiyim-regionom-golova-minfinu.html>

⁴⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interfax.ru/business/406731>

30 липня 2014 року ЄС увів санкції щодо Криму⁵⁰, не враховуючи вже раніше затверджених персональних санкцій проти кримських і російських публічних персон, причетних до анексії. Санкції включають заборону для європейських компаній на інвестиційні та інфраструктурні проекти, інвестиції у транспортні, телекомунікаційні та енергетичні сектори, а також видобуток нафти, газу і мінералів. Забороняється поставка обладнання для цих секторів, а також надання для них фінансових і страхових послуг. Крім того, Євросоюз наводить список кримських товарів, які заборонено купувати, – в ньому корисні копалини, мінерали і вуглеводні. Всього в переліку "забороненої торгівлі" визначено більше 250 найменувань, включаючи морську воду та соляні розчини. Європейські фінансові структури тепер не зможуть видавати кредити або купувати частки в проектах, яких торкнулися секторальні санкції.

20 грудня 2014 року цей список заходів був остаточно затверджений, до нього додався ряд інших заборон, наприклад, заборона європейським туристичним компаніям працювати в Криму.

Україна також увела низку заходів, які обмежують розвиток кримської економіки в умовах незаконної анексії. Зокрема, з 27 грудня 2014 року припинено транспортне залізничне сполучення з Кримом. У свою чергу ці заходи піддаються гострій критиці правозахисних організацій, оскільки обмежують право на свободу пересування.

У той же час, у регіоні наявним є процес системного порушення прав власності, відбувається безпрецедентна "націоналізація", експропріація, як державної, так і приватної власності самопроголошеною владою за підтримки влади РФ.

Комплексні проблеми права власності в Криму виникли у зв'язку з окупацією та анексією Криму Російською Федерацією. Протягом року після анексії з боку російської влади і самопроголошеної кримської влади було вжито ряд заходів з так званої націоналізації майна, яке перебувало в державній власності України, і майна профспілок. Відбулася націоналізація частини групової та індивідуальної приватної власності. Сьогодні непросто оцінити, як нині реально працюють українські підприємства у Криму. Зокрема, 27 вересня 2014 року набув чинності Закон України "Про створення вільної економічної зони "Крим" та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України"⁵¹ від 12 серпня 2014 року № 1636-VII, який передбачає створення вільної економічної зони "Крим" (далі – ВЕЗ "Крим") на території АР Крим та м. Севастополя. Так, згідно з нормами цього закону "Фізична особа, яка має податкову адресу (місце проживання), юридична особа (відокремлений підрозділ), яка має податкову адресу (місцезнаходження) на території ВЕЗ "Крим", прирівнюються з метою оподаткування до нерезидента", а потім вони не звітують про свою діяльність і податки (крім митних платежів).

У той же час гострій критиці піддаються положення закону про те, що кримчани автоматично стають податковими нерезидентами в Україні, що дійсно створює перешкоди громадянам України, які проживають у Криму, представникам малого

⁵⁰ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_07_30_02_en.htm

⁵¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1636-18>

та середнього бізнесу. Також експерти вказують на корупційні ризики цього закону, можливість контрабандного трафіка, тому окремі компанії ведуть бізнес і торговельну діяльність у Криму фактично. Наприклад, у Державній фіскальній службі, зазначають, що "за період з 27 вересня по 31 грудня 2014 року загальні обсяги переміщення українських товарів з материкової частини в СЕЗ" Крим "склали 1 147,2 тис. т фактурною вартістю 431,6 млн дол. США, в січні 2015 року – 101,0 тис. т фактурною вартістю 37,3 млн дол. США".

Сьогодні в Криму діють:

- українські державні та приватні підприємства, які були незаконно націоналізовані кримською владою;
- підприємства, які перереєстровані в Україні, але працюють у Криму;
- окремі підприємства, що здійснюють спроби реєстрації в РФ і в Україні з метою стати резидентами двох країн.

Підприємств різних форм власності, які працюють за українським законодавством, у Криму практично не залишилося. Так, юридичні особи, які до 1 березня 2015 року не пройшли перереєстрацію відповідно до законодавства Росії, будуть позбавлені права здійснювати діяльність на території РФ і підлягають ліквідації.

У зв'язку з незаконною анексією Криму Російською Федерацією самопроголошеною владою було визначено "перехідний період" з 18 березня 2014 року до 1 січня 2015 року. Протягом цього часу російська сторона планувала врегулювати "питання інтеграції Криму і міста федерального значення Севастополя в економічну, фінансову, кредитну і правову системи Російської Федерації, в її систему органів державної влади тощо". Однак з деяких питань перехідний період було подовжено, а саме:

- перереєстрація підприємств – до 1 березня 2015 року;
- перереєстрація для фермерських і сільських господарств – до 1 липня 2015 року;
- видача громадянам військових квитків російського зразка – до 1 квітня 2015 року;
- строк дії ліцензій українського зразка – до 1 червня 2015 року;
- перереєстрація (безкоштовна) автотранспортних засобів – до 1 січня 2016 року (норма діє тільки при обґрунтуванні поважних причин);
- кримським виноробам подовжено перехід на росстандарт до 1 січня 2016 року;
- урегулювання земельних відносин – до 1 січня 2017 року;
- встановлено перехідний період на тарифи послуг ЖКГ до 1 січня 2017 року.

Це дослідження детально характеризує зміни, що відбулися під час "перехідного періоду" в ході незаконної анексії стосовно приватної і державної власності: легалізації, використання, націоналізації, а також перереєстрації бізнесу.

1. Майно

Режим окупації, який має застосовуватися на території Криму та м. Севастополя, накладає на Російську Федерацію додаткові обмеження у відносинах власності. Відповідно до статті 53 Конвенції про захист цивільного населення під час війни (Женева, 12 серпня 1949 року) будь-яке знищення державою-окупантом рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій, забороняється за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій.

Так, Конвенція про закони та звичаї сухопутної війни (Гаага, 1907) забороняє конфіскацію приватної власності (стаття 46). А відповідно до ст. 60 цієї Конвенції держава, що захопила регіон, повинна визнавати за собою лише права управління і користування стосовно громадських будівель, нерухомості, лісів і сільськогосподарських угідь, що знаходяться в ній і належать ворожій державі. Вона зобов'язана зберігати основну цінність цих видів власності та управляти ними згідно з правилами користування.

З моменту анексії АР Крим Російською Федерацією відбувається безпрецедентна націоналізація як державної, так і приватної власності самопроголошеною владою за підтримки влади РФ, точніше цей процес більше схожий на експропріацію власності. Причому, він відбувається не на підставі спеціальних законів, але фактично в режимі постанов самопроголошеної кримської влади, що суперечить російському законодавству.

1.1. "Націоналізація" майна з боку окупаційної влади

А. Державна власність і власність українських профспілок

З 17 березня 2014 року набула чинності так звана постанова ВР АР Крим "Про незалежність Криму"⁵². Цей документ, ухвалений з порушенням норм міжнародного права та України, не є легітимним і правовстановлюючим. У названій постанові визначено нових розпорядників державного майна України, яке знаходиться на території Криму. Згідно з ухваленим документом уся власність, що перебуває в державному, профспілковому або суспільному віданні України, переходить у державну власність "Кримської Республіки" або у володіння відповідних організацій, які діють на Кримському півострові. Крім того, прийнято постанову "Про націоналізацію підприємств і майна морського транспорту"⁵³, згідно з якою у власність Республіки Крим та м. Севастополь перейшли кримські державні судноплавні компанії, морські торговельні порти, держустанова "Держгідрографія", севастопольські заклади ДУ "Адміністрація морських портів України" та Інспекція з питань підготовки та дипломування моряків. За даними Реєстру держмайна України, в Криму в цій сфері загалом зареєстровано 223 юридичні особи, а також 56 об'єктів у м. Севастополі.

⁵² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.crimea.ua/news/11_03_2014_1

⁵³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/act/11761>

Згідно з Додатком до постанови Державної Ради Республіки Крим від 26 березня 2014 року № 1836–6/14⁵⁴ перелік підприємств, установ, організацій агропромислового комплексу, розташованих на території Криму, майно яких націоналізовано, включає 131 об'єкт (як ті, що діють, так і ті, що тимчасово не діють, а також раніше ліквідовані). Органами управління підприємств, установ, організацій агропромислового комплексу, майно яких націоналізовано, визначено так зване Міністерство аграрної політики та продовольства Республіки Крим і так зване Міністерство освіти, науки і молоді Республіки Крим.

30 квітня 2014 року було ухвалено постанову так званої Державної ради Республіки Крим "Про питання управління власністю Республіки Крим"⁵⁵, відповідно до якої "не пізніше ніж до 1 січня 2015 року все державне майно (держави Україна) та безгосподарне майно, яке знаходиться на території Республіки Крим, враховується як власність Республіки Крим". 30 липня 2014 року було ухвалено так званий закон "Про особливості регулювання майнових і земельних відносин на території Республіки Крим"⁵⁶.

8 серпня 2014 року було ухвалено так званий Закон Республіки Крим від №47-ЗРК "Про особливості викупу майна в Республіці Крим"⁵⁷, який визначає фактичні механізми примусового викупу об'єктів приватної власності фізичних або юридичних осіб, що розташовані на території півострова та мають стратегічне значення. При цьому залишаються незрозумілими критерії обчислення "рівноцінного відшкодування вартості майна". Наприклад, на початок вересня 2014 року так званий уряд Криму вперше застосував регіональний закон про викуп стратегічних об'єктів. Крім Ялтинської кіностудії Рада міністрів Криму ухвалила викупити також майно ПАТ "Кримгаз" і трансформаторні підстанції у мікрорайоні Кам'янка на околиці м. Сімферополя.

3 вересня 2014 року було встановлено черговий "перелік майна, яке націоналізується". До списку було внесено 111 об'єктів⁵⁸, серед них приміщення, автозаправки.

21 жовтня 2014 року так звана Рада міністрів Криму ухвалила рішення про передачу в безоплатне користування управлінню справами Президента Росії декількох держдач, які раніше перебували у власності управління справами Президента України. Зокрема, управсправами Президента РФ буде розпоряджатися Юсуповським палацово-парковим комплексом (держдача № 4) у с. Корєїз і Кримським природним заповідником у м. Алушті⁵⁹. Тоді ж було видано розпорядження Ради міністрів Республіки Крим "Про прийняття в державну власність Республіки Крим резервних джерел постачання електроенергії"⁶⁰ з муніципальної власності – 17 об'єктів.

⁵⁴ Перелік підприємств, установ, організацій агропромислового комплексу, розташованих на території Республіки Крим, майно яких націоналізовано, див. за посиланням: <http://www.rada.crimea.ua/act/11841>

⁵⁵ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www-ki.rada.crimea.ua/index.php/2014-04-03-07-29-46/14658-2014-05-16-05-38-58>

⁵⁶ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mirnoe.com/respublika_krym/zakonodatelstvo_rk/1501-zakon-respubliki-krym-ob-osobennostyah-regulirovaniya-imuschestvennyh-i-zemelnyh-otnosheniy-na-territorii-respubliki-krym.html

⁵⁷ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2014/08/08/krim-proekt-vikup-reg-dok.html>

⁵⁸ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www-ki.rada.crimea.ua/index.php/2014-04-03-07-29-46/16035-2014-09-05-05-12-57>

⁵⁹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://itar-tass.com/politika/1521509>

⁶⁰ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://rk.gov.ru/rus/file/pub/pub_234935.pdf

У переліку до розпорядження Ради міністрів Республіки Крим "Про прийняття в державну власність Республіки Крим цілісних майнових комплексів комунальних медичних установ і організацій"⁶¹ наведено 84 об'єкти комунальної власності.

11 листопада 2014 року було прийнято так зване розпорядження Ради міністрів Республіки Крим "Про прийняття в державну власність Республіки Крим територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)"⁶².

Так званий голова постійної комісії Державної Ради із земельних, аграрних питань, екології та раціонального природокористування Дмитро Рогачов прокоментував ситуацію так: "Націоналізується те, що раніше належало Україні. Органами управління були різні відомства і міністерства України. Оскільки ці об'єкти залишаються без управління, то всі ці органи, підприємства та інші юридичні утворення націоналізовані і залежно від напрямку перепідпорядковані. Це зроблено для того, щоб підприємство не залишилося осторонь від фінансування. У майбутньому буде розроблено програму з розвитку цих націоналізованих підприємств з метою залучення інвестицій і якогось ефективного подальшого розвитку. Тут декілька напрямів можна виокремити: підприємства санаторно-курортного комплексу, аграрного сектору, бюджетні підприємства. Усі вони будуть закріплені за визначеними відомствами".

За офіційною інформацією Міністерства юстиції України, на тимчасово окупованій території АР Крим знаходяться близько 4 000 підприємств⁶³, організацій і установ, які є державною власністю України. Однак у цей час ще проводяться роботи з уточнення списку. 25 березня 2014 року Уряд доручив Міністерству юстиції України разом із Фондом держмайна України визначити ціновий еквівалент втрат об'єктів державної власності. За інформацією Міністра юстиції України Павла Петренка, сума становить більше 1 трлн грн, однак він уточнив, що ці дані не остаточні, і в них не враховано втрачену вигоду і вартість корисних копалин, а також морського шельфу.

У "Чорній книзі Кремля", яку презентував радник Прем'єр-міністра України Данило Лубківський, загальна сума економічних та інфраструктурних втрат України названа точніше – 1,18 трлн грн. При цьому втрати бюджету України у 2014 році внаслідок подій березня 2013 року, за підрахунками автора, становили 9,8 млрд грн, зокрема, аграрний сектор позбувся майже 16 млрд грн. Деякі експерти оцінюють збитки у суму 3 трлн дол.⁶⁴

Б. "Націоналізація" групової та індивідуальної приватної власності

Так звана Державна Рада Криму оголосила про початок націоналізації ще 17 березня 2014 року⁶⁵. Сергій Цеков, так званий сенатор від Республіки Крим, заявив, що "всі підприємства півострова, які працюють неефективно, перебувають на межі банкрутства або кинуті господарями, будуть націоналізовані. На цьо-

⁶¹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://rk.gov.ru/rus/file/pub/pub_235197.pdf

⁶² [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://rk.gov.ru/rus/file/pub/pub_235129.pdf

⁶³ За матеріалами запиту УНЦПД

⁶⁴ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2015/03/15-0224_crimea_economy_business_az

⁶⁵ Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/act/11761>

му, звісно, націоналізація не зупиниться, але підприємства, які ефективно ведуть свою діяльність, будуть працювати й далі". За словами Сергія Цекова, самопроголошена влада Криму запланувала "навести лад" у регіональній власності, оскільки від цього залежить наповнюваність бюджету республіки.

Коментуючи цей процес, Сергій Аксьонов неодноразово заявляв, що націоналізація стратегічних об'єктів (наприклад, компаній "Крименерго" та "Кримгаз", філіалу "Укртелекому" тощо) була "вимушеним заходом, запровадженим на певний період". Він також назвав націоналізацію банківської структури губернатора Дніпропетровської області Ігоря Коломойського ПриватБанк необхідною, оскільки через його дії, за словами Аксьонова, постраждала велика кількість кримчан, у яких у банку залишилися заблокованими депозити.

На думку Голови Комітету Держдуми РФ з питань власності Сергія Гаврилова, механізм націоналізації на півострові був необхідний для запобігання розкраданню, а "рішення про націоналізацію було антикризовим заходом, завдяки якому багато підприємств у Криму врятовані, відновлені і вже працюють за російськими держпрограмами, на російського споживача, на оборонзамовлення".

На думку прокурора Республіки Наталії Поклонської, всі рішення про націоналізацію відповідають чинному законодавству: "Усі рішення, які були ухвалені Головою Республіки і Радою міністрів, прокуратурою республіки вивчалися. Дано правову оцінку, з якими ми погодилися. Вони (рішення – прим.) повністю відповідають федеральному законодавству, тому нами не оскаржені. Порушень федерального законодавства при винесенні подібних рішень не встановлено, тому прийняті Головою Республіки рішення є законними і обґрунтованими".

Офіційно процес націоналізації підприємств Криму начебто завершено 1 березня 2015 року. Після завершення процесу, який тривав майже рік, Сергій Аксьонов заявив таке: "Ми маємо намір з 1 березня саму процедуру націоналізації скасувати, припинимо рішенням Державної ради Республіки Крим, щоб інвестори не побоювалися, що стосовно них може бути застосована подібна норма".

"Проблема ще в тому, що в Криму дуже багато власності українських підприємців, які мають курорти, будинки відпочинку, невеликі виробництва, і їм потрібні гарантії її збереження з боку керівництва республіки. Основний зміст зараз у цьому – підвищити інвестиційну привабливість регіону" (так званий сенатор від Республіки Крим Сергій Цеков).

Суднобудівельна компанія "Море", яка знаходиться у Феодосії, була націоналізована (переведена у державну власність) рішенням Ради міністрів Криму 25 червня 2014 року⁶⁶.

27 лютого 2014 року було внесено ряд змін до Постанови так званої Державної Ради Республіки Крим, пов'язаних з управлінням власністю на півострові⁶⁷. Зокрема, до такого переліку майна, яке враховується з точки зору самопроголошеної кримської влади як власність Республіки Крим, увійшли об'єкти транспортної інфраструктури, а саме: майно Акціонерної компанії "Кримавтотранс"; склад паливно-мастильних матеріалів та рухоме майно "Кримського паливного

⁶⁶ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tass.ru/ekonomika/1433794>.

⁶⁷ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/app/3031>

Альянсу"; майно Української фондової біржі; земельна ділянка і нерухоме майно Ялтинської кіностудії; акції ЗАТ "Готель на Революційній" Феодосійської суднобудівельної компанії "Море" та акції "Східно-Кримської енергетичної компанії"; майно Кримського філіалу ПАТ "Укртелеком"; майно санаторію "Зорі України" (с. Оползневе, м. Ялта) та Центрального військового санаторію "Ялтинський" Міністерства оборони України; об'єкти, які знаходяться на території парку – пам'ятника садово-паркового мистецтва "Харакс" у с. Гаспрі; 105 земельних ділянок у селищі Семидвір'є (м. Алушта); майно пансіонату "Чорноморський" (с. Чорноморське), який раніше належав ДАТ "Хліб України"; водовід і свердловини в Байдарській долині; майно ПАТ "Бухта Двоякірна" (м. Феодосія); ТОВ "Керченський морський порт "Камиш-Бурун"; ЗАТ "Аеробуд" (м. Ялта); садиба Бертьє-Делагарда (м. Ялта); майно українського оператора зв'язку ПАТ "Київстар" та інше⁶⁸.

11 серпня 2014 року компанія "Київстар" повідомила про припинення надання послуг у Криму. У компанії зазначили, що до офісу "Київстар" у м. Сімферополі увійшла група озброєних людей і попросила працівників компанії залишатися в приміщенні. Озброєні люди, які назвалися працівниками ФСБ Росії, почали встановлювати свою апаратуру на телекомунікаційне обладнання.

19 серпня 2014 року так звана Рада міністрів Республіки Крим передала всі газові мережі, які були в користуванні "Кримгазу", на баланс новоствореного підприємства "Кримгазмережа". Бойовики кримської "самооборони" заблокували офіс "Кримгазу" та вилучили печатки й документи компанії.

26 серпня 2014 року українського бізнесмена Костянтина Жеваго відсторонили від керівництва АТ "Суднобудівний завод "Затока" у м. Керч, що йому належить. Того ж дня судові пристави Криму за рішенням прокуратури наклали арешт на нерухоме майно ПриватБанку, який належить губернатору Дніпропетровської області Ігорю Коломойському. Арешт накладено на нерухоме майно оздоровчого комплексу "Таврія" в смт Форос.

3 вересня 2014 року 28 ринків Республіки Крим, які належали "Кримспоживспільці" (об'єднання споживацьких спільнот, розташованих у Криму), націоналізовані й перейшли у власність республіки.

АТБ-маркет і Fozzy Group відкрили російські фірми в Краснодарському краї, у той час з партнерами переукладаються договори на нові юридичні особи. Крім того, мережа "Фуршет" готується до продажу своїх точок у Криму та шукає російського покупця. Інші українські власники торговельних точок у Криму також готуються до продажу.

24 вересня 2014 року "Укртелеком" призупинив надання послуг у м. Севастополі у зв'язку з рішенням так званого уряду м. Севастополя про проведення "інвентаризації" підприємства.

Кримський "прем'єр" Сергій Аксьонов заявив, що власники компанії ПАТ "Кримхліб" вивезли з півострова стратегічний запас зерна, а колектив цієї компанії звернувся до Ради міністрів Криму з проханням націоналізувати підприємство. Через декілька днів Державна Рада Криму ухвалила рішення про націоналізацію компанії "Кримхліб". Хоча Група Lauffer заявляє про відсутність підстав для націоналізації самопроголошеною владою Криму, анексованого Росією, одних із най-

⁶⁸ Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/app/3031>

більших виробників хліба в регіоні – компанії "Кримхліб" і Сімферопольського комбінату хлібопродуктів⁶⁹.

На засіданні сесії Державної Ради за пропозицією "спікера" Володимира Константинова було націоналізовано лікувально-оздоровчий комплекс "Айвазовське" та прилеглий до нього парк-пам'ятник садово-паркового мистецтва в Партеніті (комплекс "Айвазовське" належить структурам екс-губернатора Донецької області та олігарха Сергія Тарути і входить до активів корпорації "Індустріальний союз Донбасу" (ІСД)).

16 січня 2015 року Держрада Республіки Крим націоналізувала компанію ДПЕК "Крименерго", яка входить у холдинг ДПЕК, що належить українському мільярдеру Рінату Ахметову, та регіональну міжбанківську валютну біржу.

Загалом у Республіці Крим було націоналізовано близько 250 об'єктів⁷⁰. Останні рішення про націоналізацію ухвалені 27 лютого 2015 року на сесії так званої Держради⁷¹ (об'єкти транспортної інфраструктури, зокрема майно Акціонерної компанії "Кримавтотранс"; склад та рухоме майно "Кримського паливного Альянсу"; майно Української фондової біржи; земельна ділянка і нерухоме майно Ялтинської кіностудії; акції ЗАТ "Готель на Революційній" Феодосійської суднобудівної компанії "Море" і акції "Східно-Кримської енергетичної компанії"; майно Кримської філії ПАТ "Укртелеком"; майно санаторію "Зорі України" (с. Оползневе у м. Ялті) і Центрального військового санаторію "Ялтинський" Міністерства оборони України; об'єкти, що знаходяться на території парку – пам'ятки садово-паркового мистецтва "Харакс" в Гаспрі; 105 земельних ділянок в селі Семидвір'я (м. Алушта); майно пансіонату "Чорноморський" (сміт Чорноморське), що раніше належав ДАТ "Хліб України"; водовід і свердловини в Байдарській долині; майно ПАТ "Бухта Двоєкірна" (м. Феодосія); ТОВ "Керченський морський порт "Камиш-Бурун"; ЗАТ "Аеробуд" (м. Ялта); садиба Бертє-Делагарда (м. Ялта); майно українського оператора зв'язку ПрАТ "Київстар" та інші.

За словами С. Аксьонова, націоналізація цих об'єктів пов'язана з неспроможністю їх власників "обґрунтувати суми зазнаних втрат": "Сьогодні це просто ряд процедур щодо об'єктів, по яких було прийнято процедуру примусового викупу, але власники не можуть фізично надати документи, оскільки викупів ніяких не було. І ми просто заходимо в глухий кут, оскільки далі немає можливості оформляти їх належним чином, тому було прийнято рішення про націоналізацію"⁷².

Раніше С. Аксьонов доручив так званому Міністерству майнових та земельних відносин Криму в найкоротші строки провести реєстрацію і продаж з відкритих торгів націоналізованого майна, яке належить групі "Приват" Ігоря Коломойського. Достовірної інформації про те, які відомства займалися оцінкою іншого "примусово викупленого" майна, немає, так само як і немає відомостей про те, чи були виплачені компенсації і в яких розмірах.

⁶⁹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ikrim.net/2014/1112/1212986.html>

⁷⁰ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://news.allcrimea.net/news/2015/2/27/vlasti-kryma-natsionalizirovali-250-obektov-32184>

⁷¹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://crimea.kz/135914-V-Krymu-zavershen-process-nacionalizacii.html>

⁷² [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ria.ru/crimea_news/20150227/1049985941.html

В. Спроби оскаржити рішення про "націоналізацію"

За інформацією багатьох ЗМІ, з кінця 2014 року власники об'єктів, що потрапили під "націоналізацію", намагаються повернути нерухомість за допомогою російських арбітражних судів. "Одні компанії прямо або за допомогою підставних фірм намагаються довести суду, що вони мають права на об'єкти. Інші українські фірми поновлюють у кримському арбітражі справи, порушені до приєднання Криму українською прокуратурою, про оскарження приватизації; так, щоб суддя визнав спірне майно власністю України або позивача", – серед тих, хто оскаржує рішення про "націоналізацію", – бізнесмени Сергій Тарута та Ігор Коломийський.

Так, з вимогою переглянути націоналізацію комплексу "Айвазовське" (раніше належав бізнесменам Сергію та Олександрю Таруті) звернулося приватне акціонерне товариство "Лікувально-оздоровчий комплекс "Айвазовське"". Позов подано на початку лютого 2015 року до арбітражного суду м. Москви і було повернуто через непідсудність (позови про нерухомість подаються за місцем знаходження майна). За даними українських бізнес-реєстрів, ПАТ ЛОК "Айвазовське" станом на IV квартал 2014 року належало мариупольській фірмі "Айвазовське" (м. Маріуполь, Донецької області).

Також оскаржується "націоналізація" пансіонату "Масандра". ТОВ "Пансіонат "Масандра"" подало позов з вимогою скасувати рішення про "націоналізацію" на тій підставі, що пансіонат "належить третій особі", а не безпосередньо І. Коломойському. Арбітражний суд Криму ще не прийняв рішення по цій справі.

Про намір оскаржувати рішення про "націоналізацію" також заявляли представники ПАТ "Укртелеком", компанії "Київстар", власники Ялтинської кіностудії, акціонери "Кримавтотрансу" та інші.

3 лютого 2015 року арбітражний суд Криму визнав неправомірною "націоналізацію" Ялтинської кіностудії та скасував постанову Міськради від 10 вересня 2014 року. Другий судовий процес за позовом власників студії проти рішення Ради міністрів Криму відкладено через сумніви, які виникли в суду, стосовно правомірності закону від 8 серпня 2014 року № 47-ЗРК "Про особливості викупу майна в Республіці Крим" (націоналізація студії була проведена згідно саме із цим законом). Його відповідність російському праву має оцінити Верховний Суд Росії.

3 березня 2015 року в Сімферополі відбулася прес-конференція на тему "Про правомірність рішення Міськради РК: націоналізація ПАТ "Кримавтотранс" під питанням". За словами адвоката ПАТ "Кримавтотранс" Жана Запрути, майно "Кримавтотрансу" відповідно до федерального закону не може бути закріплено за новим держпідприємством, оскільки для того, щоб вступити у право користування об'єктами ПАТ "Кримавтотранс", за законом їх треба оформити в Росреєстрі як державна власність, що неможливо, оскільки "федеральне законодавство Російської Федерації не передбачає механізму реєстрації майна за Республікою Крим в результаті націоналізації".

Єдиного федерального закону, який регулював би процес націоналізації, в РФ немає. Є окремі статті Конституції, Цивільного кодексу РФ та інших небагатьох федеральних законів, в яких так чи інакше розкривається це поняття і регулюється процес передачі майна державі.

Згідно зі статтею 35 Конституції РФ "ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше, як за рішенням суду. Примусове відчуження майна для державних потреб може бути здійснено тільки за умови попереднього і рівноцінного відшкодування".

Відповідно до статті 235 Цивільного кодексу РФ "...повернення до державної власності майна, яке знаходиться у власності громадян та юридичних осіб (націоналізація), відбувається на підставі закону з відшкодуванням вартості цього майна та інших збитків у порядку, встановленому статтею 306 цього Кодексу".

Враховуючи викладене, процес передачі майна з приватних рук до рук державних здійснюється шляхом компенсації вартості активів компаній. Які схеми при цьому використовуються та чи відповідає фактична ціна, за якою були придбані активи, ринковій – незрозуміло. Тим не менш, саме за цим алгоритмом проходила націоналізація в Росії.

Отже, ще у квітні 2014 року так звана Державна Рада Республіки Крим ухвалила постанову "Про питання управління власністю Республіки Крим"⁷³, згідно з якою вся державна власність (держави Україна) та безгосподарне майно, яке знаходиться на території Республіки Крим, на момент Референдуму і до моменту розмежування державної власності на муніципальну, федеральну і власність суб'єкта Федерації, вважається власністю Республіки Крим. У цій же постанові зазначено, що так звана Рада міністрів РК набуває широких повноважень з управління цією власністю, в тому числі шляхом створення, перетворення і ліквідації акціонерних товариств, що знаходяться у власності самопроголошеної кримської влади.

21 січня 2015 року до зазначеної постанови було внесено одну суттєву зміну, і тепер наведений вище пункт цього документа виглядає так: "1. Установити, що до розмежування Республікою Крим і муніципальною власністю, все державне майно (держави Україна) і безгосподарне майно, яке знаходиться на території Республіки Крим, а також майно, зазначене в Додатку до цієї постанови, враховується як власність Республіки Крим"⁷⁴. При цьому будь-які компенсації не передбачаються.

Взагалі всі ці "націоналізаційні" норми суперечать Конституції РФ. Згідно зі статтею 8 Конституції РФ "у Російській Федерації визнаються і однаково захищаються приватна, державна, муніципальна та інші форми власності". А у пункті 3 статті 23 Федерального конституційного закону від 21 березня 2014 року № 6-ФКЗ "Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя" зазначено: "Нормативні правові акти Республіки Крим і міста з особливим статусом Севастополя, які суперечать Конституції Російської Федерації, не застосовуються".

Г. Особливості "націоналізації" в м. Севастополі

На відміну від Республіки Крим самопроголошена влада м. Севастополя неодноразово заявляла, що підприємства м. Севастополя, які "належать неефектив-

⁷³ 30 апреля 2014 года № 2085-6/14 "О вопросах управления собственностью Республики Крым" (Сборник нормативно-правовых актов Республики Крым, 2014 г., № 4, ч. 3, ст. 535).

⁷⁴ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://crimiz.ru/index.php/2014-04-03-07-29-46/1-7637-2015-01-22-07-13-53>

ним власникам”, планують викупати, а не націоналізувати: “У нас не прийнято закон про націоналізацію. І не буде прийнято. Я вважаю, що підхід має бути іншим: закон про неефективного власника, про оподаткування по максимуму (неефективного) власника згідно з федеральним законодавством – так. Щоб показати власнику, що не можна взяти землю під виробництво і нічого не робити”, – заявляв голова законодавчих зборів м. Севастополя Олексій Чалий⁷⁵. Крім неефективних підприємств, самопроголошена влада м. Севастополя неодноразово говорили про можливість повернення у власність міста “земельних ділянок, які не пройшли юридичну експертизу на відповідність умовам виділення”, а також ділянок, які не експлуатувалися протягом тривалого часу, оскільки вони не просто неефективно використовуються, а й “порушують ландшафт міста”.

“Я працюю в будівельній фірмі, яка будує в м. Севастополі вже протягом 20 років. Свого часу була можливість недорого одержати земельні ділянки під забудову. Ось зараз у нас по суду відібрали 5 ділянок, оскільки ми, виявляється, за більш ніж 10 років не реалізували будівництво, хоча ми справно сплачували податок щороку. На інших ділянках ми в терміновому порядку почали будівельні роботи, шкода втратити територію..” (мешканець м. Севастополя).

У квітні 2014 року так званий в.о. губернатора Сергій Міняйло дав розпорядження призупинити все капітальне будівництво; дозволи на проведення будівельних робіт давала спеціальна комісія при самопроголошеному уряді м. Севастополя. Інспекція держбуднагляду нарахувала більше 360 будівельних об’єктів, близько 110 із них дозволили добудовувати, решта була заморожена⁷⁶.

За 2014 рік у м. Севастополі виявили 14 самобудів, серед яких є готелі, житлові будинки, а також прибудови до п’ятиповерхівок, однак тільки два недобудовані об’єкти були знесені через невідповідність цільовому призначенню (так, наприклад, найвідоміший об’єкт – 16-поверховий будинок на мисі Хрустальний за документами мав бути реконструйованим овочевим магазином), позови по решті розглядаються в судах. У випадку зі знесеною багатоповерхівкою на мисі Хрустальний так званий уряд м. Севастополя рекомендує пайщикам судитися із забудовником і не виключає допомогу з боку міста, якщо місто визнає пайщиків потерпілими. “Пайщиків обманює не держава, а забудовники, тому треба вимагати у компанії компенсацію за завдану шкоду в суді. Саме будівництво було аферою”, – вважає так званий губернатор м. Севастополя Сергій Міняйло.

15 грудня 2014 року на апаратній нараді в уряді м. Севастополя так званий начальник Управління земельного контролю Роман Шапошніков заявив про перші результати роботи з “повернення у власність міста незаконно переданих земельних ділянок” (Управління земельного контролю працює як структурний підрозділ уряду з 1 червня 2014 року).

За інформацією Р. Шапошнікова, подано 70 позовних заяв про примусове виконання вимог органів самопроголошеної влади та анулювання прав власності на об’єкти нерухомості; виявлено факт незаконної передачі у власність третіх осіб

⁷⁵ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ria.ru/economy/20141201/1036057266.html>

⁷⁶ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://m.rg.ru/2015/01/15/reg-kfo/stroiki.html>

128 земельних ділянок у районі вулиці Океанська (м. Севастополь), подано позови до суду про анулювання прав на ці ділянки; виявлено факт незаконної передачі у власність третіх осіб 143 земельних ділянок, розташованих у Севастопольській зоні Південного берега Криму, позовні заяви про анулювання прав на ці ділянки подано 25 грудня 2014 року; виявлено факт незаконного використання земельної ділянки та незаконної приватизації будівлі площею 373 м² біля входу на територію Національного заповідника "Херсонес Таврійський", – цей об'єкт буде по суду повернутий у власність м. Севастополя; виявлено факт грубого порушення договору оренди земельної ділянки в районі мису Сарич, договір оренди буде розірвано; подано позовну заяву про знесення 10-поверхового самовільно зведеного багатоквартирного житлового будинку по вул. Лютчиків, 10.

28 лютого 2015 року на позачерговій сесії так званих Законодавчих зборів м. Севастополя депутати відхилили законопроект про націоналізацію 35 місцевих підприємств. До списку підприємств, запропонованих так званим Урядом м. Севастополя для націоналізації, включено ВАТ "Севастопольський морський завод", яким володіє Президент України Петро Порошенко, також до переліку увійшли ПАТ "Севастопольгаз", яхт-клуб "Золотий символ", Інкерманський завод марочних вин, агрофірма "Золота балка", господарство "Качинський плюс", заводи "Маяк" і "Парус", автовокзал, усі гідротехнічні споруди та причали міста, а також холодокомбінат, молокозавод і комбінат хлібопродуктів. За словами так званого губернатора Сергія Міняйла, більшість зазначених підприємств належать українським громадянам або офшорним структурам, а підставою для націоналізації стала відсутність російської реєстрації у цих підприємств, хоча подовжений строк для перереєстрації закінчується 1 березня. Тим не менш, деякі організації встигли оформити російські документи в установлений термін, однак так званий губернатор не пояснив, чому вони включені до списку, але заявив, що повернення їхнього майна у власність міста "приведе до його ефективного використання".

Під час голосування ініціативу так званого уряду підтримали тільки вісім депутатів, стільки ж проголосували проти, ще троє утрималися. Депутати здивувалися поспіху та тому, що законопроект внесено в останній момент, крім того, у них виникли сумніви в законності націоналізації деяких підприємств, міноритарними акціонерами яких можуть бути севастопольці.

Після сесії так званий заступник голови Законодавчих зборів міста Олександр Кулагін заявив журналістам: "Методи звернення в державну власність яких-небудь об'єктів приватної власності чітко прописані Конституцією та Цивільним кодексом РФ. У цьому випадку було запропоновано дещо інший шлях, який відрізняється від правового. У списках крім об'єктів, про які говорить все місто (так, це "Севастопольський морський завод"), був ряд об'єктів, власниками яких є громадяни м. Севастополя"⁷⁷.

С. Міняйло не погодився з рішенням депутатів, після сесії він скликав позапланове засідання так званого уряду, щоб прийняти рішення про передачу деяких підприємств, які не пройшли перереєстрацію за законами РФ, у власність міста. Так званий уряд узяв на себе відповідальність за відповідні дії і після обговорення 28 лютого 2015 року було ухвалено постанову Уряду м. Севастополя № 118-пп "Про деякі питання націоналізації майна"⁷⁸. До списку підприємств, які мають

⁷⁷ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://krymedia.ru/economics/3372175-sevastopolskye-deputaty-ne-podderzhaly-natsyonalizatsiyu-35-predpriyatiy-v-tom-chysle-zavoda-poroshenko>

бути націоналізовані, увійшли: ПАТ "Севморзавод", ДП "Зовнішекономсервіс", ООО СПТ "Корабел", ТОВ "Севмордорбуд", ТОВ "Севморнафта", ТОВ "Севмормаш", ТОВ "Нова ера", ТОВ "Інкермеблі", ТОВ "Югсевморсервіс", "Севморремо", ДП "Севморенерго", ДП "Конструкторське бюро радіозв'язку".

Д. Знищення майна на окупованій території

27 грудня 2014 року з третьої спроби було підірвано 16-поверховий будинок по вул. Капітанській у м. Севастополі. Підставою для цього стало рішення суду, яким було встановлено порушення будівельних норм при спорудженні цього будинку. Формальним власником цього будинку було Житлово-будівельне товариство "Аніт". Фактично витрат на будівництво зазнали звичайні люди (пайшики).

Привертає увагу той факт, що провадження у справі № 919/320/14-РФ було відкрите вже 12 травня 2014 року (тобто, за вирахуванням травневих свят через місяць після офіційного визнання Росією факту анексії), а рішення суду першої інстанції було ухвалене 26 червня 2014 року⁷⁹. Апеляційний суд м. Севастополя залишив його без змін 6 серпня 2014 року⁸⁰. У відкритті касаційного провадження було відмовлено⁸¹.

Враховуючи, що знищення майна не було продиктоване інтересами воєнного характеру, ці дії є грубим порушенням міжнародних зобов'язань Російської Федерації.

1.2. Рухоме майно: автомобільний транспорт

За офіційною інформацією, наприкінці 2014 року на території тимчасово окупованого Криму було перереєстровано всього 20% від загальної кількості транспорту, раніше зареєстрованого на території півострова. За даними Державної інспекції безпеки дорожнього руху (далі – ДІБДР), точна кількість транспортних засобів, що залишилися на території півострова, може бути відома тільки після завершення процесу перереєстрації (при цьому частина транспортних засобів, зареєстрована в Криму, може експлуатуватися за його межами, наприклад, за генеральною довіреністю, тому не може бути втрачена).

Процес перереєстрації транспорту ускладнюється самою процедурою, яка включає, в тому числі, обов'язковий техогляд на відповідність нормам російського законодавства. Автовласник змушений вистояти щонайменше в трьох чергах: для отримання талону на техогляд, у черзі на сам техогляд і потім на заміну

⁷⁸ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sevastopol.gov.ru/info/news/2244/>

⁷⁹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sevastopol.arbitr.ru/sites/sevastopol.arbitr.ru/files/pdf/919_320_14-%D0%A0%D0%A4_1.pdf

[Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sevastopol.arbitr.ru/sites/sevastopol.arbitr.ru/files/pdf/919_320_14-%D0%A0%D0%A4_2.pdf

[Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sevastopol.arbitr.ru/sites/sevastopol.arbitr.ru/files/pdf/919_320_14-%D0%A0%D0%A4_3.pdf

[Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sevastopol.arbitr.ru/sites/sevastopol.arbitr.ru/files/pdf/919_320_14-%D0%A0%D0%A4_4.pdf

⁸⁰ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://21aas.arbitr.ru/node/13332>

⁸¹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://kad.arbitr.ru/Card/f10b8128-6dbb-4183-9ad8-d3a9ffb62943>

держномерів. Таким чином, у найкращому випадку весь процес триває від 7 до 10 днів, протягом цього часу, за даними з різних населених пунктів, автовласник зобов'язаний один або два рази на день відмічатися у відповідних чергах.

З 1 січня 2015 року постановка автомобіля на облік з видачею державних реєстраційних знаків (у тому числі замість втрачених і тих, що стали непридатними) коштує 2 тис. руб. (раніше – 1,5 тис. руб.). За державні реєстраційні знаки на мототранспортні засоби, причепа, трактори, самохідні дорожньо-будівельні та інші самохідні машини доведеться заплатити 1,5 тис. руб. (раніше – 1 тис. руб.). Видача національного водійського посвідчення, яке виготовляється на пластиковій основі, коштуватиме 2 тис. руб. Паспорт транспортного засобу (ПТЗ) подорожчав з 500 до 800 руб., за внесення змін до виданого раніше ПТЗ доведеться заплатити 350 руб. Свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу коштуватиме 500 руб. Обмін водійських посвідчень і перереєстрація автотранспорту відповідно до російських вимог відбувається безкоштовно, необхідно платити за водійські посвідчення, які видаються вперше, а також за реєстрацію автотранспорту і проведення правочинів купівлі-продажу автомобілів.

У лютому на засіданні так званого уряду начальник Управління ДІБДР МВС у Республіці Крим Анатолій Борисенко повідомив, що в Криму перереєстрацію транспортних засобів частково припинено через відсутність законодавчої бази, а саме: призупинено перереєстрацію транспортних засобів, які були придбані в лізинг, у кредит і за довіреністю на території материкової України. *“Деякі фірми, які займаються лізингом, реєстрували транспортні засоби на себе. Ті транспортні засоби, які були зареєстровані на громадян і мали кримський облік, ми перереєструємо. Але відносини з лізингодавцями не входять до компетенції ДІБДР”*, – зазначив А. Борисенко. Аналогічна ситуація і з автомобілями, взятими в кредит: якщо вони були зареєстровані на ім'я банку, то ДІБДР поки не може їх перереєструвати, оскільки *“немає законодавчого поля”*. Не потрапляють під перереєстрацію й автомобілі, які були зняті з українського обліку після референдуму.

А. Борисенко також додав, що виникають питання щодо юридичних осіб, які не бажають реєструватися в російському правовому полі, *“виникає питання про перереєстрацію, щоб люди могли продати наявний на балансі юридичної особи транспорт або списати його”*.

Більшість проблем, які виникають у власників транспортних засобів у Криму, як виявилось, пов'язані з тим, що продаж і купівля автомобілів у більшості випадків велася через виписування генеральної довіреності, а не зміну власника і місця реєстрації автомобіля: *“Я маю авто, яке перебуває на обліку в м. Донецьку, у мене є чинна довіреність, страховка і багато чого іншого! Уже півроку не можу поставити авто на облік у Криму!. Кажуть, що у них немає бази, щоб перевірити на викрадення та іншу інформацію щодо цього авто! Техпаспорт на старого господаря, довіреність на дружину, страховка на мене. Як мені бути?!”* (мешканець м. Сімферополя).

Деякі люди намагалися звернутися до суду, щоб довести своє право власності, однак такі позови відхиляють через *“нестачу доказової бази”*. У таких випадках працівники ДІБДР дають роз'яснення, що *“транспортні засоби, зареєстровані на материковій Україні, якими розпоряджаються кримчани на підставі нотаріальної довіреності, не обмежуються в експлуатації на території Криму. Щодо перереєстрації, то сьогодні немає можливості проведення операції із зазначеними транспортними засобами через відсутність баз даних, які дозволяють отримати*

підтвердження реєстрації на території материкової України. У той же час ведеться розробка порядку реєстрації цієї категорії автомобілів”.

А. Складнощі використання транспорту з новими номерами

Складнощі у використанні транспорту з новими номерами виникають при в’їзді на територію материкової України, оскільки якщо автомобілі не було знято з реєстрації на материковій Україні, то вони розцінюються як “двійники”.

“Я приїхав у Миколаїв до сестри, митницю пройшов (сміється), але в Миколаєві машину відбуксували на штрафмайданчик, тому що “держномер не відповідав автомобілю, зареєстрованому в Україні”. Дайшиник сказав, що відпустить мою машину чисто по-людськи. Мовляв, ви не перший, але згідно із законом він має всі права її конфіскувати. Адже виходить, що вона не знімалася з українського обліку і тут раптом стала на облік в іншій державі” (мешканець м. Феодосії).

За інформацією ДАІ, уникнути таких ускладнень можна, для цього слід спочатку зняти автомобіль з обліку в ДАІ України або написати заяву, що транспорт перейшов під піклування іншої держави, а потім уже отримувати номери російського зразка.

Частина кримчан вирішила для себе це питання, продавши авто з українськими номерами (часто на території материкової України) і придбавши авто з російськими номерами – нові або зареєстровані в іншій області.

“Я купив дві машини в Москві, не нові, але класом вище, ніж ті, які я продав в Україні.. Нащо мені ці проблем – пустять чи не пустять, відберуть чи не відберуть. Я тепер з номерами московської області їжджу. Всі задоволені – і російські дайшиники, і українські” (мешканець м. Алушти).

Б. Процедури купівлі-продажу, дарування тощо (рухоме майно)

У Криму і м. Севастополі процедуру купівлі-продажу можна сумістити з процедурою перереєстрації автомобіля. У цьому випадку складається договір купівлі-продажу у простій письмовій формі (нотаріальне засвідчення не обов’язкове, але можливе), потім цей договір і всі необхідні для перереєстрації документи надаються в ДІБДР; за порадою юристів, остаточний розрахунок з продавцем краще здійснювати після постановки автомобіля на облік.

“Хочу купити авто кримського обліку, але воно ще на українських номерах. Хотів спочатку купити, а потім поміняти номери на російські, але виявилося, що власник сам міняти номери повинен, а потім по заздалегідь складеному договору може поміняти власника” (Роздольненський р-н).

За інформацією юристів, присутність власника не обов'язкова, але в цьому випадку потрібні нотаріально засвідчена генеральна довіреність і договір купівлі-продажу. За генеральною довіреністю відбувається зміна держномерів, а потім на підставі договору купівлі-продажу вносяться зміни до реєстраційних даних (для цього потрібний буде поліс ОСАЦВ на нового власника). На зміну реєстраційних даних дається 10 днів, протягом цього часу можна їздити з договором купівлі-продажу.

1.3. Нерухоме майно

З березня 2014 року у Криму і м. Севастополі всі правочини з нерухомістю здійснюються тільки після постановлення об'єкта на кадастровий облік. Це стосується не лише операцій з купівлі-продажу, а й факту спадкування, здійснення капітального ремонту або додаткової реконструкції чи проведення судових процесів щодо нерухомості. Виданий кадастровий паспорт є документом, що підтверджує факт постановки квартири, будинку або комерційних об'єктів на державний облік. Державний кадастровий облік здійснюється за безпосередньою адресою нерухомого майна. У Криму зареєструвати свої приватні володіння можна в Державному комітеті з державної реєстрації і кадастру Республіки Крим. Фактично формування штату комітетів з державної реєстрації та кадастру розпочалося лише в серпні 2014 року. У цей час у Криму діють 21 територіальний орган держреєстрації Республіки Крим та єдиний Севреєстр.

Як повідомила начальник управління Севреєстру Марина Вишневська, в Криму можуть бути перереєстровані земельні ділянки, об'єкти капітального будівництва, квартири і нежитлові приміщення, будівлі, які стоять окремо, усе те, що є нерухомим майном; кожна людина, яка має правовстановлюючий документ будь-якого зразка на нерухоме майно, може прийти і зареєструвати своє право. Однак Марина Вишневська зазначила, що документи України зберігають свою юридичну силу і приймаються, тому перереєстрація прав власності проводиться в заявному характері, а не в обов'язковому: "Це означає, що громадяни повинні звертатися до нового органу для перереєстрації нерухомості лише в тому випадку, якщо вони збираються її продати або вчинити інший правочин. Усім іншим перереєстрація квартир і земельних ділянок не потрібна"⁸².

У Криму у зв'язку з надзвичайно підвищеним попитом на послуги в галузі державної реєстрації чергу доводиться займати за декілька днів (незважаючи на те, що в ряді регіональних відділень існує електронна черга). При цьому списки протягом дня формуються різні, тих, хто відсутній, безжально викреслюють, а коли проводиться переключка, знають часом лише хранителі списку. Спроби керівництва Комітету зменшити черги за рахунок відокремлення громадян від ріелторів і посередників великої користі не приносять, оскільки загальна кількість документів для подання від цього не змінюється. Існує процедура попереднього запису, але потрапити на прийом за записом можна десь через два місяці. Також під час запису необхідно зазначати прізвище власника та адресу об'єкта нерухомості, і якщо навести недостовірні дані, то запис буде анульовано, а кількість документів для подання теж обмежується то одним, то двома комплектами.

⁸² [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2014/08/12/reg-kfo/reestr.html>

За словами чиновників, ажіотаж і, як наслідок, величезні черги в центрах реєстрації пов'язані з двома основними причинами: необізнаністю громадян про обов'язковий характер перереєстрації нерухомості, а також з нестачею кадрів (оскільки штат формується "стандартний", без урахування ситуативної (для нових суб'єктів) необхідності в збільшенні кадрів, щоб потім не було потрібно його скорочувати). Також фактично немає розмежування черги між тими, хто перереєструє своє майно, і тими, хто завершує реєстрацію (при завершенні оформлення прав на будівлі, споруди, приміщення та об'єкти незавершеного будівництва, розпочаті до прийняття Федерального конституційного закону).

Важливим також є питання перереєстрації заставного, кредитного та іншого "обтяженого" майна. На цей момент органи (пристави-виконавці, суди, правоохоронні органи тощо), які мають відомості про накладені раніше обмеження (обтяження), в тому числі про арешти та іпотеки, направляють ці відомості до Держкомреєстру. На цей час на території Криму було внесено близько 3 000 таких відомостей, зокрема й ті відомості, які були раніше накладені органами України. Крім того, кредитні організації як українські, так і російські надали й продовжують надавати до Держкомреєстру інформацію про договори іпотеки. Поки достовірно відомо про виявлення п'яти фактів надання на державну реєстрацію переходу прав завідомо нікчемних правочинів, матеріали по яких передані до правоохоронних органів.

Багато кримчан, які мають кредитне нерухоме майно, стикаються з проблемою, як оплачувати кредит або як позбутися кредитного майна. Частина українських банків уклала договори з банками, які працюють у Криму, і надала кримчанам можливість сплачувати кредити на території півострова, однак ряд банків (насамперед, ПриватБанк) обмежили можливість сплачування кредитної заборгованості: *"Я уже сім років виплачую кредит за квартиру, точніше виплачував до минулої весни. Тепер незрозуміло, кому його виплачувати, виїжджати на територію України я постійно не можу, тим більше, що мій рахунок потрібно розблокувати.. Знову ж, незрозуміло, як мені, у зв'язку з новим курсом долара, перерахували розміри виплат. Отже, я прийняв рішення продати кредитну квартиру і переїхати в будинок, який я добудовую. Чесно, хотів продати дорожче, тим більше, всі говорили, що от приїдуть росіяни і утриморога все куплять, але не встиг, поки українські нотаріуси працювали за українськими документами. А тепер я не можу продати свою квартиру. Все кредитне майно на обліку"* (м. Сімферополь).

Окремо варто зазначити, що в РФ 1 березня закінчується строк дії "дачної амністії", при цьому так званий заступник голови Законодавчих Зборів м. Севастополя Олександр Кулагін заявив, що для м. Севастополя це питання залишається дуже гострим — велика кількість родин живе в садівницьких товариствах, у зв'язку з цим необхідно "дати час севастопольцям встигнути зареєструвати особисту власність"⁸³. Також це питання гостро стоїть для частини репатріантів, які свого часу придбали недороге житло або ділянки в дачних кооперативах і садівницьких господарствах довкола великих міст — Сімферополя, Севастополя, Євпаторії, Феодосії тощо. Для вирішення цієї проблеми в рамках законодавчої ініціативи севастопольські "депутати" внесли в Державну Думу РФ законопроект про продовження "дачної амністії" для м. Севастополя і Республіки Крим до 2018 року.

⁸³ [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://kad.arbitr.ru/Card/f10b8128-6dbb-4183-9ad8-d3a9ffb62943http://sevzaksobranie.ru/view/1044/allnews/yanvar/1048/?print=1>

Він уже пройшов розгляд у профільних комітетах Держдуми РФ і підтриманий 70 суб'єктами Російської Федерації. О. Кулагін висловив упевненість, що в березні 2015 року закон буде ухвалено. Поширюється цей закон на земельні ділянки, надані для ведення особистого підсобного і дачного господарства, городництва, садівництва та індивідуального гаражного або житлового будівництва, а також на будь-які будови на дачних і садових ділянках; гаражі на землі, наданій не для підприємницької діяльності; споруди допоміжного використання на будь-яких ділянках (лазні, сараї); об'єкти некапітального будівництва, наприклад, навіси; житлові будинки, побудовані на ділянці для індивідуального житлового будівництва або на присадибній земельній ділянці.

А. Процедури купівлі-продажу, дарування тощо (нерухоме майно)

В Україні при укладанні правочину з купівлею або продажем квартири, будинку, нежитлових споруд або будь-якої комерційної нерухомості технічний паспорт є одним із рекомендованих документів, в якому міститься інформація про фактичний стан житла. Оформляти його не обов'язково, але часто нотаріуси вимагають цей документ. Технічний паспорт квартири, по суті, являє собою певну виписку, яка містить інформацію про кількість кімнат, площу об'єкта нерухомості в цілому. В ньому також є інформація про матеріали, які використовуються при зведенні стін і перегородок, та про інвентарну вартість представленої нерухомості.

З 2014 року облік кримської нерухомості відбувається за новою системою відповідно до законодавства РФ, в якому головним інвентаризаційним документом є технічний план.

Технічний план об'єкта нерухомості містить координати розташування поворотних точок будівлі, де знаходиться квартира, та її безпосереднє місце розташування в межах поверху будівлі. Цим технічний план істотно відрізняється від техпаспорта. Також надана в техплані інформація підтверджується наявністю супутникових фотографій і детального опису знаходження об'єкта на конкретній ділянці землі. Збиранням відомостей та їх розробкою займаються кадастрові інженери. У Криму інвентаризаційні фірми отримали відповідні дозволи від уряду РФ на продовження роботи зі створення технічної документації. Форма техплану об'єкта нерухомості та вимоги до його підготовки відображені в наказі Мінекономрозвитку РФ від 29 листопада 2010 року № 583. Усі відомості, надані в техплані, ґрунтуються на документації із технічного паспорта на нерухомість; копії з нього з відповідними сторінками, засвідченими підписом і печаткою кадастрового інженера, включаються до додатка техплану. У разі відсутності будь-яких відомостей у технічному паспорті (він може надаватися для складання техплану) відомості про нерухомість беруться з інших джерел, наприклад, з декларації правовласника. У такій ситуації декларація прирівнюється до технічного паспорта і включається до додатка техплану на підставі статті 41, частини 8 ФЗ РФ "Про Державний кадастр нерухомості". У Криму існують ще інші декларації: про початок або закінчення будівництва, які теж беруться до уваги при оформленні документів.

У разі порушення положень Наказу Мінекономрозвитку РФ від 29 листопада 2010 року № 583 при виготовленні техплану існує імовірність неможливості по-

ставити об'єкт на кадастровий облік – документ можуть повернути з відмовою. До числа порушень належить таке:

- параметри стін, перегородок, вікон, дверей, сходів, балконів, внесені до документа, не відповідають реальним розмірам;
- деякі частини будівлі відсутні повністю;
- відсутність у техплані графічного зображення поверху багатоквартирного будинку, де розташована квартира, яка продається;
- креслення оформлені ручкою з чорними або фіолетовими чорнилами (дозволено тільки синім).

Таким чином, виникають труднощі з перепланованими, перебудованими об'єктами, відомості про що не були внесені до березня 2014 року. Техплан є необхідним документом при видачі кадастрового паспорта. Тільки факт постановки нерухомості на кадастровий облік (кадастровий паспорт) дає можливість оформлення законних прав на нерухоме майно. Це обов'язкова процедура, без якої заєєструвати майнові права в Криму не вдасться.

Для того, щоб здійснити правочин купівлі-продажу нерухомості в Криму, до Держкомреєстру необхідно подати такі документи для її державної реєстрації:

- заяви обох сторін договору продавця і покупця;
- документ, який засвідчує особу кожного заявника;
- оригінал і ксерокопію квитанції про сплату державного мита (платіжні доручення для юридичних осіб);
- оригінал і ксерокопію кадастрового паспорта на квартиру;
- договір купівлі-продажу в оригіналі в 2-х примірниках;
- оригінал і копія передавального акту;
- оригінал і ксерокопію свідоцтва про право власності на цей об'єкт нерухомості або договору безкоштовної передачі нерухомості у власність громадян (дарування);
- довідку у 2-х примірниках з паспортного столу, ЖЕКу або від керівництва кооперативу про те, що за місцезнаходженням нерухомості, яка продається, немає прописаних або зареєстрованих громадян;
- оригінал і ксерокопію дозволу органу опіки і піклування, якщо одним із власників нерухомості, яка продається, є неповнолітня, обмежено дієздатна або недієздатна особа;
- оригінал і ксерокопію дозволу органу опіки і піклування, якщо в житловому об'єкті нерухомості, який продається, проживають члени сім'ї власника, які перебувають під опікою або піклуванням, або неповнолітні члени сім'ї власника, які залишилися без батьківського піклування;
- оригінал і ксерокопію нотаріально засвідченої згоди одного з подружжя продавця, якщо житловий об'єкт нерухомості перебуває у спільній власності подружжя.

Після реєстрації правочину купівлі-продажу покупець одержує свідоцтво про право власності і договір купівлі-продажу з позначкою реєстратора. Правочин можна (але необов'язково) оформити у нотаріуса; це виключає необхідність стояти самостійно в чергах.

Б. Зміна системи оподаткування

Згідно зі статтею 209 Податкового кодексу РФ об'єктом оподаткування визнається дохід, одержаний платниками податку таким чином:

- від джерел у Російській Федерації та від джерел за її межами для фізичних осіб, які є податковими резидентами РФ;
- від джерел у Російській Федерації – для фізичних осіб, які не є податковими резидентами Російської Федерації.

Резидентами є особи, які проживають на території Росії більше шести місяців (незалежно від громадянства). Вони зобов'язані платити податок з усіх зароблених доходів, які надійшли від будь-кого. Виняток становить можливість одержання пільгових умов оплати або повного звільнення від податків. Нерезиденти платять податок тільки при одержанні доходу на території Росії.

У разі продажу нерухомості в Криму податковою базою є всі доходи платника податків від вчинення правочину, яка обкладаються сплатою податку. Розмір ставки податку становить 13% за винятком низки випадків, коли податкова база визначається як грошове вираження таких доходів, які підлягають оподаткуванню, зменшених на суму відрахувань. Ставка податку на осіб, які не є податковими резидентами РФ – 30%. Договір спадкування, а також дарування близьким родичам (батькам, дітям, рідним братам і сестрам) не оподатковуються.

За словами спеціаліста відділу оренди АН "Мультидом" Марини Юрченко, агентствам нерухомості як посередникам працювати з орендодавцями стало складніше: "Вони (орендодавці – прим.) просто поки не зовсім розуміють, що часи дикого ринку минули й податки державі з оренди свого майна платити доведеться в будь-якому разі, і міркують по інерції".

За інформацією так званого начальника відділу оподаткування майна і доходів фізичних осіб УФПС Росії у м. Севастополі Вікторії Зоріної, згідно з Податковим кодексом РФ прибутки, отримані від здавання в оренду або іншого використання майна, є об'єктом оподаткування на прибутки фізичних осіб (ОДФО). Орендодавець власного майна можуть бути як фізичні особи, так і фізичні особи, які зареєстровані як індивідуальні підприємці (ІП).

Прибуток фізичних осіб, які здають в оренду власне майно і не є ІП, підлягають оподаткуванню на прибуток фізичних осіб (ОДФО) за такими ставками:

- 13 % – для податкових резидентів РФ;
- 30 % – для осіб, які не є податковими резидентами РФ.

Платники податків зобов'язані за результатами минулого податкового періоду (календарного року) надавати до податкових органів за місцем проживання декларацію. Декларація надається не пізніше 30 квітня, а податок сплачується не пізніше 15 липня року, що слідує за податковим періодом, який минув.

"Інформацію про громадян, які здають нерухомість, податкові органи збирають шляхом проведення аналізу рекламних оголошень, у тому числі розміщених в інтернеті. Надходять звернення громадян, в яких повідомляється про факти здавання квартир та іншого майна. Надходить інформація від комунальних підприємств "Водоканал", "Міськгаз", "Северерго" про виявлення в період обходу квартир мешканців, які винаймають житло. Із РЕПів приходять інформація про укладені договори найму житлового приміщення. Також проводиться роз'ясню-

вальна робота серед громадян, які здають нерухоме майно, з метою недопущення порушень" (так званий начальник відділу оподаткування майна і доходів фізичних осіб УФПС Росії по м. Севастополю Вікторія Зоріна).

Також тепер орендодавцям необхідно реєструвати приїжджих квартирономачів у Федеральній міграційній службі. Така реєстрація не є пропискою: жодних прав на майно мешканець не має.

Здавання в оренду житлових і нежитлових приміщень, дач, земельних ділянок, які знаходяться у власності індивідуальних підприємців (ІП), оподатковується згідно з регіональним законодавством РФ. На 2015 рік розмір оподаткування на патентній основі за цим видом діяльності визначено в розмірі 1% від потенційно можливого річного доходу і становить:

- до 20 м² жилого приміщення включно – 1100 руб./рік;
- понад 20 м² жилого приміщення – 1100 руб./рік і 30 руб./рік за кожен наступний метр площі, що здається;
- до 10 м² жилого приміщення включно – 1100 руб./рік;
- понад 10 м² жилого приміщення – 5000 руб./рік і 100 руб./рік за кожен наступний метр площі, що здається.

Крім того, індивідуальні підприємці (ІП) повинні робити щомісячні відрахування до пенсійного фонду та фонду медичного страхування (загалом річні виплати до пенсійного фонду та фонду медичного страхування становлять близько 22 тис. руб.).

“Я раніше здавала свою 3-кімнатну квартиру взагалі безкоштовно – до агентств не зверталася, всі комунальні послуги оплачували квартирономачі. Мені говорили, що я начебто повинна була платити податок близько 70 гривень на місяць, але я нічого не платила, оскільки договору оренди з квартирономачами ми не оформлювали. А тепер от не знаю, можна, звичайно, як і раніше, здавати без договору, але кажуть, що все суворіше, ніж при Україні, а раптом придуть з перевітками.. От я і прийшла в податкову дізнатися, скільки буде коштувати мені здавати в оренду свою квартиру.. От ми з Вами порахували, виходить, що за свою квартиру 72 м² я повинна слачувати 2 660 руб. на рік і ще 22 тис. в пенсійний і медичний фонд. Це виходить майже місячна орендна плата. А якщо просто податок платити, то взагалі 39 000 руб. на рік виходить. Можна, звичайно, ще на 2–3 тис. підняти ціну” (орендодавець, м. Севастополь).

2. Перереєстрація бізнесу

За даними Державної реєстраційної служби України, з березня до грудня 2014 року 677 юридичних осіб змінили місце реєстрації з території АР Крим на територію іншого регіону України. Найбільша кількість юридичних осіб перереєструвалася в м. Києві (182), Херсонській (142) і Миколаївській (114) областях.

Відповідно до офіційно непідтверджених даних станом на листопад 2014 року на території Криму і м. Севастополя близько 10 тис. підприємств із 50 тис. припинили свою діяльність, приблизно 1 000 зареєстровані як філіали українських підприємств, 1 174 підприємства пройшли перереєстрацію за російським законодавством.

Наприкінці жовтня 2014 року самопроголошені кримські депутати запропонували внести зміни до федерального закону "Про введення в дію частини першої Цивільного кодексу РФ" і подовжити строк перереєстрації установчих документів юридичних осіб для відповідності законодавству РФ до 1 березня 2015 року. Причиною цього, за інформацією самопроголошеної влади, стало те, що підприємці не встигають отримати нові реєстраційні документи в обумовлений законом строк (до 1 січня 2015 року) через довготривале формування реєстраційних органів.

Згідно з неофіційною інформацією, на півострові продовжують роботу ряд великих підприємств, які пройшли перереєстрацію відповідно до законів РФ (перереєструвалися як російські підприємства або зареєстрували в Криму дочірні підприємства). Серед них: ПАТ "Кримська фруктова компанія", СТОВ і птахофабрика "Дружба народів", ПАТ "Стівідорна компанія "Авліта", ПАТ "Морський індустріальний комплекс", ТОВ "Керченський стрілковий завод", ПАТ "Кримський Титан", ПАТ "Кримський содовий завод", мережі супермаркетів "АТБ", "Сільпо", "Фуршет", "Ашан", "Екомаркет", "Novus", "Велика кишеня".

Як повідомляють співробітники податкової служби м. Севастополя, для тих ПП і юридичних осіб, які хочуть припинити свою діяльність у тому числі і в правовому полі України, необхідно було до 1 січня 2015 року направити письмове повідомлення до Реєстраційної служби Суворівського районного управління юстиції в м. Херсоні для припинення діяльності без відповідних податкових перевірок. Достовірного підтвердження цієї інформації з української сторони немає.

Слід також зазначити, що для приватних підприємців самого процесу перереєстрації не було. До 1 січня 2015 року процедура реєстрації індивідуального підприємця (ІП) була безкоштовною (з 1 січня – 800 руб.), у разі, якщо до реєстрації за російськими законами ІП працював як український ПП, дата реєстрації ІП автоматично ставала датою ліквідації ПП.

Крім сплати податку за вибраною системою оподаткування, ІП зобов'язаний оплачувати внески до пенсійного фонду і фонду обов'язкового медичного страхування, за найманих працівників ІП також зобов'язаний сплачувати внески до Соцстраху (для самого ІП такі внески не є обов'язковими).

На відміну від України, у РФ пенсіонери зобов'язані сплачувати внески до пенсійного фонду (близько 18 тис. руб./рік).

"Я в Україні в пенсійний фонд не платив нічого, я уже пенсіонер зі стажем, з продавцями теж договору не укладав, на підстраховці лежав якийсь "Договір про надання послуг", мене це влаштовувало. А тепер я, виявляється, повинен у Пенсійний фонд платити, сума не важлива, просто чому я, пенсіонер, повинен платити?" (м. Севастополь).

Слід зазначити, що в РФ існують різні системи оподаткування юридичних осіб – загальна і два види спрощеної (15% від обігу і 6% за формулою “прибутки-витрати”), а також система оподаткування окремих видів підприємницької діяльності – патентна система і єдиний податок на поставлений дохід (ЄППД). Вони можуть використовуватися самостійно або поєднуватися із загальною або спрощеною системою оподаткування.

З двома видами спрощеної системи (15% і 6%) більш-менш усе зрозуміло – другий варіант вигідний в разі незначної різниці між обігом і витратами, щоправда, не всі документи, звичні в Україні як, наприклад, товарна накладна без печатки, є документами, які підтверджують витрати.

У Криму практично всі індивідуальні підприємці вибрали патентну систему оподаткування, що пов'язано більшою мірою з тим, що на 2015 рік ставка патенту визначена в 1% від потенційно можливого річного доходу (6% у РФ). Тим не менш, для деяких підприємців і спрощена система, і патент, і ЄППД виявилися не вигідними, переважно це стосується тих із них, які торгують різноманітними видами продукції на багатьох торгових об'єктах: *“Маю мережу ларьків по місту, майже 30 штук, площа кожного із них невелика, менше 10 м², але товар у кожному продається найрізноманітніший: і продовольчий, і непродовольчий, і парфумерний. Виходить, на кожен ларьок я повинен узяти по три патенти, а в Україні я просто платив єдиний податок, тим більше, що обсяги виручки у нас ніхто не перевіряв, працювали ми без касових апаратів”* (м. Севастополь).

“Якщо площа торгового залу, скажімо, 200–300 м², вигідніше поставити перегородки і взяти патент на кожне приміщення окремо, а то за квадратуру більше нарахують. От дивіться, “Шен” так і зробив. Іноді вигідніше оформити працівника як самостійного ІП і просто договір наче про надання послуг скласти. Загалом при 1% вигідно виходить, побачимо, як буде далі” (м. Сімферополь).

Таким чином, можна дійти висновку, що патентна система оподаткування вигідна для дійсно дрібного бізнесу, тоді як в Україні на єдиному податку працювали в тому числі і великі торговельні мережі.

Особливо слід зауважити, що в Криму до 1 червня діють ліцензії українського зразка, навіть якщо термін їх дії сплив (з 1 червня всі види діяльності будуть розділені на дві категорії: ті, що підлягають обов'язковому ліцензуванню за російськими законами, і без одержання ліцензій із застосуванням повідомного порядку). Таким чином поки продовжують свою діяльність ряд аптек і аптечних кіосків, які не змогли одержати ліцензії російського зразка.

Крім того, в Криму призупинено до 1 січня 2018 року дію російських норм про якість і безпеку продуктів харчування; дозволяється продавати продукти з етикетками не російською мовою; не підлягає обов'язковій сертифікації продукція, яка буде ввозитися до Криму; також спрощено одержання ліцензій на роздрібний продаж алкоголю (не потрібно надавати документи на право власності і користування стаціонарним торговим об'єктом, що було перешкодою для багатьох кримських компаній); до 1 січня 2020 року дозволено використання тимчасових споруд при продажу товарів на ринках. Окремо варто наголосити, що на відміну від українського законодавства продаж алкоголю (крім пива) можуть здійснювати тільки організації, за яким ПП також могли продавати алкоголь; ще одна відмінність – згідно із законом № 171-ФЗ заборонено роздрібний продаж алкогольної продукції, реалізації підлягає тільки розлита в споживчу тару маркована, етике-

тувальна і закупорена продукція; продавати алкоголь на розлив можуть тільки заклади громадського харчування, але не більше 1 л на порцію. Це суттєво вплине на приватників, які заробляють продажем вина на розлив у курортний сезон.

Зміни зачепили й діяльність пунктів обміну валют, з 2015 року здійснювати таку діяльність можуть тільки ті юридичні особи або індивідуальні підприємці, які уклали договори з банківськими структурами.

III. Земельні відносини в Криму

1. Реалії врегулювання земельних відносин у Криму після анексії

1.1. Перелік законодавчих і нормативно-правових актів, що регулюють земельні відносини в Криму

У зв'язку з незаконною анексією Криму Російською Федерацією самопроголошеною владою було визначено “перехідний період” з 18 березня 2014 року до 1 січня 2015 року. Протягом цього часу російська сторона планувала врегулювати “питання інтеграції Криму і міста федерального значення Севастополя в економічну, фінансову, кредитну і правову системи Російської Федерації, в її систему органів державної влади тощо”. Нижче охарактеризовані основні зміни, які стосуються врегулювання земельних відносин у Криму в стані анексії.

Відповідно до частини 1 статті 72 Конституції Російської Федерації, яка у зв'язку з окупацією отримала фактичне нелегітимне поширення на територію Криму, питання володіння, користування і розпоряджання землею, надрами, водними та іншими природними ресурсами перебувають у спільному віданні Російської Федерації та її суб'єктів. Відповідно, земельні правовідносини регулюються Конституцією РФ, Федеральними конституційними законами, Земельним кодексом РФ та законами і нормативно-правовими актами суб'єктів РФ. Серед останніх слід назвати такі так звані закони й нормативні акти, ухвалені самопроголошеною владою:

- Закон Республіки Крим “Про особливості регулювання майнових і земельних відносин на території Республіки Крим” від 11.08.2014 № 38-ЗРК.
- Закон Республіки Крим “Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин” від 15.01.2015 № 66-ЗРК.
- Постанова Ради міністрів Республіки Крим “Про затвердження порядку переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки на території Республіки Крим” від 02.09.2014 № 313.
- Постанова Ради міністрів Республіки Крим “Про затвердження Порядку виділення земельної частки (паю)” від 25.09.2014 № 345.
- Постанова Ради міністрів Республіки Крим “Про плату за земельні ділянки, які розташовані на території Республіки Крим” від 12.11.2014 № 450.
- Постанова Ради міністрів Республіки Крим “Про встановлення граничних максимальних цін кадастрових робіт на території Республіки Крим” від 02.02.2015 № 630.

- Постанова Ради міністрів Республіки Крим "Про затвердження Порядку ведення черговості громадян на отримання у власність (оренду) земельної ділянки, яка перебуває у власності Республіки Крим або муніципальній власності" від 10.02.2015 № 41.
- Постанова Ради міністрів Республіки Крим "Про затвердження Порядку підготовки схеми розташування земельної ділянки або земельних ділянок на кадастровому плані території та проекту межування території" від 16.02.2015 № 44.
- Указ Глави Республіки Крим "Про уповноважений орган" від 03.09.2014 № 242-V.

1.2. Розмежування земель державної та муніципальної (комунальної) власності

Відповідно до частини 2 статті 11 Земельного кодексу Російської Федерації, який у зв'язку з окупацією набув поширення на території Криму, управління і розпорядження земельними ділянками, які перебувають у муніципальній власності, здійснюється так званими органами місцевого самоврядування.

До набуття чинності Федеральним конституційним законом РФ "Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим і утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя"⁸⁴ (далі – Федеральний конституційний закон) від 21.03.2014 № 6-ФКЗ всі землі на території Автономної Республіки Крим були розмежовані відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної і комунальної власності" від 06.09.2012 № 5245.

Так, згідно з пунктами 3 і 4 Прикінцевих і перехідних положень зазначеного закону землями комунальної власності відповідних територіальних громад визнаються:

- земельні ділянки, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна комунальної власності відповідних територіальних утворень;
- земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, установ, організацій;
- усі земельні ділянки, розташовані в межах відповідних населених пунктів, крім земельних ділянок приватної та державної форми власності.

Земельними ділянками державної форми власності визнаються:

- земельні ділянки, розташовані в межах населених пунктів, на яких знаходяться будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна державної власності;
- земельні ділянки, які знаходяться в постійному користуванні державних органів;

⁸⁴ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;362-2397>

- землі оборони;
- усі інші земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, крім земельних ділянок приватної власності і земельних ділянок комунальної власності.

Так званою Державною Радою Республіки Крим 30 липня 2014 року було ухвалено так званий Закон Республіки Крим “Про особливості регулювання майнових і земельних відносин на території Республіки Крим” № 38-ЗРК⁸⁵. Згідно з його статтею 2 права на об’єкти нерухомого майна, які виникли до набуття чинності Федеральним конституційним законом на території Республіки Крим відповідно до нормативно-правових актів, що діяли до зазначеного моменту, визнаються такими правами, встановленими законодавством Російської Федерації:

- право приватної власності та право спільної власності визнаються відповідно правом приватної і правом спільної власності;
- право комунальної власності територіальних громад визнається власністю відповідних муніципальних утворень;
- усі землі, крім приватної і муніципальної власності, визнаються власністю Республіки Крим.

Таким чином, усі землі на території Криму розмежовані таким чином: до земель муніципальної власності належать земельні ділянки, які перебувають до набуття чинності Федеральним конституційним законом у комунальній власності, а до земель власності Республіки Крим – земельні ділянки, які не перебувають у приватній і муніципальній власності.

1.3. Право власності на землю

Відповідно до законодавства Російської Федерації, яке у зв’язку з окупацією набуло фактичного поширення на територію Криму, громадяни Російської Федерації мають право на отримання земельних ділянок із земель, що перебувають у державній або муніципальній власності: у власність (приватна власність), у безоплатне термінове користування (службові наділи) та в оренду.

Земельні ділянки можуть надаватися громадянам для:

- індивідуального житлового будівництва;
- дачного господарства;
- ведення садівництва;
- ведення городництва;
- ведення особистого підсобного господарства;
- селянського (фермерського) господарства;
- сінокосіння і випасу худоби.

Статтею 28 Земельного кодексу Російської Федерації встановлено, що надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, у власність громадянам здійснюється за плату. Безоплатне надання земельних ділянок у власність може здійснюватися громадянам, які мають трьох і більше

⁸⁵ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/textdoc/ru/6/act/38z.pdf>

дітей, а також у випадках, передбачених федеральними законами РФ і законами суб'єктів Федерації.

У статті 29 Земельного кодексу РФ зазначено, що надання громадянам земельних ділянок із земель, які перебувають у державній або муніципальній власності, здійснюється на підставі рішення виконавчих органів державної влади або органів місцевого самоврядування, які мають право надання відповідних земельних ділянок у межах їхньої компетенції відповідно до статей 9, 10 і 11 цього Кодексу.

Землі в межах населених пунктів є муніципальною власністю і повноваження за їхнім розпорядженням віднесені до компетенції самопроголошених органів місцевого самоврядування відповідних муніципальних утворень. Усі землі, крім приватної і муніципальної власності, визнані власністю Республіки Крим. Функції з їх управління і повноваження власника здійснює так зване Міністерство майнових і земельних відносин Республіки Крим.

А. Безоплатне надання земельних ділянок

Стаття 3 так званого Закону Республіки Крим № 66-ЗРК "Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин"⁸⁶ визначає призначення земель, які виділяються пільговим категоріям громадян у власність. Це індивідуальне житлове будівництво, ведення дачного господарства, садівництва і ведення особистого підсобного господарства.

Відповідно до статті 4 зазначеного так званого закону до пільгових категорій громадян, які мають право на безкоштовне виділення землі, що перебуває в державній або муніципальній власності, належать повнолітні громадяни Російської Федерації (ветерани ВВВ, інваліди бойових дій; особи, визнані такими, що були піддані політичним репресіям і підлягають реабілітації, або ті, які постраждали від політичних репресій; визнані інвалідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС та інші).

Надання земельних ділянок наведеним пільговим категоріям громадян здійснюється за дотримання ряду умов:

- перша – громадянин повинен постійно проживати на території відповідного муніципального району або міського округу Республіки Крим більше п'яти років, які передують даті подання заяви про надання земельної ділянки;
- друга – він, його чоловік/дружина та неповнолітні діти не повинні мати іншої земельної ділянки, придатної для будівництва житлового будинку, і щодо зазначених громадян не приймалося рішення про надання (передачу) земельної ділянки для будівництва житлового будинку і рішення, згідно з яким можливе завершення оформлення права на земельну ділянку для будівництва житлового будинку відповідно до законодавства;
- третя – зазначені громадяни не повинні мати у власності житлове приміщення, в тому числі житловий будинок, і не використовувати житлове

⁸⁶ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://crimea.gov.ru/textdoc/ru/7/project/163.pdf>

приміщення на умовах соціального найму (крім пільгових категорій громадян, наведених у пунктах вище);

- четверта — зазначені громадяни не повинні були відчужувати нерухоме майно раніше.

Існує також ряд проблемних моментів так званого Закону № 66-ЗРК “Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин”, зокрема розширення повноважень самопроголошеної Ради міністрів Республіки Крим. Так, у кожній статті закону є посилання на нормативно-правові акти Ради міністрів. Тобто Рада міністрів через свої нормативно-правові акти має доопрацювати цей закон, прийняти ряд актів, які визначають порядок виділення земельних ділянок.

Саме так звана Рада міністрів визначає порядок наділення земельними ділянками, повноваження і дії уповноважених органів, що дозволяє прийняти рішення і пізніше його скасувати.

Експерти у сфері земельних відносин у Криму констатують: *“Ось це вільне плавання в законодавстві залишає ліфти для корупціонерів і менше можливостей громадянам законно домагатися своїх прав у відновленні справедливості в отриманні земельних ділянок”*.

Фахівці також акцентують увагу на проблемному характері деяких умов отримання землі: *“Громадянин при поданні заяви повинен надати відомості за фактом проживання в тому чи іншому адміністративному окрузі. Незрозуміло, де і яку довідку він повинен узяти. До того ж у законі написано, що громадянин може звернутися до уповноваженого органу для отримання землі за місцем проживання, а строк проживання повинен становити не менше п'яти років. Якщо, наприклад, брати довідку про склад сім'ї, то її дадуть за місцем прописки, а прописана людина може бути в будь-якому районі, а претендувати на землю в Сімферополі”*⁸⁷.

На думку експертів, для того, щоб довести факт свого постійного проживання в тому чи іншому адміністративному регіоні, громадянам доведеться звертатися до суду. Для цього буде потрібно наймати юриста і оплачувати його послуги, а також оплачувати судовий збір. Тим самим порушується принцип надання землі безкоштовно пільговим категоріям громадян.

Кримчанам доведеться звикнути до того, що процедура отримання земельної ділянки складна. Навіть якщо громадянин потрапляє до пільгової категорії громадян і має право на безкоштовне отримання земельної ділянки, він повинен розуміти, що уповноважений орган, який реалізовує це право, має величезні повноваження. Наприклад, він сам визначає місце розташування земельної ділянки: *“Тобто громадянин позбавлений права вибирати земельну ділянку. Він не може подавати заяву саме із запитованою земельною ділянкою та місцем її розташування. Уповноважений орган сам визначає площу і розташування земельної ділянки”*.

⁸⁷ Згідно з інформацією, розміщеною на сайті Міністерства майнових і земельних відносин Республіки Крим, для підтвердження 5-річного строку постійного проживання в тому чи іншому муніципальному районі або міському окрузі громадянин повинен надати такі документи: паспорт, рішення суду, яке підтверджує факт проживання, і довідку з Федеральної міграційної служби. Докладніше див. за посиланням: http://mzem.rk.gov.ru/rus/file/Perechen_dokumentov_podtverzhdashih_prinadlezhnost_zajavitelja_k_lgotnoj_kategorii_grazhdan.pdf

1.4. Процедура оформлення прав на земельну ділянку

Як зазначають експерти у сфері оформлення земельних ділянок, процедура оформлення в російському законодавстві, яке у зв'язку з окупацією набуло поширення на територію Криму, відрізняється від українського. У законодавстві України передбачено два види оформлення землі у власність: *"Перший – це передача у власність через виконання технічної (землевпорядкувальної) документації. Другий – це проект відведення земельної ділянки. Перший варіант – найпростіший, оскільки там мінімум узгоджень, а потім орган місцевої влади передавав шукану ділянку у власність. У рамках другого варіанту проект відведення узгоджувався з різними інстанціями (органом архітектури, екологічною службою, службою охорони пам'ятників та іншими)"*.

Цей процес, як правило, був довготривалим (щонайменше один рік). Згідно з російським законодавством він відбувається набагато простіше: *"Маючи на руках рішення про виділення землі, потрібно за допомогою ліцензованого підприємства або кадастрового інженера поставити земельну ділянку на кадастровий облік. Тобто певними спеціалістами виконується межевий план, який потім здається у Держкомреєстр для того, щоб поставити на облік шукану земельну ділянку. Потім через 18 днів людина одержує кадастровий паспорт. Після цього звертається до місцевого органу влади із заявою з проханням щодо передання земельної ділянки. Протягом 65 днів місцеві органи влади самі узгоджують з необхідними службами відведення земельної ділянки і видають рішення про передачу у власність. Людина здає всі ці документи до Держкомреєстру і через 18 днів одержує свідоцтво про право власності"*.

Експерти наголошують, що описана процедура – це те, що задекларовано в законодавчих актах РФ. У реальності ж поки що важко сказати, чи так усе просто, адже ще ніхто до кінця цю процедуру не проходив. Основна причина – відсутність сформованих так званих органів місцевої влади, які повинні проводити узгодження і видавати рішення про виділення землі. Ці органи перебувають на етапі формування і поки що невідомо, як вони називатимуться, які повноваження матимуть. Зараз, за словами експерта, люди займаються першим етапом – постановленням на кадастровий облік ділянок землі, рішення про виділення яких були видані до окупації Криму Росією.

Так звані уповноважені органи поки не ухвалюють рішень у межах земельних відносин через те, що не визначено адміністративного порядку, згідно з яким вони працюватимуть: *"Поки жодного рішення з виділення у власність земельної ділянки, укладення договору оренди тощо уповноваженими органами прийнято не було. Зараз просто триває процес формування: формуються комісії з розгляду заяв, визначаються їхні повноваження тощо. Наскільки мені відомо, поки що не працює автоматизована інформаційна система з обліку громадян, які потребують землі"*⁸⁸.

---

⁸⁸ 4 березня 2015 року відбувся останній семінар, на якому представників муніципалітетів навчили роботі у програмі з ведення черговості пільгових категорій громадян, які мають право на отримання земельної ділянки із земель державної або муніципальної власності. Міністр майнових і земельних відносин Республіки Крим Олександр Гордецький заявив про те, що всі муніципальні утворення навчені та готові приступити до прийому заяв, як тільки буде готове відповідне програмне забезпечення.

А. Переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки

2 вересня 2014 року самопроголошена Рада міністрів Республіки Крим ухвалила так звану постанову № 313 “Про затвердження порядку переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки на території Республіки Крим”⁸⁹. Документ підготовлено для забезпечення переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки, які виникли до набуття чинності Федеральним конституційним законом.

На думку експерта, який працює у сфері оформлення земельних ділянок, у чинному законодавстві є ряд незрозумілих моментів щодо процедури оформлення. Наприклад, ситуація з тими рішеннями, дія яких закінчилася до набуття чинності Федеральним конституційним законом: *“Стосовно рішень, які були чинними на момент референдуму, було заявлено, що вони будуть дійсними й надалі. Знову ж незрозуміло, що буде з тими рішеннями, дія яких напередодні закінчилася, чи зможуть люди далі оформити ділянки, як це написано в самому рішенні”*.

Серед проблем, які ускладнюють роботу з оформлення земельних ділянок, експерт назвав відсутність нормальної логіки: *“Можна було припустити, що буде певна кількість людей, які бажать переоформити документи на землю і звернутися до Держкомреєстру. Зараз туди хоче потрапити дуже багато народу, однак не в усіх його відділах чітко поставлено роботу. Людина приходить туди, але не факт, що вона в цей день зможе здати документи. Або спеціалістів не вистачає, або когось влаштовує такий стан речей. Скрізь черги. Причому вони не приймають списки, а тільки живу чергу людей. Ви можете уявити собі живу чергу із 500 осіб?!”*

Експерт припустив, що в такій ситуації, безперечно, є люди, які заробляють, беручи на себе посередницькі функції вирішення питань стояння в чергах. У самій Росії, за його словами, ці процеси організовані набагато краще, оскільки там діють багатофункціональні центри, куди громадянин може звернутися з різних питань.

На думку експерта, який надає юридичні послуги у сфері земельних відносин, сама так звана постанова № 313 “Про затвердження порядку переоформлення прав або завершення оформлення прав на земельні ділянки на території Республіки Крим” суперечить Земельному кодексу Російської Федерації: *“Згідно із Земельним кодексом підстава для отримання земельної ділянки — це рішення уповноваженого органу. Але рішення, які одержали громадяни до референдуму, сьогодні визнаються РФ як рішення іноземної держави. Адже це дійсно так, юридично це документ іноземної держави. Хоча так, було прийнято Федеральний конституційний закон 6-ФКЗ, який визначає перелік юридичних документів, прийнятих до референдуму, які залишають за собою юридичну силу. Але тоді потрібно вносити зміни до Земельного кодексу Російської Федерації та до частини інших нормативно-правових актів”*.

Експерт також зізнався, що радий тому, що було прийнято хоча б таку постанову, яка дає можливість громадянам дооформити земельні ділянки. За його словами, згідно з даними самопроголошеного Республіканського комітету із земельних ресурсів АР Крим у 2014 році на півострові було більше 60 тис. громадян, які одержали рішення на освоєння земельних ділянок.

⁸⁹ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://rk.gov.ru/rus/file/pub/pub_233237.pdf

За словами юриста, одна з найбільш суттєвих проблем, з якими стикаються сьогодні громадяни, які бажають дооформити земельні ділянки, — це строк, до якого рішення про виділення землі вважаються дійсними. Так, ті рішення, які були ухвалені уповноваженими органами АР Крим до 14 жовтня 2008 року і не були реалізовані, втратили юридичну силу. Сталося це в результаті змін, які свого часу були внесені до українського законодавства у сфері земельних відносин. Експерт звертає увагу на те, що в нормативно-правових актах Республіки Крим ніде немає на це вказівок. Лише на сайті так званого Міністерства майнових і земельних відносин Республіки Крим даються роз'яснення, що, за його словами, виглядає дивно: *“Рада міністрів своїм указом наділила Міністерство майнових і земельних відносин Республіки Крим правом роз'яснення нормативно-правових актів. Але я ніяк не можу зрозуміти, як можна роз'яснювати те, що не написано в законі?!”*.

Але відповідно до цих роз'яснень багато громадян, у тому числі й кримські татари, які одержали рішення на землю в рамках Програми з облаштування депортованих громадян ще в 1990-х роках, сьогодні не можуть дооформити земельні ділянки: *“До мене люди приходять, наприклад, із Ай-Василя в м. Ялті. Їм землю за програмою депортованих виділили, але вони так і не змогли за всі ці роки оформити ці ділянки. Деякі з них узагалі мають рішення 1992 року про забудову земельної ділянки, і вони забудовували. Був період, коли вони з цим рішенням могли підключитися до енергопостачання. Вони більше 20 років оплачують енергопослуги. А тепер вони зависли у повітрі. Тому що згідно із роз'ясненням Міністерства їхні рішення не підлягають дооформленню. Що тепер робити, — зносити їхні будинки?”*.

1.5. Порядок виділення земельної частки (паю)

З метою реалізації громадянами прав на виділення земельної частки (паю) в Республіці Крим самопроголошеною Радою міністрів Республіки Крим 25 вересня 2014 року ухвалено так звану постанову № 345 “Про затвердження Порядку виділення земельної частки (паю)”⁹⁰.

Підставою для виділення земельних ділянок є рішення відповідного так званого органу місцевого самоврядування про виділення земельної частки, що приймається за результатами розгляду заяв громадян, які виявили бажання виділити земельну ділянку. До заяви і документа (документів), які посвідчують право на земельну частку, додається землевпорядкувальна документація з паювання, а саме: затверджені в установленому порядку проекти роздержавлення і приватизації земель, схеми розподілу земель колективної власності, проекти землевпорядкування з організації території земельних часток, технічна документація із землевпорядкування зі складання документів, які посвідчують право власності на земельну ділянку, які містять графічні матеріали розподілу на земельні ділянки, розроблені та затверджені до 16 березня 2014 року.

Якщо зазначеної документації немає, то розробляється проект межування земельної ділянки. Проект межування земельної ділянки готує кадастровий інженер коштом особи, зацікавленої у виділенні земельної частки.

⁹⁰ [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://rk.gov.ru/rus/file/pub/pub_234167.pdf

Так звані органи місцевого самоврядування протягом 30 днів від дня одержання заяви:

- розглядають заяву власника земельної частки про виділення йому земельної ділянки;
- уточнюють місце розташування, межі й площу сільськогосподарських угідь, які підлягають розподілу між власниками земельних часток;
- у разі наявності раніше розробленої та затвердженої землевпорядкувальної документації щодо землеустрою ухвалюють рішення про виділення земельної частки, а в разі її відсутності дають дозвіл на розроблення проекту межування або ухвалюють рішення про відмову в наданні дозволу (відмова в наданні дозволу дається в разі відсутності документів, які підтверджують право на земельну частку);
- здійснюють розподіл земельних ділянок (у разі відсутності розподілу земельних ділянок згідно з документацією землевпорядкування з паювання).

Після ухвалення так званим органом місцевого самоврядування рішення про виділення земельної частки або затвердження проекту межування зацікавлена особа звертається до так званого Державного комітету з державної реєстрації і кадастру Республіки Крим або до його територіальних відділень на території Криму для постановлення земельної ділянки на кадастровий облік і отримання кадастрового паспорта земельної ділянки.

Постановлення земельної ділянки на кадастровий облік здійснюється на підставі зазначеної вище землевпорядкувальної документації за заявою зацікавленої особи в строки, встановлені законом.

Так званий орган місцевого самоврядування на підставі заяви власника земельної частки про надання земельної ділянки у власність у результаті виділення земельної частки та доданого до нього кадастрового паспорта земельної ділянки приймає рішення про надання земельної ділянки безкоштовно у власність. Це рішення є підставою для здійснення зацікавленою особою державної реєстрації права власності на земельну ділянку в Держкомреєстрі.

Виділення земельної частки необхідно здійснити до 1 січня 2016 року, оскільки із цієї дати земельні ділянки, визначені проектами межування земельних ділянок та з яких не виділені земельні частки, а також земельні частки, права на які не були зареєстровані (сертифікати на право на земельну частку не були отримані їхніми власниками), вважатимуться незатребуваними земельними частками і в судовому порядку визнаватимуться муніципальною власністю.

Крім того, іноземні фізичні та юридичні особи, особи без громадянства, які мають право на земельну частку або отримали у власність земельні ділянки із земель сільськогосподарського призначення до набуття чинності Федеральним конституційним законом, і яким земельні ділянки не можуть належати на правах власності відповідно до законодавства Російської Федерації, зобов'язані здійснити виділення земельних ділянок згідно з так званим Порядком і здійснити відчуження протягом року від дня виникнення права власності на ці земельні ділянки.

У разі відчуження зазначених вище земельних ділянок із земель сільськогосподарського призначення Республіки Крим або муніципальному утворенню переважне право на укладення договору оренди цих земельних ділянок мають особи, які здійснюють відчуження цих земельних ділянок.

2. Проблема самовільних захоплень землі (самозахоплення)

2.1. Хронологія подій, пов'язаних із самозахопленнями

30 липня 2014 року самопроголошена Міськрада Криму ухвалила в першому читанні так званий законопроект "Про регулювання питань, пов'язаних із самовільним зайняттям земель на території Республіки Крим", який визначає порядок легалізації прав на земельні наділи для громадян, які потребують власного житла. Земельній амністії підлягають ділянки, які використовуються громадянами РФ, у тому числі жертвами незаконного переселення з території Кримської АРСР за національною ознакою, для зведення та експлуатації житлових будинків без дозволу власника або уповноваженої ним особи без оформлення правовстановлюючих документів.

7 жовтня 2014 року в так званому Державному комітеті у справах міжнародних відносин і депортованих громадян відбулася зустріч представників так званого Комітету і "старших" усіх кримських "галявин протесту". Працівник так званого комітету повинен був зібрати списки учасників "галявин протесту" для їх подальшого затвердження на виділення землі. Однак "старші" заявили про незгоду надавати списки, поки закон, який визначає порядок легалізації земельних самозахоплень, не буде змінено відповідно до їхніх вимог. Письмовий виклад свого бачення закону вони передали керівництву так званого Комітету.

За інформацією декількох "старших", під норми так званого Закону "Про регулювання питань, пов'язаних із самовільним зайняттям земель на території Республіки Крим" потрапляють лише близько 20–30% людей, які стоять на самозахопленнях, однак не потрапляють найбільш "старші", а також керівники "Себат" та деякі члени Меджлісу. За інформацією учасників зустрічі, яка відбулася, "старші" висунули вимогу, щоб ділянки були виділені всім, хто стоїть на самозахопленнях, без будь-яких додаткових перевірок.

20 жовтня 2014 року в м. Сімферополі відбулася прес-конференція, на якій самопроголошений міністр майнових і земельних відносин Криму Олександр Гордецький розповів про підсумки інвентаризації. За його словами, на півострові виявлено 59 самовільно зайнятих земельних масивів площею 1 451,27 га. Найбільше самовільно зайнятих земельних ділянок виявлено в м. Сімферополі та Сімферопольському районі – 33 ділянки; 19 із них – це "галявини протесту" (1 363,17 га). Також значну кількість самозахоплень виявлено в мм. Судак, Ялта та Алушта. Так, в м. Алушті 0,091 га самовільно зайняті під комерцію на пляжах і набережних.

О. Гордецький підкреслив, що самопроголошені органи влади мають повну інформацію про площу "галявин протесту" і вже зараз зрозуміло, що третина із них не може бути виділена. За його словами, йдеться про землі приватної власності: це пайовий фонд – майже 90 га, орендовані землі – 32 га, близько 400 га земель, які не можуть бути надані з огляду на різні причини, тому що це або землі державних підприємств, або землі, що мають особливу цінність. Вони розташовані переважно в Сімферопольському районі, зокрема в Молодіжненській і Чистеньській сільських радах. О. Гордецький зазначив, що якщо так звана влада не

зможе надати земельну ділянку на цих територіях, то будуть розглядати питання про надання землі в іншому місці.

6 листопада 2014 року Олександр Гордецький заявив, що в Криму запровадять заборону на перепродаж земельних ділянок, які виділяються кримчанам в індивідуальне користування. За його словами, мораторій запроваджується для того, щоб уникнути спекуляцій на ринку землі. Крім того, при отриманні земельної ділянки для індивідуального будівництва або сільськогосподарських потреб планується закріпити положення, згідно з яким освоєння ділянки має розпочатися протягом трьох років, інакше її може бути відчужено знову. Все це, на його думку, дозволить уникнути фактів неефективного використання земель.

9 листопада 2014 року відбулися збори учасників самозахоплень, які керують організацією “Себат”⁹¹. Метою зустрічі було інформування людей про консультації, які відбуваються з так званим Державним комітетом у справах міжнародних відносин і депортованих громадян, а також внутрішня “інвентаризація”. Поки що в усному порядку уточнювалося, хто із тих, хто прийшов, має земельні ділянки (в тому числі сільгосппризначення), має виділене державою житло (будинок, ділянку для будівництва будинку чи квартири) в інших районах Криму.

11 листопада 2014 року самопроголошений перший заступник голови Державного комітету Криму у справах міжнародних відносин і депортованих громадян Надір Номанов заявив, що до комітету надано списки тільки 10 “галявин протесту” із 59. Також він зазначив, що відповідно до доручення самопроголошеного заступника голови так званої Ради міністрів Криму Руслана Бальбека всі державні та місцеві органи республіки узагальнюють інформацію щодо осіб, які потребують землі, “для того, щоб ухвалити рішення із земельного питання та виключити з цього процесу всіх посередників”. Також дані про людей, які стоять у черзі на отримання землі протягом останніх 23 років, мають надати і муніципальні органи.

11 листопада 2014 року самопроголошений голова Криму Сергій Аксьонов заявив, що побудовані на земельних захопленнях будівлі, до яких підведені всі комунікації і які експлуатуються без порушень законодавства, можуть бути легалізовані: “Окремі домоволодіння (повністю зведені, яким уже більше п’яти—семи років, де укладені договори на обслуговування, де все платиться по книжках), які при цьому не порушують природоохоронного законодавства, по них ще може бути спрощена процедура легалізації”. За його словами, жодні інші забудови та земельні ділянки на самозахопленнях не будуть узаконені: “Ніхто із тих, хто захопив землю у незаконний спосіб, її не отримає на тому ж місці. Самозахоплення в тому вигляді, в якому вони є нині, ніхто узаконювати не буде”.

19 грудня 2014 року відбувся круглий стіл на тему “Обговорення законопроекту МР РК “Про надання земельних ділянок, які знаходяться в державній або муніципальній власності, і деякі питання земельних відносин”. Виявлення статей, які позбавляють кримських татар і учасників “галявин протесту” права на земельну ділянку”. У заході брали участь активісти “Себат” і “галявин протесту”. Його учасники висловили спільну думку, що внаслідок “чергового законопро-

⁹¹ Організація “Себат” була створена у 2011 році в результаті розколу в іншій громадській організації “Авдет” (створена 2006 року). Її мета – сприяння в отриманні землі учасниками “галявин протесту”, виконання посередницьких функцій між рядовими учасниками та органами влади Криму.

екту, ухваленого Держрадою Криму, 80% учасників "галявин протесту" землі не отримують".

22 грудня 2014 року на прес-конференції "Відкрите звернення до депутатського корпусу МР РК громадян Криму" представники "Себат" висловили свою точку зору на вирішення земельного питання: "Ми, учасники "галявин протесту", вважаємо, що для врегулювання проблеми немає необхідності в законопроектах, які були введені останнім часом. Достатньо було взяти напрацювання попереднього уряду, яке далеко просунулося в питанні виділення землі учасникам "галявин протесту", і в умовах перехідного періоду вирішити проблему відповідно до законодавства України, в якому закріплено право кожного громадянина на земельну ділянку, і цим закрити конфліктне питання в Криму". Активісти вважають, що зараз необхідно створити комісію із залученням представників влади і спеціалістів, які мають безпосередній стосунок до земельних конфліктів.

22 грудня 2014 року відбулася прес-конференція на тему "Ошукані учасники галявин протесту проти "королів" самозахоплень", в якій взяли участь активісти "галявин протесту", опозиційно налаштовані до "Себат". Учасники прес-конференції звинуватили представників "Себат" у регулярних поборах з учасників "галявин протесту".

23 грудня 2014 року самопроголошений прем'єр-міністр Криму Сергій Аксьонов в ході прес-конференції заявив, що більшість самовільних захоплень землі в Криму планується знести на початку наступного року: "Зносити, звичайно, готів будинки, де живуть сім'ї, зараз уже ніхто не буде, але всі самозахоплення, які стоять уздовж трас, приблизно 95%, будуть знесені. Люди, які стоять на цих самозахопленнях, згідно із законом можуть подати документи, показати, до якої категорії громадян, які мають право на пільгове отримання землі для будівництва житлового будинку, вони підходять". Щодо розподілу звільненої землі Сергій Аксьонов заявив: "Я вам гарантую, що самозахоплення в цій частині на початку року будуть знищені, а ця сама земля буде, в тому числі, розподілена між громадянами, які стоять на цих самозахопленнях".

24 грудня 2014 року на черговому засіданні самопроголошеної Державної Ради Республіки Крим депутати ухвалили у другому читанні законопроект "Про надання земельних ділянок, які знаходяться в державній або муніципальній власності, і деякі питання земельних відносин". У процесі доопрацювання так званого законопроекту так званим Комітетом з майнових і земельних відносин до документа було внесено 35 виправлень, 15 з них було підтримано, а 20 – відхилено.

25 грудня 2014 року в Криму презентували нову базу обліку даних про надання земельних ділянок. Як заявив самопроголошений віце-прем'єр Руслан Бальбек, нова база допоможе позбутися корупційної складової і дасть можливість налагодити ефективну взаємодію уряду з органами місцевого самоврядування. Він підкреслив, що персональні дані в базі будуть захищені від втручання будь-кого. Документи кожен охочий повинен подати особисто, посередництво сторонніх організацій виключено. Руслан Бальбек зазначив, що раніше влада працювала в цьому питанні через посередників, що призводило до зловживань з боку останніх. Зокрема, він переконаний, що "простота таких відносин і їхня незахищеність з точки зору закону дозволяли керівникам "галявин протесту" на свій розсуд когось включити до списків, когось виключити. Ми всі знаємо, яким чином перепродавалися ці земельні ділянки". Тому зараз самопроголошена влада має намір

працювати з кожним, хто цього потребує, окремо. Щойно заявка буде внесена до бази, вже ніхто не зможе її видалити і викреслити людину із списку. Землю громадянам планується виділити до кінця року.

28 січня 2015 року був затриманий член правління громадської організації “Себат” Сейдамет Гемеджі. За словами іншого члена правління Фазила Ібраїмова, причиною затримки стала заява учасника однієї з “галявин протесту” Ремзі Аширова, зроблена ним у ході січневого ток-шоу “Гравітація”, яке виходить в ефірі кримськотатарського телеканалу АТР. Тоді Р. Аширов, вказуючи на Сейдамета Гемеджі, заявив, що “влада, яка зараз прийшла, просто припиняє махінації із землею, яку за гроші ось ці пани дев’ять років продавали повітря”. 29 січня суд обрав Сейдамету Гемеджі запобіжний захід у вигляді утримання під вартою строком на два місяці. Захист просив відпустити затриманого під особисте поручительство “авторитетної людини”. Однак суд відмовився випускати Сейдамета Гемеджі на волю, поки триває слідство.

11 лютого 2015 року в с. Нікіта під м. Ялтою самопроголошений заступник Голови Ради міністрів Криму Руслан Бальбек узяв участь у заходах з демонтажу тимчасових споруд учасниками “галявини протесту”.

12 лютого 2015 року самопроголошений керівник управління Федеральної служби судових приставів у Республіці Крим Станіслав Крисін повідомив про те, що суди винесли 150 рішень про знесення незаконно зведених будівель на земельних самозахопленнях.

14 лютого 2015 року у м. Судаку кримські татари добровільно розібрали будівлі, зведені на самозахопленнях у районі гори Ай-Георгій. У цій події взяв участь і Р. Бальбек. На його думку, знесення учасниками “галявин протесту” своїх самовільно зведених будівель говорить про те, що “діалог людей із владою і процес, спрямований на ліквідацію посередників у сфері земельних відносин, дає перші результати”. Він вважає, що це стало можливим унаслідок того, що в людей нарешті з’явилася впевненість у тому, що всі нужденні отримають землю, оскільки вперше за багато років було створено дієвий правовий механізм реалізації права на отримання землі для всіх пільгових категорій громадян, у тому числі й репатріантів.

20 лютого 2015 року самопроголошений заступник Голови Ради міністрів РК Р. Бальбек повідомив про те, що близько 40% учасників “галявин протесту” подали документи для включення їх до бази даних і надання землі під індивідуальне житлове будівництво. Він пояснив, що за попередніми даними на землю претендують 13 тис. учасників “галявин протесту”. Однак це число може змінитися: коли базу буде сформовано, зі списків зникнуть “двійники” і “мертві душі”. Так званий голова Державного комітету у справах міжнаціональних відносин і депортованих громадян Заур Смирнов вважає, що повністю база даних буде заповнена до 20 березня 2015 року.

За словами Р. Бальбека, представники громадських організацій, які багато років виступали посередниками між владою і кримськотатарським народом, намагаються відмовити людей подавати заяви. Репатріантів лякають тим, що база складається для правоохоронців. Він назвав це деструктивними діями, які відстежуються владою і документуються правоохоронцями. Самопроголошений віце-прем’єр зазначив, що дезінформатори зазнають покарання, що вже порушено справу за фактом шахрайства і триває слідство. Водночас щодо тих, хто

стояв на "галявинах протесту", за словами Р. Бальбека, жодних адміністративних і кримінальних справ не буде. Він додав, що активісти "галявин протестів" у м. Судаку, де вже почалося добровільне знесення самобудів, пообіцяли повністю розібрати тимчасові споруди в регіоні впродовж двох тижнів. Крім того, заплановано демонтаж більше 200 самобудів у с. Дубки Сімферопольського району.

20 лютого 2015 року нелегітимна Прокуратура Республіки Крим поширила повідомлення про виявлення понад 3,5 тис. незаконних будов на "галявинах протесту". Третина з них являє собою капітальні будови. Вони розташовані на території площею майже 1,5 тис. га, в тому числі на землях історико-культурного, сільськогосподарського, рекреаційного (пляжні зони) призначення в мм. Алушті, Ялті, Судаук, Євпаторії, Сімферополі і Сімферопольському районі.

21 лютого 2015 року кілька десятків активістів зібралися на земельній "галявині протесту" в с. Дубки Сімферопольського району, щоб розібрати самобуди. Представники місцевої влади запропонували тим, хто зібрався, розібрати зведені самобуди своїми руками. Після цього – зареєструвати номер самої ділянки, а потім звернутися до сільської ради, яка вже офіційно видасть цю ділянку. Активісти, в свою чергу, провели збори, за підсумками яких ухвалили резолюцію. Згідно з документом вони готові піти назустріч владі і звільнити самовільно зайняті ділянки добровільно.

2.2. Оцінка положень Закону "Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин" щодо самовільно зайнятих ділянок землі

Так званий Закон Республіки Крим "Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин" від 15.01.2015 № 66-ЗРК визначив умови, за яких громадянин, що самовільно звів до 18 березня 2014 року будівлю на земельній ділянці, має право придбати її у власність:

1) якщо земельна ділянка перебуває в державній або муніципальній власності і не надана іншим особам;

2) якщо на земельній ділянці є об'єкт капітального будівництва, зведений громадянином до набуття чинності цим так званим законом;

3) якщо є висновок так званого органу місцевого самоврядування про те, що такий об'єкт капітального будівництва може бути визнаний житловим будинком без додаткового будівництва;

4) якщо об'єкт капітального будівництва врахований виконавчими самопроголошеними органами державної влади Республіки Крим до набуття чинності цим так званим законом;

5) якщо на цій земельній ділянці відповідно до містобудівної документації допускається зведення житлового будинку.

Особа, яка не має права на отримання земельної ділянки у власність безкоштовно, має право купити цю ділянку без проведення торгів або оформити її в орен-

ду. При цьому така земельна ділянка повинна бути викуплена громадянином або оформлена в оренду протягом шести місяців від дня подання відповідної заяви. Після закінчення зазначеного терміну земельна ділянка, зайнята самовільною забудовою, підлягає звільненню.

Особи, які здійснили самовільні забудови, зобов'язані до 1 січня 2016 року подати заяву про надання земельних ділянок відповідно до вимог цієї статті або за рахунок своїх коштів забезпечити знесення самовільних забудов. Після 1 січня 2016 року за відсутності заяви осіб, які створили самовільні забудови, або в разі відмови в наданні земельної ділянки, зайнятої самовільною забудовою, на підставах, передбачених цим так званим законом, звільнення земельної ділянки відбувається органами місцевого самоврядування за рахунок осіб, які самовільно звели об'єкт капітального будівництва або іншу самовільну будову.

Так звані органи місцевого самоврядування також мають право звернутися до суду з позовом про примушування до знесення самовільної побудови в порядку, встановленому так званим цивільним законодавством. У разі, якщо особу, яка створила самовільну будову, не встановлено, то так званий орган місцевого самоврядування здійснює звільнення земельної ділянки за власний кошт.

Державна реєстрація права власності на житловий будинок, визнаний таким на підставі висновку так званого органу місцевого самоврядування, здійснюється до 1 січня 2020 року на підставі технічного плану житлового будинку і зазначеного висновку.

Як зауважив експерт, який надає юридичні послуги у сфері земельних відносин, наведені в так званому законі умови для громадян, які самовільно звели будівлі на земельній ділянці та бажають придбати її у власність, можуть виявитися непосильними. Серед них, наприклад, необхідність мати висновок так званого органу самоврядування про те, що об'єкт капітального будівництва може бути визнаний житловим будинком без додаткового будівництва: *“За державними нормативами будівля вважається завершеною, коли вона має навіть зливоспуски (система для відведення дощових і талих вод), не кажучи вже про те, що має бути завершено фасад, внутрішнє оздоблення цієї будівлі тощо. Як бути з тими громадянами, які проживають у незакінчених будівлях, але придатних для проживання? Крім того, яким чином орган місцевого самоврядування даватиме такий висновок? Це повинна робити Державна будівельна інспекція”.*

Він звернув увагу на ще одну умову, наведену в так званому законі: *“Об'єкт капітального будівництва має бути врахований органами виконавчої влади до набуття чинності цим законом. Що означає “врахований”? Ця стаття на сьогодні не зрозуміла, вона ніким не була роз'яснена. Яким чином громадяни повинні були заявити про самовільно зведену будівлю? До якого органу повинні були заявити? Більше того, як громадяни могли це зробити, не знаючи про те, що така вимога може з'явитися в січні 2015 року?”.*

На думку юриста, процедура отримання землі учасниками “галявин протесту” складна. До пакету документів для постановлення на облік у базу даних вони повинні долучити документи, які підтверджують факт постійного проживання більше п'яти років на території відповідного муніципального району: *“Яким чином це можливо? Ні в законі, ні в постанові Ради міністрів цього не прописано. Ця*

проблема істотна. В разі, якщо місце реєстрації заявника і місце проживання не збігаються, додається рішення суду. Тобто людина повинна звернутися до суду і підтвердити факт постійного проживання. Це не так просто написати позов і подати до суду. Яким чином учасники самозахоплень зможуть це довести? Тим, що цеглини стоять на ділянці? Або сарайчик там два на три?"

Ще один проблемний момент пов'язаний з тим, що ні в так званому Законі № 66-ЗРК "Про надання земельних ділянок, які перебувають у державній або муніципальній власності, та деякі питання земельних відносин", ні в так званій Постанові "Про затвердження Порядку ведення черговості громадян на отримання у власність (оренду) земельної ділянки, яка перебуває у власності Республіки Крим або муніципальній власності" від 10.02.2015 № 41 не прописано обов'язків уповноважених органів, зокрема, в які строки вони зобов'язані розглянути заяву громадян: *"Там тільки написано, що в разі, якщо ділянка сформована (тобто є схема розташування ділянки на кадастровому плані території), уповноважений орган зобов'язаний протягом двох місяців повідомити заявника. А так у черзі на отримання земельної ділянки можна простояти і н'ять, і десять років. І немає жодних підстав, щоб притягнути посадових осіб до адміністративної відповідальності"*.

Експерт порівнює цей момент з положенням українського законодавства, відповідно до якого уповноважений орган зобов'язаний в місячний строк або дати відмову заявнику, або виділити земельну ділянку.

Ще одним проблемним моментом, на переконання експерта, є позбавлення права громадян самостійно вибирати собі ділянку. Особливо гострою, на його думку, ця проблема буде для тих учасників самозахоплень, які звели самовільні будівлі: *"Як бути громадянам, які входять до пільгової категорії громадян, але вже освоїли (хай і самовільно) ділянку, вже побудували там якусь забудову? Як бути їм, коли уповноважений орган сам вибирає ділянку?"*.

Експерт вважає, що, незважаючи на запевнення самопроголошеної влади про те, що такі громадяни зможуть отримати освоєні ними ділянки, тут міститься великий конфліктний потенціал, оскільки будь-який чиновник повинен керуватися, насамперед, законом, а в законодавчих актах нічого про це не сказано: *"Якщо громадянин звертається до чиновника із заявою, то він зобов'язаний її розглянути в порядку, встановленому законом. А там немає такого, що можна прийти до уповноваженого органу і подати заяву на запитувану земельну ділянку. Так, я чую із ЗМІ про те, що якісь там домовленості ідуть, але яким нормативно-правовим актом це повинно бути закріплено? Чи буде такий акт дійсним, якщо він суперечитиме закону?"*.

У цілому, на думку юриста, деякі постанови самопроголошеної Ради міністрів Республіки Крим у сфері земельних відносин суперечать законодавству Російської Федерації, значно ускладнюють процедуру отримання земельної ділянки навіть пільговими категоріями громадян і, більше того, унеможливають її отримання.

Висновки

Минуло більше року після окупації та анексії українського Криму з боку РФ. Фактично, окупація та анексія були проведені 1 квітня 2014 року, коли набув чинності Федеральний конституційний закон РФ № 6-ФКЗ від 21 березня 2014 року “Про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим і створення в складі Російської Федерації нових суб’єктів – Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя”. Позиція і дії РФ інтерпретуються як акт прямої агресії проти України як суверенної держави. В історії заморожених конфліктів на пост-радянському просторі, які ініціювалися і фінансувалися російським політичним керівництвом, не було прецедентів анексії територій в якості суб’єктів РФ де-юре. Порушуючи всі можливі норми міжнародного права, Російська Федерація здійснила окупацію частини території суверенної держави.

Так званий референдум про статус Криму був проведений кримською владою 16 березня 2014 року без відповідного законодавства, поза наявних повноважень місцевих органів влади, за відсутності міжнародних спостерігачів. Формулювання питань, винесених на референдум, не передбачали можливості збереження статусу АР Крим у складі України. Проведення референдуму не було визнано міжнародною спільнотою. Ще 20 березня 2014 року Венеціанська комісія Ради Європи зробила висновок про те, що референдум у Криму не відповідає законам і юридичній практиці в Європі.

Референдум проводився в розпал військової присутності російський військ в регіоні. Він відбувся на тлі рішення Ради Федерації про дозвіл введення військ на територію України, а на східних кордонах України були зосереджені збройні сили РФ.

Показово, що окупація та анексія Криму з боку РФ були здійснені, незважаючи на Будапештський меморандум від 5 грудня 1994 року, де саме Російська Федерація є однією з країн-гарантів незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України.

Незважаючи на те, що окупація і подальша анексія Криму були здійснені РФ без гарячої стадії збройного конфлікту, вони спричинили появу ряду комплексних проблем і викликів у сфері міжнародної безпеки, системі міжнародного права, міжнародних відносин, порушенні стандартів дотримання прав людини; проблеми у сфері міжетнічних відносин:

- Ситуація навколо незаконної анексії Криму підірвала основи міжнародного права, архітектуру міжнародної безпеки. Практично вперше після Другої світової війни ми спостерігаємо прецедент анексії частини території суверенної держави на Європейському континенті. Також російське політичне керівництво активно намагалося підірвати єдину позицію країн ЄС, США щодо України, що могло б створити прецедент у системі міжнародних відносин.

- Анексія Криму і подальше продовження гібридної війни в Україні з боку РФ, каталізування та підтримка війни на Донбасі створює загрозу для всього регіону, країн пострадянського простору, оскільки може оцінюватися політичним керівництвом низки країн як "плата" за бажання інтеграції з ЄС, виходу із сфери геополітичного впливу РФ.
- Анексія Криму не є самодостатньою економічно, це потенційно каталізує конфлікт на Донбасі, зокрема, можливість створення "сухопутного коридору в Крим" для РФ воєнним шляхом.
- Ситуація, що складається навколо анексії Криму з боку РФ, загрожує нерозповсюдженню ядерної зброї. Ризики в цій сфері криються не тільки в системному порушенні положень Будапештського меморандуму, але в створенні можливих прецедентів розгортання ядерної зброї з боку РФ у Криму. Зокрема, розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї з боку РФ названо однією із загроз національній безпеці у Стратегії національної безпеки України⁹². Окремою проблемою також є бачення з боку РФ майбутнього Криму. Є підстави припускати такий можливий сценарій, як продовження мілітаризації регіону, що несе загрози стабільності в Чорноморському басейні.
- Анексія Криму призвела до тотального порушення прав власності України та громадян України (державна, приватна). За інформацією Міністерства юстиції України, сума збитків від присвоєння власності держави й українських громадян складає більше 1 трлн грн; у цій цифрі не врахована упущена вигода, вартість корисних копалин, а також морського шельфу. За оцінками незалежних українських експертів сума збитків може становити близько 3 трлн дол.
- Ситуація, що складається навколо анексованого Криму, є проявом гібридної війни, яку сьогодні веде РФ проти України (воєнна, гуманітарна, інформаційна складова, використання політичних технологій). Анексування Криму та частки України в контексті ведення "гібридної війни" з боку РФ можна трактувати як своєрідний полігон для апробування можливостей застосування подібних сценаріїв в інших країнах пострадянського простору і Східної Європи.
- З боку російської та самопроголошеної влади спостерігаються глибокі системні порушення прав людини (примушування до громадянства РФ, викрадення людей, порушення принципів свободи слова і вираження думок, порушення свободи релігії та віросповідання, заборона мирних зібрань та об'єднань громадян, дискримінація та переслідування представників меншин і корінних народів, порушення права на свободу пересування, порушення права на справедливе правосуддя тощо).

Вищеперелічені виклики формують загрози не тільки у сфері міжнародної безпеки регіону в цілому, а й закладають основи для конфліктного потенціалу, можливого загострення ситуації у Криму в соціальній, гуманітарній сфері, сфері міжетнічних відносин.

⁹² [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/19521.html>

Україна сьогодні не має чітко артикульованої стратегії з деокупації Криму, можливостей вирішення проблем “націоналізованої власності”, дієвої реакції на процес порушення прав людини в Криму. Питання окупації та анексії Криму з боку РФ потребує політичної волі, моніторингу та ініціювання переговорів про деокупацію під егідою міжнародного співтовариства, ініціювання спеціальних сесій з цього приводу в Раді Безпеки ООН, хоча подібні ініціативи можуть бути апriorі заблоковані окупаційною російською стороною.

Україна має сприяти підготовці та поданню різних судових позовів стосовно ситуації з експропріацією власності.

Сьогодні в Україні дуже обмежені можливості впливу на ситуацію, яка складається в анексованому Криму, зокрема у відстоюванні прав та інтересів громадян України, які перебувають на окупованій території. Системне порушення прав людини, колективних прав потенційно закладає основи для створення нових конфліктних ситуацій у регіоні, зокрема й у сфері міжетнічних відносин. У зв'язку з вищевикладаним, незважаючи на вже діючі з боку Заходу економічні санкції стосовно РФ через анексію Криму, є доцільним доповнення санкцій, виходячи з ситуації з порушенням прав людини в Криму.

**Громадянство, земля, “націоналізація власності”
в умовах окупації Криму: дефіцит прав**

Аналітичний звіт

за заг. ред. Ю. Тищенко

Літературні редактори:

Олена Решетова, Тетяна Крицька

Дизайн обкладинки:

Олександр Дячук

Верстка:

Н. Тілікіна

Оригінал-макет виготовлено на обладнанні
Українського незалежного центру політичних досліджень
(УНЦПД, www.ucirg.org.ua)
Україна, 01001, м. Київ, вул. Софіївська, 18, оф. 2
Тел.: (+38-044) 599-4251, 592-9823

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 5,58.
Тираж 500 прим. Зам. № 23/6

Надруковано у друкарні ТОВ “Агентство “Україна”
01054, м. Київ, вул. Гончара, 55
(Свідоцтво про реєстрацію серії ДК № 265 від 30.11.2000)